

РЕНАТА ТРЕНЕСКА ДЕСКОСКА
ЈЕЛЕНА ТРАЈКОВСКА-ХРИСТОВСКА

ПРАВО И ДРЖАВНО УРЕДУВАЊЕ

**Рената Тренеска Дескоска
Јелена Трајковска-Христовска**

ПРАВО И ДРЖАВНО УРЕДУВАЊЕ

За II година

**Образование од Економско-правна и трговска струка
(Сектор: економија, право и трговија
Образовни профили/квалификации: економски техничар,
правен техничар и бизнис администратор)**

**Министерство за образование и наука на
Република Северна Македонија**

Скопје, 2022

ПРАВО И ДРЖАВНО УРЕДУВАЊЕ

За II година

Образование од Економско-правна и трговска струка

(Сектор: економија, право и трговија

Образовни профили/квалификации: економски техничар,
правен техничар и бизнис администратор)

Автори:

Рената Тренеска Дескоска

Јелена Трајковска-Христовска

Рецензенти:

Марика Ристовска

Радмила Куцуловска

Лилјана Поповска

Лектура:

Лилјана Јовановска

Издавач:

Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија

Ул. „Св. Кирил и Методиј“ бр. 54, 1000 Скопје

Стручна редакција:

Игор Камбовски

Уредници:

Елена Стефановска, Тамара Јовановиќ Нешовска

Графичко и техничко уредување:

Леон Џинго, Евгенија Павлова – APC СТУДИО

Место и година на издавање: Скопје, 2022 година

Со одлука бр. 26-550/1 од 19.08.2022 донесена од Националната комисија за учебници се одобрува за користење учебникот по предметот Право и државно уредување за втора година образование од Економско-правна и трговска струка (сектор: економија, право и трговија - Образовни профили/квалификации: економски техничар, правен техничар и бизнис администратор)

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

321.7(075.3)

ТРЕНЕСКА Дескоска, Рената

Право и државно уредување [Електронски извор] : за II година : образование од економско-правна и трговска струка : (сектор: економија, право и трговија образовни профили/квалификации: економски техничар, правен техничар и бизнис администратор) / Рената Тренеска Дескоска, Јелена Трајковска-Христовска. - Скопје : Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија, 2022

Начин на пристапување (URL): https://e-ucebnici.mon.gov.mk/pdf/Pravo_i_drz_ureduvanje_2_mak.pdf. - Текст во PDF формат, содржи 276 стр., илустр. - Наслов преземен

од екранот. - Опис на изворот на ден 27.12.2022. - Библиографија: стр. 261-268

ISBN 978-608-273-133-9

1. Трајковска-Христовска, Јелена [автор]

COBISS.MK-ID 59054085

ПИСМО ОД АВТОРКИТЕ

„Целта на образованието е да ги претвори огледалата во прозорци.“

(Сидни Харис)

„Иднината на светот е во мојата училница, денес.“

(Иван Велтон Фицвотер)

„Образованието на умот без образование на срцето, воопшто не е образование.“

(Аристотел)

„Образованието е подобар заштитник на слободата отколку постојаната војска.“

(Едвард Еверет)

Драги ученици,

Живееме во возбудливи времиња исполнети со многу предизвици, предизвици кои можат да бидат надминати единствено од активните граѓани кои ги познаваат своите права и обврски, граѓани кои се свесни за своето место во општеството. А таа свест се гради од најраната младост, тие права и обврски се учат во семејството, во училиштето, во секојдневните односи со другите. Ние веруваме во концептот на градење активни граѓани кои ја земаат иднината во своите раце. Затоа се обидовме да создадеме учебник кој на еден интересен и сликовит начин ќе Ве воведе во основните поими, начела и концепти на уставот како темелен акт во секоја држава, неговото значење, содржина, структура, темелните вредности на уставниот поредок, човековите права, органите на државната и локалната власт и многу други прашања.

Целта на овој учебник е да Ви влее доверба дека Вие, како граѓани со уставно згарантирани слободи и права, сте први и најважни. Државата и нејзините институции се второстепени и имаат секундарно значење во однос на граѓаните. Целта на овој учебник е да Ви ја развие свеста дека обликувањето на општеството и државата зависат од Вас, од Вашата активност, од остварувањето, почитувањето и заштитата на човековите права, но и исполнување на обврските и одговорностите кои тие со себе ги повлекуваат. Затоа, е особено важно да бидете запознаени со нив.

Оттука настојувавме содржината да ја обликуваме на начин да биде посликовита, полесно прифатлива, за поедноставно и полесно да се запамети и научи. Исто така, целта ни беше учебникот да поттикне критичко и креативно мислење кај Вас, со цел да Ве подготви да бидете информиран, продуктивен, одговорен, активен учесник во демократските процеси кај нас. Затоа, ќе забележите дека секоја глава од овој учебник избобилува со прашања и теми за дебата. Секоја глава од учебникот почнува со неколку мисли или тврдења. Некои од нив се мислења од други познати автори, некои се само тврдења кои треба да поттикнат дебата меѓу Вас. Разговарајте за нив, изнесете аргументи во прилог на тврдењата или аргументи против. Потоа следат прашања за дебата од кои можете заедно со професорот да одберете една или повеќе теми за кои ќе разговарате. Овие прашања треба да Ве воведат во темата која е обработена во главата. До нив можете да ги најдете и прашањата кои ќе бидат фокусот на главата од учебникот, при што на крајот на учењето, ќе можете лесно да се проверите дали го знаете она што е најважно од таа тема. На крајот од секоја глава Ви се дадени прашања, задачи, теми за размислување, преку кои ќе можете да го сумирате она што сте го научиле од дадената тема. Веруваме дека овој учебник, кој избобилува и со шематски прикази на прашањата, ќе го побуди Вашиот интерес и учењето ќе резултира со посакуван успех.

Конечно, се надеваме дека овој современ и практично ориентиран учебник ќе ги прошири Вашите хоризонти, ќе предизвика критичка мисла и ќе ги изостри Вашите погледи и активност кон тоа што е важно: **слободата, еднаквоста, правдата, толеранцијата, демократијата, човековите права...**

Со почит,

Авторките

ПРВ ДЕЛ

**УСТАВНО УРЕДУВАЊЕ
НА РЕПУБЛИКА
СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА**

I. ЗА ПОИМИТЕ УСТАВНО УРЕДУВАЊЕ И УСТАВ

**„Силата на
Уставот лежи во
волјата на
народот да го
заштити.“**

(Томас Едисон)

**„Уставот не може да
не заштити ако
ние не го
заштитиме
уставот.“**

(Томас Сувел)

**„Уставот не е
само документ на
правниците, тој е
и
средство кое го
управува животот
и
неговиот дух е
секогаш духот на
ерата.“**

(Б. Р. Амбедкар)

**„Уставот не е проста
творба:
тој е дело на столетија,
на идеите и на свеста за
тоа
што е умно и
што е развиено во еден
народ.“**

(Георг В. Ф. Хегел)

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Зошто се донесува устав?
2. Какво е значењето на уставот во секоја земја?
3. Кој е највисок правен акт во секоја земја?
4. Што значи највисок правен акт?
5. Што е тоа правна хиерархија?
6. Дали сите устави се еднакви по својата структура?
7. Постои ли напишан устав?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Што е уставно уредување?
- Што е устав?
- Какви видови устави постојат?
- Каква е структурата на уставот?

1. ПОИМ НА УСТАВНО УРЕДУВАЊЕ И УСТАВ

Кога ќе се спомене терминот уставно уредување, прво помислуваме на уставот и прашањата кои тој ги уредува: дали државата е република или монархија, дали е унитарна држава или федерација, дали постои поделба или единство на власт, каков е статусот и надлежностите на органите на државна власт, дали постои уставен суд или не, кои човекови права ги гарантира, каква е содржината на човековите права и кои се основите за нивно ограничување, кои механизми за заштита на човековите права се предвидени и сл.

Поимот **уставно уредување** се употребува за означување на правните норми кои ги регулираат најзначајните прашања кои се однесуваат на организирањето на власта во една политичка заедница, карактерот на нејзиното уредување и човековите права и односите кои се воспоставуваат врз основа на овие правни норми.

Значи, кога зборуваме за уставно уредување, зборуваме за **целина на правни норми и правни односи кои се однесуваат на најзначајните прашања во секоја држава**. Тие правни норми не мора да се содржани во еден документ и не мора да се сите со највисока правна сила. Но, исто така кога зборуваме за уставно уредување, треба да бидеме свесни дека тој поим го опфаќа начинот на кој нормите коишто регулираат уставна материја се остваруваат во реалноста, односно ги опфаќа покрај „правото од книгите – правото од правните акти“ и „живото право – правото во акција“.

Уставното уредување не е еднаш засекогаш дадено. Тоа се менува, еволуира. Уставните норми се неговата основа, но во текот на нивната примена, се менува, еволуира нивното толкување. Исто така, дури и при едно исто толкување, односите кои се градат врз уставните норми, може да бидат различни, бидејќи зависат од различни фактори. На пример, односите кои постојат меѓу

претседателот на државата и владата, може да бидат различни во зависност од тоа дали претседателот и премиерот се од исто парламентарно мнозинство или претседателот на изборите бил кандидат на партиите кои се опозиција во парламентот.

Затоа за целосно согледување на уставното уредување во една земја, треба да ги земеме предвид неговите карактеристики определени со уставот, но и праксата на спроведување на уставот, односно вистинските односи кои се создаваат врз основа на уставните норми.

Значи, уставот и неговите норми се почетна основа во согледувањето на уставното уредување на секоја земја. Но, ова тврдење отвора нови прашања и проблеми, односно се поставува прашањето што е устав, односно кои се уставни норми во една земја.

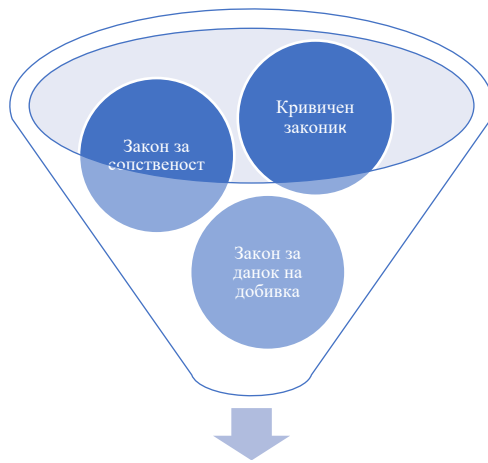
Во секојдневниот речник зборот устав се користи во повеќе значења.

Во **формална смисла** уставот се дефинира како пишан, кодификуван, општ и највисок правен акт (односно акт со најголема правна сила) кој се донесува и менува по посложена постапка од постапката за донесување и менување на другите правни акти. **Формалниот поим на уставот** ја нагласува формата по која овој акт се разликува од сите други правни акти. Значи, при дефинирањето на уставот од формален аспект се води сметка за формалните обележја на актот, и тоа пред сè неговата пишана форма, неговата правна сила и постапката за донесување и измена.

Карактеристики на уставот во формална смисла:

- најопшт правен акт,
- пишан акт,
- кодификуван акт,
- акт со најголема правна сила и
- акт што се донесува по посложена постапка.

УСТАВОТ Е НАЈОПШТ ПРАВЕН АКТ – Уставот е правен акт кој содржи најопшти правни норми кои се основа на сите други правни норми во рамките на еден правен систем. Уставните норми ги поставуваат основните елементи, но и рамката за понатамошно разработување на одредени прашања во другите правни акти (закони и подзаконски акти).

УСТАВ (*lex fundamentalis*)

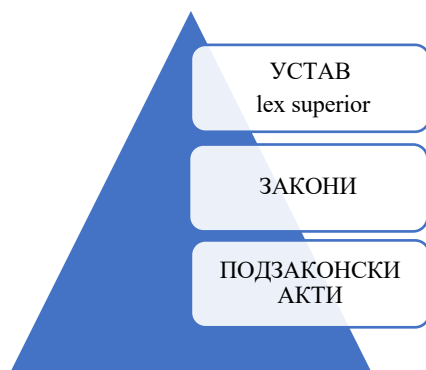
Слика 1 – Уставот е основен правен акт на кој се засновани законите

УСТАВОТ Е ПИШАН АКТ – Неговите норми се напишани во правен документ.

УСТАВОТ Е КОДИФИКУВАН АКТ – Тоа значи дека уставните правила се содржани во еден правен акт. Сепак, тука мора да се има предвид дека целосна кодификација не е можна. Но, за формалниот поим на уставот е значајно уставните правила кои имаат највисока правна сила, да бидат содржани во еден документ.

УСТАВОТ Е АКТ СО НАЈГОЛЕМА ПРАВНА СИЛА – Тоа значи дека тој е на врвот на правната хиерархија и сите правни акти во една држава треба да бидат усогласени со него. Уставот е

единствен акт кој сам си ја одредува својата правна сила. Но, сепак, мора да се напомене дека во денешниот свет на интеграции, меѓународни и европски, државите се обврзани да ги почитуваат меѓународните правила на организациите или заедниците чии членки се. Така на пример, членките на Европската Унија мора да го почитуваат правото на Европската Унија и своите правни документи, вклучувајќи го и уставот, мора да го усогласат со правото на унијата.

Слика 2 – Правна хиерархија во која уставот е највисок правен акт

УСТАВОТ Е ПРАВЕН АКТ КОЈ СЕ ДОНЕСУВА И МЕНУВА ПО ПОСЛОЖЕНА ПОСТАПКА – Тоа значи дека за негово донесување и менување од страна на парламентот е предвидена постапка која има повеќе фази од постапката за донесување закони. Но, во одредени земји уставот не го донесува парламентот, туку специјален уставотворен орган создаден за таа цел, а во други земји уставот се донесува по пат на референдум.

Устав во формална смисла, со сите овие обележја, немаат сите земји. Така на пример, во Обединетото Кралство не постои кодификуван, пишан документ кој го носи називот устав.

Покрај формалниот поим на уставот, постои и материјален поим на уставот. Според застапниците на материјалниот поим на уставот, поимот устав не може да се ограничи само на документот наречен устав, туку тој опфаќа и други норми кои не се содржани во самиот устав, а регулираат уставна материја, односно прашања за човековите права, организацијата на власта, основите на државното

уредување и сл. Значи, кога се дефинира материјалниот поим на уставот, се тргнува од содржината на уставните норми, а не формата во која е уредена уставната материја. Па така уставот во материјална смисла ги опфаќа најважните правни норми кои регулираат уставна материја, а кои се содржани не само во уставот како посебен правен акт, туку и во закони, подзаконски општи акти, обичајно право итн.).

Така дефиниран, устав во материјална смисла има секоја држава, бидејќи во секоја држава постојат правни норми кои ги регулираат човековите права, државното уредување, организацијата на власт.

2. ВИДОВИ УСТАВИ

Уставите можат да се класифицираат врз основа на различни критериуми. Одредени класификации на уставите тргнуваат од формални критериуми, како што се: формата на уставот, постапката за негово донесување и измена, неговиот доносител. Така, според формата, уставите се делат на пишани и напишани и на кодификувани и некодификувани. Според постапката за донесување и измена, уставите се делат на цврсти и меки, а според нивниот доносител – на октроирани устави, уставни пактови и народни устави. Овие класификации на уставите кои тргнуваат од формални критериуми, се содржани во класичните теории за видови устави.

2.1. Пишани и напишани устави

Поделбата на уставите на пишани и напишани ја создава англискиот теоретичар Џејмс Брајс, како одговор на тврдењето на францускиот теоретичар Алексис де Токвил дека Англија нема устав. Џејмс Брајс тврдел дека една земја има устав и тогаш кога тој не е утврден во еден пишан документ. Според Брајс, Англија има устав кој е содржан во уставните обичаи, практиката и уставните конвенции.

Уставниот обичај е напишано правило за однесување со кое се регулира одредено прашање од уставната материја, кое настанало со долготрајно повторување на одредено однесување и за кое постои

општа согласност за неговата правилност, но и за неговата правна задолжителност. Правната задолжителност на уставниот обичај значи дека за неговото прекршување следи санкција. *Уставните конвенции* се непишани уставни правила кои се однесуваат на работата на државните органи. Уставните конвенции настануваат со повторување на одредено однесување подолго време, коешто е следено со одобрување и на тој начин тоа стекнува задолжителна сила. За разлика од уставниот обичај кој ужива судска заштита, за прекршување на уставната конвенција не може да се бара судска или друга правна заштита. Уставни конвенции во Обединетото Кралство се правилата дека кралицата мора да го распушти Парламентот на барање на премиерот; дека судиите нема да имаат активна улога во политичкиот живот; пратениците нема да го критикуваат судството и сл.

Тврдењето дека Обединетото Кралство има непишан устав може да биде прифатливо само како тврдење дека во оваа земја нема единствен уставен текст со највисока правна сила. Но, никако не може да значи дека нема пишани уставни правила. Во Обединетото Кралство се донесени многу закони кои регулираат уставна материја. Исто така, и судските одлуки се пишани. Тоа значи дека уставот на Обединетото Кралство во голема мера е пишан, но е составен од многу закони, судски одлуки и е дополнет со уставни обичаи и уставни конвенции кои се непишани извори на уставни правила.

Значи, непишан устав е оној чии правила (или најголем дел од нив) не се содржани во еден пишан документ.

За разлика од непишаниот устав, **пишан устав е оној чија материја е содржана во еден пишан документ, а само по исклучок и во неколку пишани текстови кои уживаат специјален статус во правниот систем.** Ваквото дефинирање го изедначува непишаниот устав со материјалниот поим на уставот, а пишаниот устав со формалниот поим на уставот. Денеска во светот доминираат земјите во кои постои пишан устав.

2.2. Цврсти и меки устави

И поделбата на уставите на цврсти и меки, како и поделбата на пишани и напишани, е создадена од англискиот автор Џејмс Брајс. И оваа поделба има иста цел како и претходната: да докаже дека Англија има устав, само што тој е мек устав и по тоа се разликува од повеќето други држави.

Поделбата на цврсти (тврди) и меки (флексибилни, флуидни) устави е направена според постапката (методот) за измена на уставот. **Цврст устав е оној кој се донесува и менува по постапка која е посложена од постапката за донесување и измена на законите. Мек устав е оној кој се донесува и менува по постапка за донесување и измена на законите.**

Групата меки устави е мала. Оценка на цврстината на уставот се прави врз основа на повеќе критериуми, како што се кој е доносителот на уставот (дали се носи од парламентот или од посебно уставотворно собрание или, пак, на референдум), по која постапка се донесува (дали има ист број фази како и законот или е посложена), со колкаво мнозинство се усвојува уставот. И врз основа на овие елементи може да се прави разлика во цврстината на уставите кои се класификувани како тврди устави.

Значи, термините цврсти и меки устави треба да се користат само за укажување дали постојат посебни формални барања, посебни процедури, посебно мнозинство или дури и посебен орган за донесување и измена на уставот.

2.3. Кодификувани и некодификувани устави

Пишаните устави се делат на кодификувани и некодификувани во зависност од бројот на акти со кои се регулира уставната материја. **Ако уставната материја е во еден акт со највисока правна сила, тогаш станува збор за кодификуван устав.**

За некодификувани устави зборуваме кога најзначајната уставна материја не е собрана во еден документ, туку е

регулирана во повеќе акти. Денеска во светот доминираат кодификуваните уставни.

2.4. Октроирани уставни, уставни пактови и народни уставни

Поделбата на октроирани уставни, уставни пактови и народни уставни е историска поделба која како критериум за класификација го зема доносителот на уставот.

Октроирани (подарени) уставни или, како што уште се нарекуваат, уставни повелби, се уставите кои се донесуваат на преминот од апсолутна во уставна монархија. Во тој период се востановуваат претставнички тела кои се обидуваат да ја ограничат власта на монархот. Монархот под притисок на претставничките тела, донесува акт со кој се самоограничува. **Актот со кој монархот сам ја ограничува својата власт е октроиран устав. Значи, октроираните уставни се еднострани акти на монархот кои тој „ги подарува на народот“ и кои ги носи сам, без учество на претставничкото тело.**

Кога претставничките тела зајакнуваат во 19 век, почнуваат да се носат уставни пактови. **Уставните пактови настануваат како резултат на спогодба меѓу монархот и парламентот, односно се донесуваат во постапка која вклучува учество на овие два политички субјекти: и на монархот и на парламентот.** Всушност, постапката за донесување на уставните пактови значела дека монархот дава согласност за уставот кој бил усвоен во парламентот.

Народните уставни се израз на начелото на народен, односно национален суверенитет. Овие уставни се донесуваат од страна на граѓаните, со нивно посредно или непосредно учество. Народните уставни се донесуваат на три начини: по пат на референдум, од уставотворно собрание или од страна на претставничкото тело.

3. СТРУКТУРА НА УСТАВОТ

Вообичаено е структурата на уставот да ја сочинува преамбула и нормативен дел, и покрај тоа што немаат сите уставни преамбули. Некои уставни имаат и уставни амандмани.

Преамбулата е воведот на уставот. Таа му претходи на нормативниот дел. Преамбулите не се задолжителен дел на секој устав и како такви не се присутни во сите, но се содржани во поголемиот број уставни. Тие ги содржат „автобиографските“ елементи на уставите: причините за донесување на уставот, целите кои уставот се стреми да ги постигне, се изразува историски континуитет и сл. Стилот на преамбулите е опишен, декларативен и свечен.

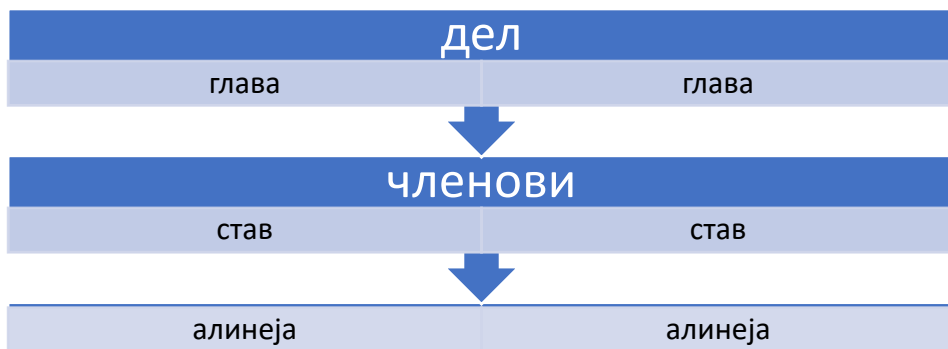
Неизбежен дел во секој устав е **нормативниот дел**. Нормативниот дел на уставот е суштината на уставот бидејќи во него се содржани правните норми.

Правните одредби содржани во нормативниот дел на уставот се систематизирани во **членови**. Членовите се означуваат со броеви. Во некои уставни заради поголема прегледност членовите имаат и наслови (називи). Во членовите се регулира определено прашање. Ако се уредуваат повеќе аспекти на едно прашање, тогаш во рамките на членот постојат повеќе **ставови** (параграфи). Секој став претставува посебна правна норма. Доколку во рамките на членот нешто се набројува, тогаш се користат **алинеи** (точки).

Во современите уставни членовите се групираат во **глави** или оддели. Во една глава или оддел се содржани членови кои регулираат одредена тематска целина, односно членови кои се тематски сродни. Главите или одделите имаат свој наслов и се нумерирани.

Главите се групираат во делови. **Деловите** се најкрупни единици за систематизација на уставите. Тие исто така имаат посебни називи. Сите делови на уставот обично се тематски хомогени, со исклучок на делот кој е посветен на основните (воведни, општи) одредби во кои се сместени одредби кои регулираат различни прашања, како

прашања за карактерот на државата, носителот на суверенитетот, државјанството, симболи на државата и сл.

Слика 3 – Структура на нормативниот дел на уставот

Составен дел на уставот се и **уставните амандмани**, иако тие се донесуваат по донесувањето на уставот. Со нив се дополнува или изменува уставот, односно тие можат да го дополнат уставот со нови одредби, можат да укинат одредби од уставот или можат да заменат одредени одредби од уставот со нови решенија на уставните прашања содржани во тие одредби.

СЛУЖБЕН ВЕСНИК НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

„Службен весник на Република
Македонија“ излегува по потреба,
Рок за рекламација 15 дена.

Петок, 22 ноември 1991
Скопје
Број 52

Аконтацијата за 1991 година изнесува 1.300 динари. Овој број чина 40 динари. Жиро сметка 60100-603-12488

99%.

Врз основа на член 443 од Уставот на Република Македонија, Собранието на Република Македонија на седницата одржана на 17 ноември 1991 година, донесе:

ОДЛУКА

ЗА ПРОГЛАСУВАЊЕ НА УСТАВОТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Се прогласува Уставот на Република Македонија, што го усвои Собранието на Република Македонија на седницата одржана на 17 ноември 1991 година.

СОБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Бр. 08-4642/1
17 ноември 1991 година
Скопје

Претседател
на Собранието на Република
Македонија,
Стефан Анѓаџ, с. р.

Тронувајќи од историското културно, духовно и државно наследство на македонскиот народ и од постојатата борба за национална и социјална слобода и за создавање своја држава, а посебно од државно-правните традиции на Кралвотската република и историските одлуки на АСНОМ и уставно-правниот континуитет на македонската држава како суверена република во Федеративна Југославија, од слободно изразената волја на граѓаните на Република Македонија на референдумот од 8 септември 1991 година, како и од историскиот факт дека Македонија е конституирана како национална држава на македонскиот народ во која се обезбедува целосна граѓанска рамноправност и трајно општество на македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите, Ромиите и другите националности кои живеат во Република Македонија, а

со цел:

- Република Македонија да се конституира како суверена и самостојна и како граѓанска и демократска држава;
- да се воспостави и изгради владеењето на правото како темелен систем на власта;
- да се гарантираат човековите права, граѓанските слободи и индивидуалната рамноправност;
- да се обезбеди мир и соопштество на македонскиот народ со националностите кои живеат во Република Македонија и
- да се обезбеди социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот.

Собранието на Република Македонија, донесува

УСТАВ

НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. ОСНОВНИ ОДРЕДБИ

Член 1

Република Македонија е суверена, самостојна, демократска и социјална држава.
Суверенитетот на Република Македонија е неделив, неотуѓив и непренослив.

Член 2

Во Република Македонија суверенитетот произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните.
Граѓаните на Република Македонија власта ја остваруваат преку демократски избрани претставници, во пат на референдум и други облици на непосредно изјаснување.

Член 3

Територијата на Република Македонија е неделива и неотуѓива.
Постојната граница на Република Македонија е непосредна.
Границата на Република Македонија може да се менува само во согласност со Уставот.

Член 4

Граѓаните на Република Македонија имаат државјанство на Република Македонија.
На државјанин на Република Македонија не може да му биде одимено државјанството, ниту да биде протеран или предаден на друга држава.
Државјанството на Република Македонија се уредува со закон.

Член 5

Државниот симбол на Република Македонија се: грб, знаме и химна.
Грбот, знамето и химната на Република Македонија се утврдуваат со закон кој се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.

Член 6

Главен град на Република Македонија е Скопје.

Член 7

Во Република Македонија службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилично писмо.
Во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилицата писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин утврден со закон.
Во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилицата писмо, се и јазикот и писмото на националностите, под услов и на начин утврдени со закон.

Слика 4 – Фотографија од прамбулата на уставот објавена во 1991 година

РАЗМИСЛЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ

1. Погледнете ја фотографијата од преамбулата на Уставот на Република Македонија донесен во 1991 година и размислете:
 - Дали преамбулата е позиционирана над или под насловот на Уставот? Преамбулите кои се пред насловот на уставот, не се составен дел на истиот, туку му претходат на уставот.
 - Дали преамбулата содржи членови, ставови и алинеи?
2. Размислете дали во земјите кои имаат устав во материјална и устав во формална смисла, тие секогаш се поклопуваат?
3. Дали меките устави почесто се менуваат? Дали промената на уставот зависи само од постапката за негова измена или пак и од други фактори? Кои?
4. Која е предноста за една земја кога има пишан, кодификуван устав?
5. Погледнете го текстот на членот 8 од нашиот устав.
 - Што предвидува членот 8 став 1 алинеја 1?
 - Што предвидува членот 8 став 1 алинеја 2?
 - Колку ставови има членот 8?
 - Кој став има алинеи и колку?

Член 8

Темелни вредности на уставниот поредок на Република Македонија се:

- основните слободи и права на човекот и граѓанинот признати со меѓународното право и утврдени со Уставот;
- слободното изразување на националната припадност;
- владеењето на правото;
- поделбата на државната власт на законодавна, извршна и судска;
- политичкиот плурализам и слободните непосредни и демократски избори;
- правната заштита на сопственоста;
- слободата на пазарот и претприемништвото;
- хуманизмот, социјалната правда и солидарноста;
- локалната самоуправа;
- уредувањето и хуманизацијата на просторот и заштитата и унапредувањето на животната средина и на природата и
- почитувањето на општоприфатените норми на меѓународното право.

Во Република Македонија слободно е сè што со Уставот и закон не е забрането.

А М А Н Д М А Н VI

1. Соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во органите на државната власт и другите јавни институции на сите нивоа.
2. Со точката 1 на овој амандман се дополнува алинејата 2 на членот 8 од Уставот на Република Македонија.

АМАНДМАН XXXIII

1. Во Уставот зборовите: „Република Македонија“ се заменуваат со зборовите: „Република Северна Македонија“, а зборот „Македонија“ се заменува со зборовите: „Северна Македонија“, освен во членот 36 од Уставот на Република Македонија.

II. УСТАВНОПРАВНИОТ РАЗВИТОК НА МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА

„Без уставната историја е апсолутно невозможно да се разбере потеклото и развитокот на уставните категории и принципи.“
(Франсис Н. Торп)

„Доколку постапката за менување на уставот е едноставна, може да се очекува и претпостави дека уставот ќе биде акт кој ќе подлежи на менување во зависност од субјективната волја на определени субјекти или заради исполнување на некои недемократски цели.“

„Одлучив дека треба да се направат некои измени во нашиот устав. Како, на пример, да го избришете од прав и да го вратите во употреба како што беше првично наменет.“
(непознат автор)

Ако не го измениме уставот, тогаш кога ќе се „судри“ со животот, тој станува „мртво слово на хартија“.

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Зошто е значајно Првото заседание на АСНОМ за македонската уставна историја?
2. Кој е првиот устав во уставната историја на нашата земја со кој се конституира македонската држава во рамките на југословенската федерација?
3. Што мислите зошто актите кои се донесени на Првото заседание на АСНОМ имаат токму таква содржина?
4. Што мислите, зошто се менуваат уставите?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Кои акти од уставно значење се донесени на Првото заседание на АСНОМ?
- Кои устави се од посебно значење за уставната историја на нашата држава?
- Кога е донесен Уставот на Република Македонија?
- На кој начин Уставот од 1991 година ја дефинира Република Македонија?
- На кој начин се менува нашиот устав?

1. ЗНАЧЕЊЕ НА РЕШЕНИЈАТА НА ПРВОТО ЗАСЕДАНИЕ НА АСНОМ ЗА МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВНОСТ

Првата половина на 20-тиот век е особено значајна за уставноправниот развој на македонската држава. Овој период ќе биде одбележан со два исклучително важни настани за нашата уставна историја. Тоа се **Првото заседание на АСНОМ во 1944 година** и донесувањето на **Уставот на Народна Република Македонија во 1946 година**.

Корените на АСНОМ треба да се бараат во историската борба на македонскиот народ за национална слобода и демократски права. АСНОМ изникна од виорот на Народно ослободителната борба на македонскиот народ против фашизмот.

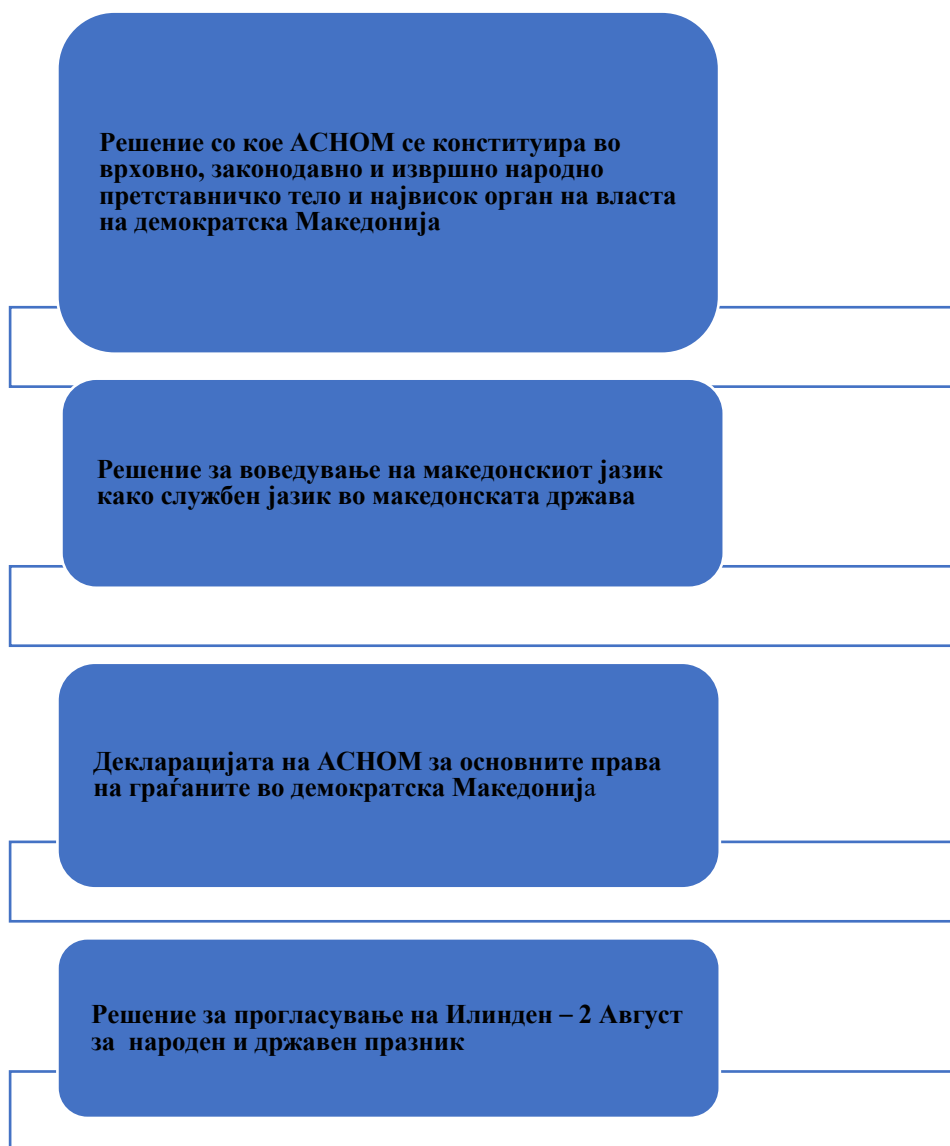
Првото заседание на **Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија** се одржа на **2 август 1944 година** на Илинден, во **манастирот Прохор Пчињски**. На заседанието, АСНОМ ги донесе следните акти од уставно значење:

1. Решение со кое АСНОМ се конституира во **врховно, законодавно и извршно народно претставничко тело и највисок орган на власта на демократска Македонија** како рамноправна единка во Демократска Федеративна Југославија.

2. Решение за **воведување на македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава**.

3. Декларацијата на АСНОМ за **основните права на граѓаните во демократска Македонија**. Оваа Декларација е со особено уставно значење бидејќи ги гарантира еднаквоста и рамноправноста на сите граѓани пред законот, без оглед на нивната народност, пол, раса и вероисповед и се обезбедуваат сите права на слободен и национален живот на националните малцинства.

4. Решението на АСНОМ за **прогласување на Илинден – 2 Август за народен и државен празник на македонската држава**. Тоа е израз на континуитетот на борбата на македонскиот народ за национално ослободување и за создавање своја држава.

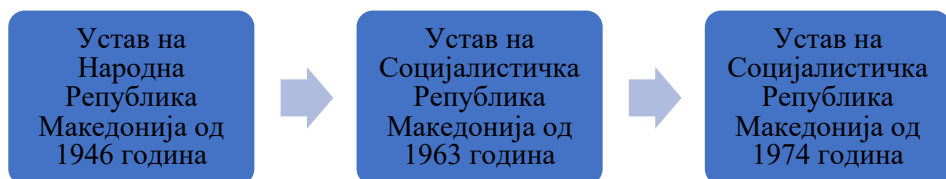

Слика 1 – Акти донесени на Првото заседание на АСНОМ

Овие акти го претставуваат темелот на кој ќе се изгради и развива македонската држава во рамките на поранешната југословенска федерација.

2. УСТАВНА ИСТОРИЈА И РАЗВИТОК НА УСТАВНОСТА НА МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА

За уставноправната историја на нашата држава, од посебно значење се три устави.

Слика 2 – Уставниот развој на социјалистичка Македонија

Уставот на Народна Република Македонија е донесен на 31 декември **1946 година**. Неговото донесување е настан од исклучително значење за државноправната историја на Македонија. Тоа е **прв устав** со кој се конституира (основа) првата македонска држава. Како таков, овој устав е гаранција за државноста на македонскиот народ во рамките на заедницата со другите народи во тогашната југословенската федерација.

Историското и политичкото значење на овој документ се состои во потврдувањето на **македонскиот ентитет и идентитет** изразени во уставот.

Уставот ја дефинира НРМ како народна држава со републикански облик во која македонскиот народ врз основа на слободно изразената волја ги остварува своите права и слободи.

Уставот на Социјалистичка Република Македонија е донесен во 1963 година и е втор устав од уставната историја на нашата држава. Со Уставот се менува името на државата. Таа сега станува социјалистичка држава.

Уставот ја дефинира СРМ како државна социјалистичка демократска заедница на народот на Македонија заснована на власта на работниот народ и самоуправувањето.

Оваа дефиниција претставува чекор назад во однос на дефиницијата во Уставот од 1946 година, бидејќи се девалвира (разводнува) македонската државност.

Следен во низата уставни, од развитокот на нашата уставност, е **Уставот на Социјалистичка Република Македонија** донесен **1974 година**. Овој устав ја дефинира државата како:

Национална држава на македонскиот народ и на албанската и турската народност во неа, заснована на сувереноста на народот и врз власта и самоуправувањето на работничката класа и на сите работни луѓе.

Периодот којшто следувааше по донесувањето на Уставот од 1974, беше одбележан со низа амандмански измени на овој устав. Овие измени требаше да обезбедат основа за подлабоки реформи во политичкиот систем. За жал, тие не вродија плод, туку доведоа до дисолуција (распаѓање) на југословенската федерација и до создавање на Република Македонија како самостојна и независна држава, со донесувањето на Уставот од 1991 година.

Акти кои се од особено значење за нашата уставната историја, а му претходат на донесувањето на Уставот на Република Македонија од 1991 година се:

1. Декларацијата за сувереност на Социјалистичка Република Македонија од јануари 1991 година и
2. Декларацијата со која се потврдува изразената волја на граѓаните за сувереност и самостојност на македонската држава на референдумот од 8 септември 1991 година.

На референдумот одржан на 8 септември 1991 година граѓаните се изјаснуваа за референдумското прашање кое гласеше: „Дали сте за суверена и самостојна држава Македонија со право да стапи во иден сојуз на суверените држави на Југославија?“

Резултатите на референдумот, покажаа дека огромно мнозинство граѓани (75,74 % од избирачкото тело) излегле да гласаат. Од нив (од граѓаните кои гласале) 95 % се изјасниле за суверена и самостојна држава Македонија.

По успешниот референдум Собранието ја донесе *Декларацијата за потврда на добиените резултати од референдумот* и донесе одлука за конституирање на Република Македонија во суверена и самостојна држава.

„Гласот за суверена и самостојна македонска држава е глас за Македонија, заеднички дом на Македонците, Албанците, Турците, Власите, Ромите и претставниците на другите народи што живеат во неа, заеднички дом израснат врз вековното искуство на национална и верска толеранција и почитување, но и за достигнување квалитет на највисоки стандарди во меѓунационалните односи така како што извира од духот на Крушевскиот манифест.“

(Киро Глигоров, за референдумот)

3. КОНЦЕПЦИЈА НА УСТАВОТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ОД 1991 ГОДИНА

Уставот на Република Македонија е донесен на 17 ноември 1991 година. За разлика од претходните устави, во кои Македонија имаше статус на федерална единица во рамките на југословенската федерација, Уставот од 1991 година е првиот устав на суверена и самостојна македонска држава.

Слика 3 – Уставот од 1991 година и пленарната сала во Собранието

Уставот од 1991 година предвидува дека:

**Република Македонија е суверена, самостојна,
демократска и социјална држава.
Суверенитетот на Република Македонија е
неделив, неотуѓив и непренослив.**

Сувереноста е еден од битните белези на државната власт. Со нагласувањето на ова обележје уставотворецот укажува на:

- позицијата на државата во меѓународните односи,
- државноправниот субјективитет во изградбата на системот на организација на власта.

За секоја суверена и самостојна држава од особено значење е нејзината територија.

Територијата на земјата е неделива и неотуѓива. Постојната граница е неповредлива. Таа може да се менува само во согласност со Уставот.

Една од новините во нашиот уставноправен развиток е афирмирањето на **граѓанскиот суверенитет**.

Суверенитетот произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните.

Уставот ја дефинира државата како **граѓанска** и **демократска** затоа што ги гарантира човековите слободи и права, воспоставува политички плурализам, непосредни и слободни избори и ги дефинира владеењето на правото и начелото на поделба на власта како темелни вредности на уставниот поредок.

Исто така според Уставот, земјата се дефинира како **социјална држава**. Тоа значи дека таа води сметка за *социјалната заштита* и *социјалната сигурност на граѓаните*. Ова е во согласност со начелото на социјална правда. Републиката треба да се грижи за економскиот развој и да создава еднакви можности за живот и работа на сите граѓани.

Анализирајќи ги основните одредби на Уставот на Република Македонија од 1991 година, можеме да заклучиме дека се работи за **либералнодемократски устав**. Уставот од 1991 година се заснова на **граѓанинот и неговите слободи и права, како основа на демократскиот политички систем**.

Слика 4 – Знамето кое е државен симбол

Грбот, знамето и химната се **државни симболи**. Тие се утврдуваат со закон кој се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.

4. ИЗМЕНИ НА УСТАВОТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ОД 1991 ГОДИНА

Уставните норми се креираат, а уставите се донесуваат со цел да траат подолг временски период. Уставот и општеството се меѓусебно условени. Како резултат на промената на правните, политичките, економските и другите општествени односи кои неминовно се случуваат, се јавува потребата за менување на уставот. Иако, намерата е уставот да не е предмет на чести измени и дополнувања, тогаш кога уставот ќе се „судри“ со „животот“, а неговите норми ќе отстапуваат од односите кои треба да ги уредуваат, треба да се пристапи кон негово менување. Непристапувањето кон измената на уставот во ваков случај, го прават уставот „мртво слово на хартија“.

Уставот на Република Македонија кој е донесен во 1991 година, низ неколку уставни одредби го уредува прашањето за неговата измена. Постапката за менување на уставот е предмет на детално уредување во Деловникот на Собранието. Во Република Северна Македонија **Уставот се менува и дополнува со уставни амандмани**. Составен дел од нормативниот текст на Уставот претставуваат амандманите кои се донесени во периодот од 1992 до 2019 година. Досега се донесени 36 амандмани. Најкрупните измени на уставот се направени во 2001 година, кога се усвоија амандманите кои беа содржани во т.н. Охридскиот рамковен договор, а со кои се зголемија правата на заедниците кои не се мнозинство во земјава.

Крупни измени кои се однесуваа на судството се донесоа во 2005 година. Последните измени на уставот, со кои се имплементираа обврските од т.н. Преспански договор, се донесоа во 2019 година. Со нив се изврши промена на уставното име на земјата од Република Македонија во Република Северна Македонија.

Постапката за менување на нашиот устав е сложена и се реализира во голем број фази. Тоа е така затоа што уставот претставува *lex fundamentalis*. Доколку постапката за менување на уставот е едноставна, може да се очекува и претпостави дека уставот ќе биде акт кој ќе подлежи на менување во зависност од субјективната проценка и волја на определени субјекти или заради исполнување на некои недемократски цели.

- **Првата фаза** на постапката за менување на Уставот е поднесување на предлог за пристапување на измена на Уставот.
- Овластени подносители на предлогот за пристапување кон измена на уставот се претседателот на Републиката, Владата, најмалку 30 пратеници или 150.000 граѓани.

- По предлогот за пристапување кон измена на Уставот, во **Собранието се одржува седница** на која се води претрес во целина.
- Со завршувањето на претресот, **Собранието донесува одлука за пристапување кон измена на Уставот, со 2/3 мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.**
- По донесувањето на оваа одлука, Собранието ќе утврди рок, во кој подносителот го подготвува текстот на нацртот на амандманите.

- Во Собранието се води претрес по овој текст и можат да се дадат мислења и предлози.
- Собранието со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници го утврдува нацртот на секој амандман на Уставот одделно.
- Нацртот на амандманите Собранието го става на **јавна дискусија.**

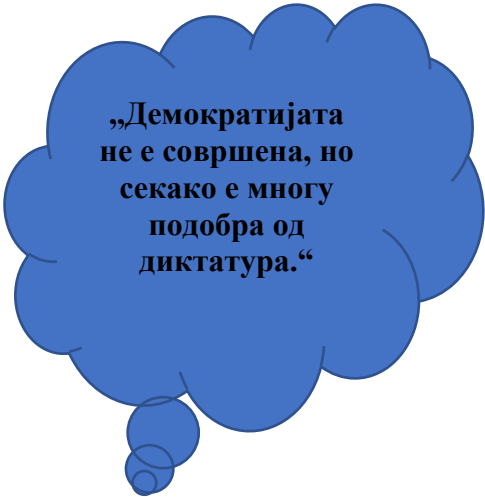
- **Амандманите за измена на Уставот се донесуваат со 2/3 мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.**
- За измена на членовите на уставот кои се изменија во 2001 година, како и за додавање која било нова одредба која се однесува на предметот на тие одредби и тие членови (кои се однесуваат на правата на заедниците кои не се мнозинство во земјава) потребно е двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници во кое мора да има мнозинство гласови од вкупниот број пратеници кои припаѓаат на заедниците што не се мнозинство во Република Северна Македонија.
- Собранието донесува одлука за прогласување на амандманите на Уставот со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.

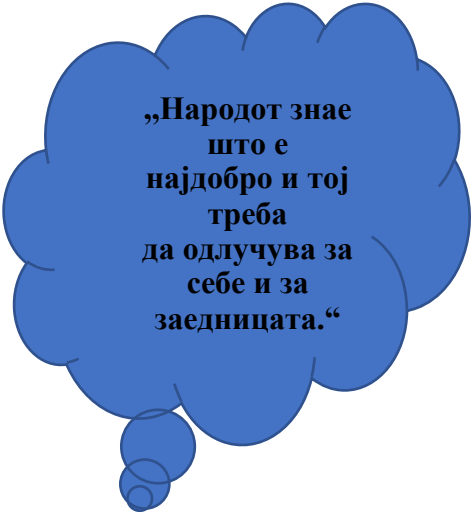
РАЗМИСЛЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ:

1. Прочитајте ги одредбите од Уставот и Деловникот на Собранието на Република Северна Македонија кои се однесуваат на постапката за менување на уставот. Што мислите на кој начин се вклучени граѓаните во постапката за уставна ревизија?
2. Што значи кога ќе се каже „согласно Уставот од 1991 година Република Македонија е социјална држава“?
3. Размислете на што се мисли кога ќе се каже дека уставот и општеството се меѓу себе поврзани и условени?

III. СТРУКТУРА НА УСТАВОТ И ТЕМЕЛНИ ВРЕДНОСТИ НА УСТАВНИОТ ПОРЕДОК НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

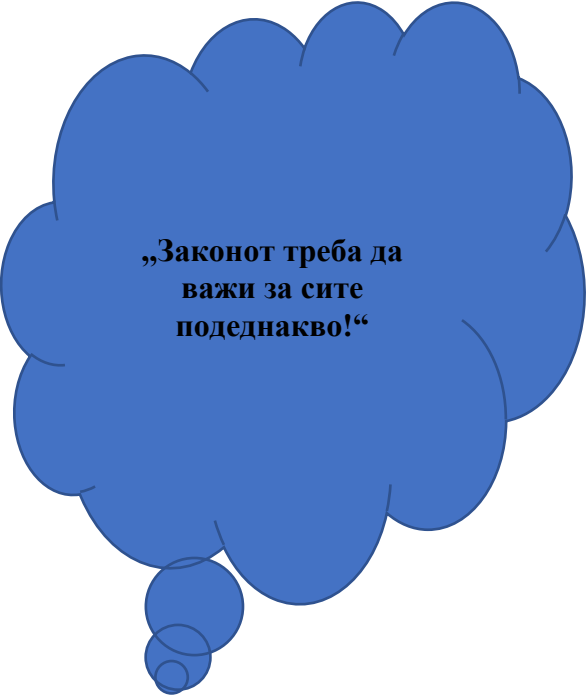
**„Демократијата
не е совршена, но
секако е многу
подобра од
диктатура.“**

**„Народот знае
што е
најдобро и тој
треба
да одлучува за
себе и за
заедницата.“**

**„На сиромашните
треба да им се
помогне!“**

**„Законот треба да
важи за сите
подеднакво!“**

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Дали луѓето смеат да го прават само тоа што е пропишано со уставот и законите?
2. Што значи правилото дека е дозволено сè што со устав и закон не е забрането?
3. Што е тоа владеење на право?
4. Зошто власта треба да е поделена на различни органи и гранки?
5. Зошто е потребна солидарност во една заедница?
6. Зошто мораме да го почитуваме и меѓународното право?
7. Какво е значењето на темелните вредности?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Каква е структурата на Уставот во Република Северна Македонија?

- Кои се темелни вредности на уставниот поредок на Република Северна Македонија?

- Што е тоа хуманизам, социјална правда и солидарност?

1. СТРУКТУРА НА УСТАВОТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Уставот во Република Северна Македонија е релативно краток устав кој содржи 134 члена, распределени во 9 дела кои се означени со римски броеви (I–IX). Некои од деловите се поделени на глави.

Уставот, од неговото донесување на 17 ноември 1991 година е менуван 8 пати (во 1992, 1998, 2001, 2003, 2005, 2009, 2011 и 2019 година), при што се донесени 36 амандмани.

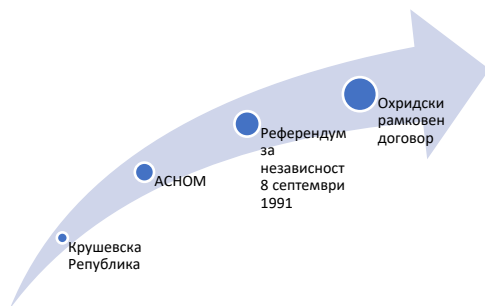
На Уставот му претходи преамбула, која не е негов составен дел. Тоа може да се согледа од тоа што таа се наоѓа пред насловот на самиот Устав. Преамбулата е менувана два пати кога се случија суштински измени на уставот: првиот пат заедно со уставните амандмани кои се донесоа заради спроведување на т.н. Охридскиот рамковен договор, а вториот пат заедно со уставните амандмани заради спроведување на т.н. Преспански договор со кој Република Македонија се преименува во Република Северна Македонија. Во трите текстови – преамбулата содржи одредени исти делови, но и одредени разлики.

Преамбулата на нашиот устав е декларативна, пишувана во свечен стил и содржи повикување на историски традиции, но и цели кон кои се стреми државата. Меѓу другото тоа нејзино симболичко значење е и една од причините за нејзино менување и покрај тоа што таа не содржи правни норми и не произведува правно дејство.

Преамбулата се повикува на историски традиции и тоа на Крушевската Република, на АСНОМ, на референдумот од 8 септември 1991 година и на Охридскиот рамковен договор.

Преамбулата ги определува и целите заради кои се донесува уставот, а тоа се: да се воспостави и зацврсти **владеењето на правото**, да се гарантираат **човековите права** и граѓанските слободи, да се обезбеди **мир и соживот** и **социјална правда**, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот.

Во преамбулата исто така се потенцира врската меѓу минатите, сегашните и идните генерации и се изразува благодарност до предците за нивната борба за создавање самостојна и суверена држава Македонија. Исто така се истакнува и одговорноста на сегашните генерации за зачувување и развој на сè што е вредно од богатото културно наследство, соживотот и државата како заедничкото добро.

Слика 1 – Историски традиции на кои се повикува Преамбулата на Уставот

Нормативниот текст ги содржи уставните норми. **Првиот дел** на Уставот ги содржи **основните одредби** во кои Република Северна Македонија е дефинирана како суверена, самостојна, демократска и социјална држава, во која суверенитетот произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните. Таа врховна власт во земјата, која ја имаат граѓаните, односно тој суверенитет е неделив, неотуѓив и непренослив. Во првиот дел се определуваат и државните симболи на Републиката, а тоа се: грбот, знамето и химната. Со оглед на нивното големо значење, тие се утврдуваат со закон кој се носи со двотретинско (2/3) мнозинство. Во основните одредби се поместени и темелните вредности на уставниот поредок на Република Северна Македонија.

Вториот дел од Уставот ги регулира **основните слободи и права на човекот и граѓанинот**. Овој дел е најобеман и опфаќа 1/3 од сите одредби во уставот. Овој дел е поделен на глави кои се обележани со арапски броеви (1–4). Во овој дел се регулирани личните, политичките, економските, социјалните и културните права, гаранциите на човековите права и основите на економските односи.

Третиот дел од Уставот ја регулира организацијата на државната власт и содржи 5 глави во кои се содржани одредби за Собранието, Претседателот на Републиката, Владата, Судството и Јавното обвинителство.

Четвртиот дел од Уставот содржи норми кои го регулираат Уставниот суд. Бидејќи Уставниот суд е посебен орган, не припаѓа на редовното судство и од него се разликува во повеќе аспекти, а во исто време е и многу значаен за заштита на Уставот, тој е издвоен во посебен дел во Уставот.

Останатите делови (VI–IX) од Уставот ги регулираат локалната самоуправа, меѓународните односи, одбраната и воената и вонредната состојба, измената на уставот и преодните и завршните одредби.

Амандманите кои се донесени во изминатиов период, се составен дел на уставот. Со нив главно се заменуваат старите уставни одредби со нови, а само неколку амандмани вршат дополнување на постојните одредби на Уставот.

Слика 2 – Првите два амандмани донесени во 1992 година со кои се изврши измена и дополнување на Уставот на Република Македонија

Делови на Уставот	Глави
I. Основни одредби	
II. Основни слободи и права на човекот и граѓанинот	1. Граѓански и политички слободи и права
	2. Економски, социјални и културни права
	3. Гаранции на основните слободи и права
	4. Основи на економските односи
III. Организација на државната власт	1. Собрание на Република Северна Македонија
	2. Претседател на Република Северна Македонија
	3. Влада на Република Северна Македонија
	4. Судство
	5. Јавно обвинителство
IV. Уставен суд на Република Северна Македонија	
V. Локална самоуправа	
VI. Меѓународни односи	
VII. Одбрана на Републиката, воена и вонредна состојба	
VIII. Измена на уставот	
IX. Преодни и завршни одредби	

Слика 3 – Структура на Уставот во Република Северна Македонија

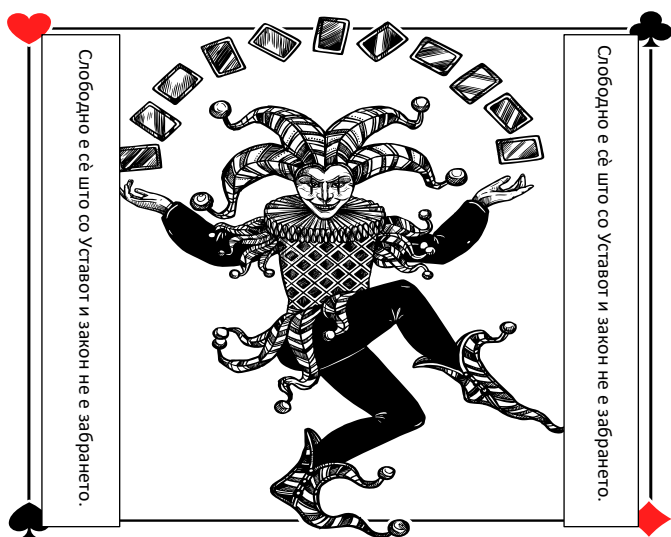
2. ТЕМЕЛНИ ВРЕДНОСТИ НА УСТАВНИОТ ПОРЕДОК НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Темелните вредности се одредби кои имаат посебно значење во Уставот, бидејќи кога другите уставни одредби се толкуваат и применуваат, треба да се води сметка тоа толкување и таа примена да бидат во согласност со „духот“ на темелните вредности.

Темелните вредности на уставниот поредок на Република Северна Македонија се регулирани во членот 8 од Уставот. Тој ги набројува вредностите во согласност со кои треба да се толкуваат останатите одредби содржани во уставот, односно вредностите на кои се засновани сите останати одредби во уставот.

Во членот 8 покрај наброените темелните вредности на уставниот поредок, содржано е и основното либерално начело согласно кое во Република Северна Македонија **слободно е сè што со Уставот и закон не е забрането**. Ова начело е начело кое се однесува на човекот и неговите права, а не на државните органи, односно на власта. Државните органи имаат конкретно регулирани надлежности и тие треба да ги вршат своите овластувања согласно она што им е дадено со уставот и законите. Значи, државните органи мора да водат сметка за што се овластени, односно што им е дозволено, а не само што им е забрането. На пример, ниеден друг орган освен Собранието не може да носи закони бидејќи не се овластени тоа да го прават и покрај тоа што тоа не им е изречно забрането.

Од друга страна, свесни сме дека не е возможно да се набројат сите права на човекот и сè што тој/таа смее да прави. Затоа во членот 8 е воведена одредбата дека **слободно е сè што со Уставот и закон не е забрането**. Оваа ја нарекуваме „уставен цокер“, бидејќи не треба од луѓето да се бара да покажат каде им е дозволено одредено однесување, туку тој што сака да ја ограничи нивната слобода, треба да им покаже каде нивното однесување е забрането. Значи, на поединците им е дозволено да ги уживаат не само правата кои им се изречно регулирани, туку можат да го прават сè она што со устав или закон не им е забрането.

Слика 4 – „Уставниот цокер“ – Слободно е сè што со Уставот и закон не е забрането.¹

Овој „уставен цокер“ ја надополнува всушност првата темелна вредност наброена во член 8, а тоа се основните слободи и права на човекот и граѓанинот признати со меѓународното право и утврдени со Уставот.

2.1. Основни слободи и права на човекот и граѓанинот признати во меѓународното право и утврдени со Уставот

Оваа темелна вредност укажува дека при толкувањето на сите одредби на уставот треба да се води сметка да не се повредат човековите права, но не само оние и во обем како што тие се регулирани во уставот, туку и во меѓународното право. Денеска всушност почитувањето на меѓународното право за човековите права е обврска на секоја држава која сака да биде член на меѓународната заедница. Република Северна Македонија е обврзана и со меѓународните документи на ООН за човекови права, но и со оние на Советот на Европа, меѓу кои најзначајно место има

¹ Designed by macrovector / Freepik, Designed by macrovector / Freepik

Европската конвенција за човекови права, чија имплементација е во надлежност на Европскиот суд за човекови права.

2.2. Слободно изразување на националната припадност и соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во органите на државната власт и другите јавни институции на сите нивоа

Втората темелна вредност е составена од два принципа. Првиот е слободното изразување на националната припадност. Тоа значи право на самоидентификација на секое лице, право секој сам и слободно да ја изрази својата националната припадност. Но, слободата да се изрази националната припадност го опфаќа и правото да не се изрази никаква национална припадност. Терминот национална припадност во членот 8 од Уставот се користи за означување на етничка припадност.

Вториот принцип од оваа темелна вредност ја прокламира заложбата за соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во органите на државната власт и другите јавни институции на сите нивоа. Оваа темелна вредност треба да овозможи пристап и застапеност на припадниците на сите заедници во сите органи и јавни институции.

2.3. Владеење на правото

Третата темелна вредност е владеењето на правото. Постојат повеќе дефиниции за терминот владеење на право, но тие најчесто го објаснуваат преку нагласување дека треба да владее правото, а не арбитрерната волја на поединци, дека треба сите да се еднакви пред законот, дека треба да се загарантирани човековите права.

Значи за една земја велиме дека во неа постои владеење на правото ако постои правна сигурност, правна предвидливост, принципот на еднаквост пред законот, правото на правен лек, односно правото на заштита од суд, правото на фер судење и сл. Сите овие принципи се поврзани со заштита на индивидуите од арбитрерно однесување на власта.

Слика 4 – Вредности на владеенето на правото

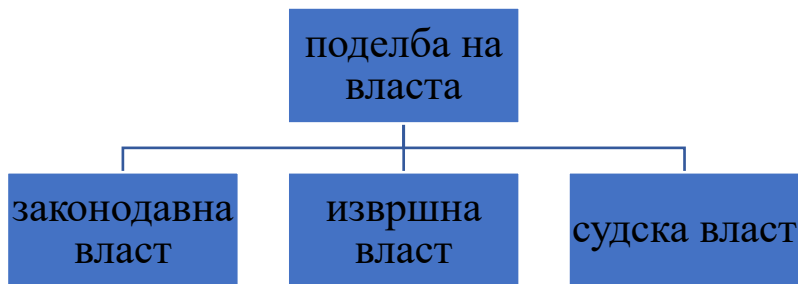
2.4. Поделба на државната власт на законодавна, извршна и судска

Четвртата темелна вредност на уставниот поредок на Република Северна Македонија е поделбата на државната власт на законодавна, извршна и судска. Принципот на поделба на власта обезбедува ниеден државен орган или ниедно лице да не доминира во рамките на државата. Поделбата на власта спречува да дојде до концентрирање на власта во еден орган.

Поделбата на власта кај нас, како и во современите демократски земји е на три гранки – законодавна власт која ја врши Собранието, извршна власт која ја врши шефот на државата и Владата и судска власт која е во рацете на судовите.

Кога постои поделба на власта, органите на законодавната, извршната и судската власт имаат свои дефинирани надлежности кои тие ги вршат самостојно и кои не може да им бидат одземени од друг орган. Исто така, органите од законодавната власт не може да ги укинуваат одлуките на извршната или на судската власт и обратно и не може да им даваат задолжителни упатства за вршење на нивните надлежности. Но, сепак тоа не значи дека нема никаква допирна точка меѓу властите. Тие сепак влијаат едни на други, но во

рамките на своите надлежности. На пример, Собранието како носител на законодавната власт, носи закони со кои го регулира работењето на владата како дел од извршната власт и судовите како дел од судската власт. Владата има право да предлага закони во Собранието, а претседателот на државата има право да стави вето на одреден закон, ако не се согласува со неговата содржина. Судовите можат да одлучат дека некој орган од извршната власт прекршил одредено право и сл. Значи, можни се различни меѓусебни односи меѓу носителите на посебните гранки на власт, но значајно е секој од нив да постапува единствено во рамките на оние надлежности кои им се предвидени со уставот и законите.

Слика 5 – Поделба на власта

2.5. Политичкиот плурализам и слободните непосредни демократски избори

Петтата темелна вредност на уставниот поредок е политичкиот плурализам и слободните непосредни и демократски избори. Политичкиот плурализам значи гарантирање на здружување на луѓето во различни форми: политички партии, невладини организации – здруженија или фондации, синдикати итн., со цел полесно да си ги остваруваат своите права и интереси. Политичкиот плурализам и слободните, непосредни и фер избори се претпоставка за постоење на демократија.

Изборите се и основниот извор на легитимитетот на власта. Уставна определба се слободните непосредни и демократски избори како темелна вредност. Слободни избори се избори на кои граѓаните можат слободно да формираат волја и истата слободно, без никакви притисоци да ја изразат на денот на гласање. Непосредни избори се избори на кои граѓаните директно ја изразуваат својата волја и ги

избираат своите претставници, без никакви посредници. Поимот демократски избори го опфаќа поимот слободни избори, но и фер избори засновани на општо, еднакво и тајно гласање.

Слика 6 – Демократски избори

2.6. Правна заштита на сопственоста

Шестата темелна вредност е правната заштита на сопственоста. Правото на сопственост е едно од суштинските човекови права.

Правото на сопственост е право да се држи, користи и располага со одреден предмет, во граница на правото. Предмет на правото на сопственост се сите предмети, коишто можат да им припаѓаат на физички и на правни лица, освен оние што според својата природа или врз основа на закон не можат да бидат предмет на ова право.

2.7. Слобода на пазарот и претприемништвото

Во тесна врска со сопственоста е и слободата на пазарот и претприемништвото како седма темелна вредност наведена во членот 8 од уставот. Слободата на пазарот и претприемништвото е

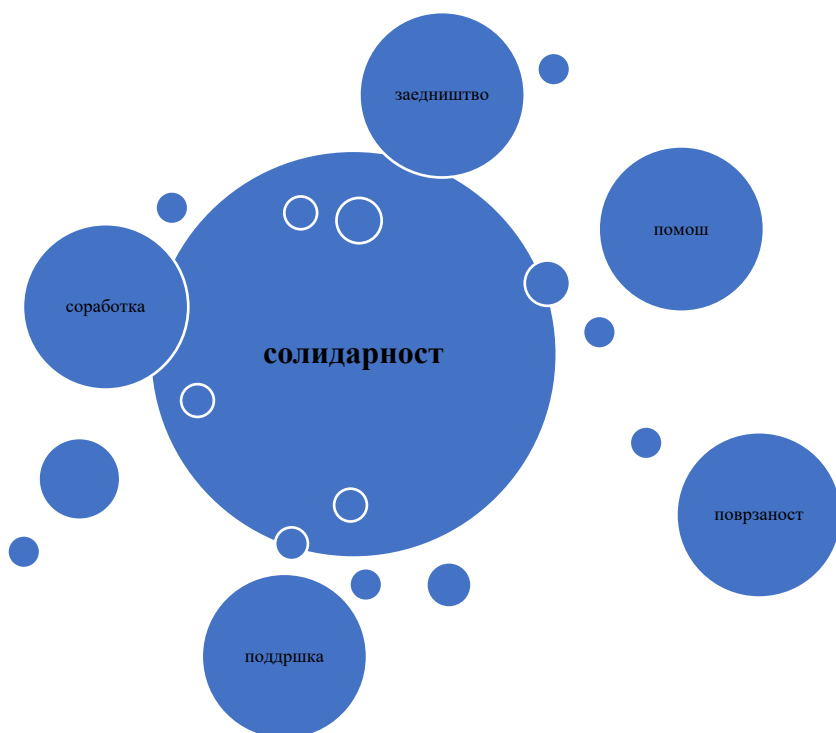
клучна претпоставка за либерална и неолиберална економија. Слободен пазар е спротивен концепт од диригирана економија која постоела во социјализмот. Гарантирањето на слободен пазар и претприемништво значи почитување на законитостите на пазарот и овозможување на слобода на почнување приватен бизнис.

2.8. Хуманизмот, социјалната правда и солидарноста

Осма темелна вредност е хуманизмот, социјалната правда и солидарноста. Хуманизмот се заснова на вербата во единството на човештвото и во себе ја содржи определбата за воспоставување на вистински хумани и еднакви односи меѓу луѓето во кои човечкото достоинство ќе дојде до полн израз.

Социјалната правда постои кога во општеството постои фер распределба на богатството и пристап на сите до здравствена заштита, вработување, домување и обезбедување на животните потреби на луѓето. За да постои социјална правда, треба да постојат гаранции за човековите права, пристап до доброта, можност за учество на сите во општествениот живот и правичност. Со принципот на социјална правда, но и со принципот на хуманизам и солидарност се ублажуваат пазарните закони и се овозможува поурамнотежена распределба на националниот доход. Социјалната правда овозможува на секој кој ќе се најде во тешки животни околности, да му се дадат нужни средства за живот.

Затоа, социјалната правда е невозможна без солидарност која означува чувство на заемност и темел на взаемно помагање меѓу луѓето. Солидарноста е поим кој означува поврзаност, соработка, помош меѓу индивидуите и групите, особено кога тие ќе се најдат во тешки животни околности.

Слика 7 – Солидарност

2.9. Локалната самоуправа

Деветта темелна вредност е локалната самоуправа како облик на самостојно одлучување на граѓаните за прашања од локален интерес. Локалната самоуправа е власт во локалната заедница, која ужива одреден степен на слобода во извршување на своите права и должности.

2.10. Уредување и хуманизација на просторот и заштита и унапредување на животната средина и на природата

Десетта темелна вредност е уредувањето и хуманизацијата на просторот и заштитата и унапредувањето на животната средина и на природата. Оваа темелна вредност значи дека при толкувањето на другите одредби од уставот и при носењето на законите треба да се води сметка за уредувањето и хуманизацијата на просторот и заштитата на животната средина и на природата. Оваа темелна вредност е тесно поврзана со правото на здрава животна средина и содржи обврска за индивидуите и за државата за унапредување на здравата животна средина.

2.11. Почитување на општоприфатените норми на меѓународното право

Единаесетта темелна вредност е почитувањето на општоприфатените норми на меѓународното право. Со оваа темелна вредност се декларира определбата на Република Северна Македонија да биде член на меѓународната заедница и да ги прифати правилата и стандардите на однесување во таа заедница.

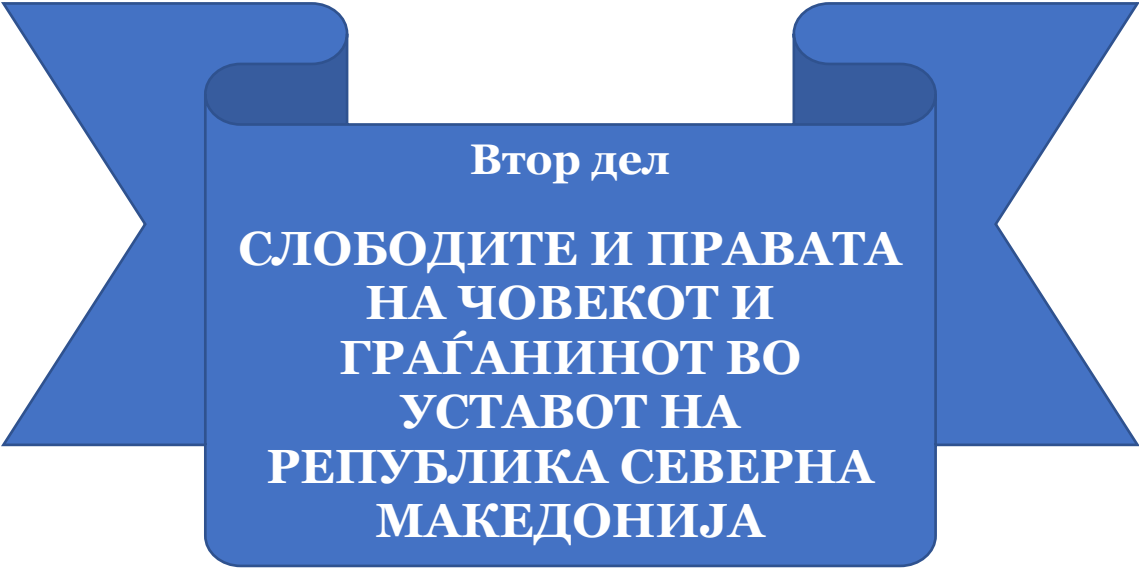
Со самото припаѓање и зачленување во меѓународни организации секоја држава ги прифаќа правилата и стандардите на однесување кои се изградени во таа заедница.

Согласно оваа темелна вредност, Република Северна Македонија ги прифаќа и почитува не само меѓународните договори и конвенции, туку и обичајните норми и општоприфатените правни начела, на кои се темели меѓународното право.

РАЗМИСЛЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ:

1. Направете листа од пет придобивки од одржување демократски избори!
2. „На некои луѓе им е потребна помош, но таа помош не смее да биде преголема. Навистина животот е тежок, но не смее државата да дава преголема заштита бидејќи така ги претвора луѓето во паразити кои нема да се трудат, туку ќе чекаат помош од државата.“ Размислете за ваквите ставови и за аргументите за и против солидарноста!
3. „Никој не е над законот! Законот се применува подеднакво на сите!“ Размислете што е неопходно за оваа определба да биде реалност во некоја земја!
4. Темелна вредност на нашиот уставен поредок е уредување и хуманизација на просторот и унапредување на животната средина и природата. Размислете на позитивни и негативни примери од Вашата општина во однос на почитувањето на оваа темелна вредност!
5. Размислете за пример кога можете да се повикате на „уставниот цокер“ дека слободно е сè што со Уставот и законите не е забрането!

A stylized blue ribbon graphic that forms a wide 'X' shape, framing a central rectangular area. The ribbon has a slight 3D effect with a darker blue shadow on its inner folds.

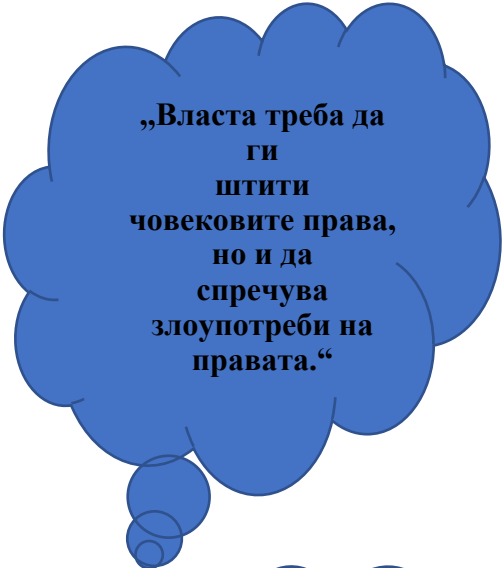
Втор дел

**СЛОБОДИТЕ И ПРАВАТА
НА ЧОВЕКОТ И
ГРАЃАНИНОТ ВО
УСТАВОТ НА
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА**

I. ЛИЧНИ И ПОЛИТИЧКИ СЛОБОДИ И ПРАВА – ПРВ ДЕЛ

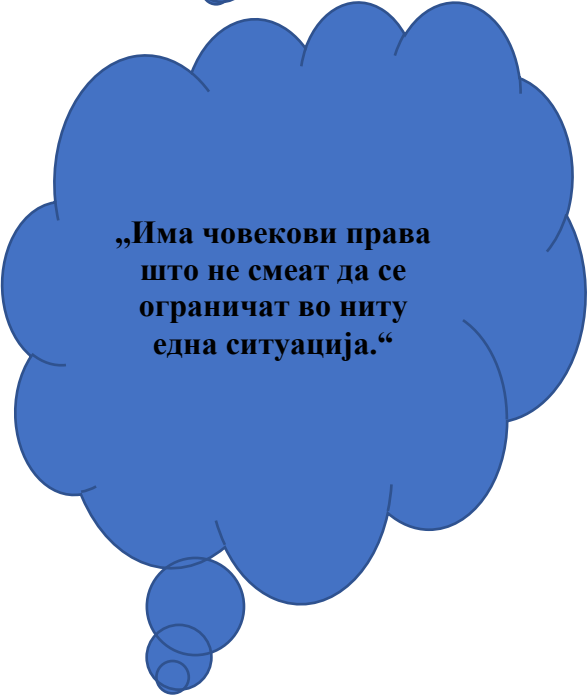
„Човекот не би бил човек ако не може да ги ужива своите права.“

„Власта треба да ги штити човековите права, но и да спречува злоупотреби на правата.“

„Човековите права можат да се најдат во меѓусебен судир.“

„Има човекови права што не смеат да се ограничат во ниту една ситуација.“

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Кои се аргументите „за“ и „против“ смртна казна?
2. Смее ли да се прислушуваат телефонски разговори?
3. Кога ќе се покрене обвинение, дали обвинетиот е должен да ја докажува својата невиност?
4. Има ли некое право за кое може да се каже дека е најважно и кое никогаш не смее да се ограничи?
5. Знаете ли некој пример кога еден човек крши право на друг човек?
6. Знаете ли некој пример кога државата крши право на некој човек?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Кои се лични права?
- Што опфаќа правото на интегритет на личноста?
- Какви гаранции постојат од арбитрерно лишување од слобода?
- Кога може да се ограничи слободата на движење?
- Во кои случаи е дозволено да се влезе во туѓ дом?
- Што ни гарантира правото на тајност на комуникацијата?
- Што опфаќа слободата на вероисповед?

1. ПОИМ И ВИДОВИ ЧОВЕКОВИ ПРАВА

Човековите права се најзначајните права кои ги поседува некој заради тоа што е човек. Но, не се сите права кои ги имаат луѓето, човекови права. Човечките суштества имаат и други законски, договорни и уставни права, кои не мора да бидат човекови права.

Човековите права им заштитуваат одредени човекови вредности кои се сметаат за суштински за соодветно функционирање на човечкото суштество. Целта на човековите права е да **ги заштитат суштинските вредности на луѓето и на заедницата**, како што се, на пример животот, слободата, достоинството, домот и сл.

Човековите права се **универзални**. Човековите права треба да им се гарантирани на сите човечките суштества само заради тоа што се луѓе. Значи, сите човечки суштества имаат човекови права независно од расата, полот, родот, религијата, националноста, социјалната и друга положба, независно од признавањето на овие права во правниот систем на државата во која лицето живее.

И покрај тоа што човековите права се најзначајни права, сепак тие **не се апсолутни или исклучиви**, туку во одредени ситуации тие можат да бидат ограничени. Тоа се случува **кога две човекови права ќе дојдат во меѓусебен судир**, па едното од нив мора да биде ограничено. На пример, кога слободата на говор ќе дојде во судир со правото на заштита на човековото достоинство, може да дојде до ограничување на слободата на говор. Но, исто така може да се случи едно човеково право да се најде во судир со одредена вредност (како што се безбедноста на земјата, здравјето на луѓето и сл.), па да се јави потреба од ограничување на човековото право. На пример, слободата на движење може да биде ограничена заради безбедноста или заради здравјето на луѓето со прогласување полициски час, кога луѓето не смеат да излегуваат од дома. На тој начин, се ограничува нивното право на слободно движење заради заштита на некоја вредност – безбедност или здравје.

Постојат повеќе видови поделби на човековите права, но најпозната е поделбата на лични, политички, економски, социјални и културни

права. Оваа поделба се користи како основа за систематизирање на одредбите за основните права во уставите. Уставите што содржат лични и политички, социјални, економски и културни права, обично ги систематизираат во посебни глави во делот за основни права.

Личните права се централен дел од одредбите за човековите права во уставите, бидејќи личните права ја штитат сигурноста и автономијата на лицата од државата. Тие имаат највисока заштита со сите можни правни средства.

Тесно поврзани со личните се **политичките права**. Во нивната суштина тие се партиципативни права, права на граѓаните да учествуваат во управувањето на државата. Во повеќето устави личните и политичките права се испреплетени и се класификуваат заедно во една глава. Дури и во теоријата авторите зборуваат за личните и политичките права во еден здив, без да ги делат во посебни групи. Но, исто така, има и автори кои го прават тоа, т.е. ги класификуваат личните и политичките права во посебни групи. Во овие класификации можат да се видат многу разлики. На пример, некои автори пишуваат за правото на јавно собирање или правото на здружување како за лично право, а други како за политичко право.

Економските, социјалните и културните права се признаени подоцна од личните и политичките права. Тие ја заштитуваат економската, социјалната и културната положба на поединците во една заедница.

Во Република Северна Македонија судовите се должни да ги штитат човековите права во итна постапка. Некои човекови права ги штити и Уставниот суд. Но, исто така, доколку нашата држава не ни даде заштита на нашите права, можеме да ја тужиме пред **Европскиот суд за човекови права во Стразбур**. Таа можност ја имаме бидејќи земјата е членка на Советот на Европа и ја има ратификувано **Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП)** која исто така ги гарантира човековите права.

Слика 1 – Логото на Европскиот суд за човекови права.

Слика 2 – Отпечатено издание на Европската конвенција за човекови права на македонски јазик

2. ПРАВО НА ЖИВОТ

И покрај тоа што е тешко да се направи хиерархија на човековите права, сепак, мора да се признае дека правото на живот претставува предуслов за уживање на другите човекови права. Многу филозофи, писатели и други автори го истакнуваат животот како нешто што на човекот му е најсвето, највредно, најзначајно.

Правото на живот го најде своето место и во првите документи за човековите права и е неизбежно присутно во современите меѓународни документи посветени на човековите права. Во уставите кои содржат листи на човекови права, правото на живот е на нивниот почеток.

Нашиот устав го гарантира правото на живот како неприкосновено, односно заштитено од туѓо посегаше. Кај нас правото на живот е апсолутно заштитено право. Уставот забранува изрекување смртна казна по било кој основ, а правото на живот не смее да биде ограничено ниту во воена или вонредна состојба. Заштитата на

правото на живот е предмет на регулирање и на Кривичниот законик кој ги определува кривичните дела против животот.

За заштита на правото на живот, државата има обврска да создаде ефикасен систем за спречување нечиј живот да биде одземен, а доколку се случи убиство, државните органи се должни да го откријат сторителот и да го казнат. Значи, државата треба да организира ефикасна полиција која ќе ги заштити лицата чии животи се загрозени од оние кои им се закануваат и доколку се случи убиство, ќе ги откријат убијците. Исто така државата треба да организира судски систем за судење на лицата кои одзеле туѓ живот, како и затворски систем за издржување на казната од страна на лицата осудени за убиство.

Значи, правото на живот не значи само обврска државата да се воздржува од незаконито лишување од живот; не значи само забрана за воведување смртна казна, туку и обврска да се спроведе истрага кога смртта настапила под сомнителни околности; како и обврска да се преземат мерки да се спречи смртта која можела да се избегне, а доколку настапила насилна смрт, да се преземат мерки за откривање и казнување на сторителите.

Едно од најконтроверзните прашања поврзани со правото на живот кое предизвикуваше и сè уште предизвикува жолчни и емотивни дебати, е прашањето за смртната казна.

По Втората светска војна, повеќето европски земји ја укинаа или ја ограничија смртната казна. Денес Европа е континент речиси целосно ослободен од смртната казна. Всушност, повеќе од две третини од земјите во светот ја имаат забрането смртната казна, но, сепак, смртната казна како санкција остана во одредени демократски земји, како што се САД, во која особено актуелни беа дебатите околу уставноста, етичноста и потребата од постоење на смртната казна.

Нашиот устав предвидува дека смртна казна не може да се изрече по ниту една основа.

3. ИНТЕГРИТЕТ НА ЧОВЕКОВАТА ЛИЧНОСТ

Нашиот Устав ги гарантира физичкиот и моралниот интегритет на човекот како неприкосновени и тој забранува мачење, нечовечко и понижувачко однесување и казнување. Ова право е апсолутно право кое не смее да биде ограничено во ниту еден случај и ниту за време на воена или вонредна состојба.

Не е секогаш лесно да се направи разлика меѓу мачењето, нечовечкото и понижувачкото постапување и казнување. Разликувањето помеѓу тортурата и другите форми на прекршување на човековиот физички и морален интегритет, најчесто се прави врз основа на тежината и карактерот на постапката со која се нарушува интегритетот на човекот.

Под **тортура, односно мачење** се подразбира однесување со кое на некое лице му се нанесува голема болка или страдање, било да е тоа физичко или психичко. Мачењето претпоставува дека мачителот има контрола над мачениот. Ако лицето кое е мачено се согласи со тоа, дадената согласност за нанесување телесна повреда не смее да го ослободи од кривична одговорност мачителот.

Нема сомневање дека историските методи на мачење со нанесување физичка болка, како што се горењето со усвитено железо, палењето на клата, тепањето и слично се тортура. Но, покрај нив, тортура може да постои без да се примени физичко насилство, односно кога страдањето е исклучиво психичко. На пр., мачење постои кога затвореникот се подготвува за лажно стрелање и се изведува пред стрелачки вод кој на него стрела со маневарска муниција; кога затворениците биле принудувани да присуствуваат на силување на нивните сопруги и ќерки и сл.

Европскиот суд за човекови права утврдил дека лица во притвор биле изложени на тортура со тоа што: биле принудени со часови да стојат на прсти до сид со што целата тежина била на прстите; им била покривана главата со црна или темна вреќа, освен кога биле испрашувани; биле подложени на бучава во просторија во која се пуштале неподносливо гласни звуци; не им се дозволувало да спијат; биле држани гладни и жедни додека чекале истрага и сл.

Нечовечкото однесување е исто така форма на нехумано однесување со кое се повредува човековиот интегритет. За да се смета за нечовечко, однесувањето треба да содржи минимално ниво на суровост и да предизвикува интензивно физичко или ментално страдање. За разлика од мачењето, нечовечкото постапување не мора да содржи намера за создавање страдање. Европскиот суд за човекови права утврдил дека настанало нечовечко однесување со тоа што на мајката не ѝ дале информација каде е нејзиниот син, кој бил одведен од војската. Со тоа што мајката не добила информација од властите каде е нејзиниот син кој тие го одвеле, мајката страдала и таквото однесување е нечовечко однесување.

Исто така на едно семејство им бил уништен домот за време на активности на безбедносните сили кои се воделе со целосно непочитување на безбедноста и имотот на семејството. Со тоа што членовите на семејството биле лишени од нивната сигурност и имот, тоа предизвикало голем стрес кај нив и Европскиот суд за човекови права го сметал за нечовечко однесување.

Понижувачко однесување или казнување е постапување кое понижува или омаловажува. Понижувачкото постапување е постапување кое кај жртвата предизвикува чувство на страв, исчекување или инфериорност (чувство на пониска вредност).

На пример, 15-годишен малолетник бил осуден од суд за малолетници со казна – три удари со дрвена прачка. Казната била извршена во полициска станица од страна на полициски службеник во присуство на двајца полициски службеници (кои го држеле момчето), лекар и таткото на момчето. Момчето се жалело до Европскиот суд за човекови права дека таквото казнување е понижувачко. Судот одлучил во негова полза укажувајќи дека казнувањето може да биде понижувачко дури и кога се одвива надвор од очите на јавноста и кога не предизвикува трајни повреди.

Најголем број од повредите на човековото достоинство се случуваат во услови на притвор. Условите во притворот може сами по себе да предизвикаат нечовечко однесување. Такви се условите кои значат: недостаток на хигиена, недостаток на природно светло, пренатрупаност на затворот, недостаток на пристап до основни санитарни услови, недостаток на кревети, недостаток од контакт со надворешниот свет и недостаток на рекреација и вежби.

4. ПРАВО НА СЛОБОДА

Правото на слобода има суштинско значење за сигурноста на луѓето. Притоа, правото на слобода не се гарантира како апсолутно право, односно не се забранува ограничување на слободата, туку доколку има потреба да се ограничи слободата, тоа мора да се направи по законски пропишана постапка и од надлежен орган, а тоа е судот.

Нашиот устав ја гарантира слободата на човекот како неприкосновена и утврдува дека само со одлука на суд, во случаи и во постапка утврдени со закон, може да дојде до лишување од слобода.

Значи, во Република Северна Македонија ако полицијата приведе некое лице (на пример, го затекнува во кражба или во вршење на друго кривично дело), тоа лице мора веднаш да биде запознаено со причините за неговото приведување и со неговите права утврдени со закон. Лицето има право на бранител, односно може да побара адвокат додека е во полиција. Полицијата може да го задржи лицето во полициска станица најмногу 24 часа од приведувањето, односно полицијата треба веднаш, а најдоцна во рок од 24 часа да го изведе пред надлежен судија. Значи, полицијата треба да се труди веднаш да го однесе лицето пред суд, а не да го држи во полициска станица до пред да истече рокот од 24 часа.

Значи, кога станува збор за ограничување на правото на слобода, се применува правилото на итност за полицијата, но и за судот. Кога лицето ќе биде изведено пред судија, тој без одлагање одлучува дали на лицето ќе му биде определен притвор или не.

Притворот е најстрога мерка за обезбедување присуство на обвинетиот и за обезбедување успешно водење на кривичната постапка. Притворот не е казна, туку само мерка за обезбедување дека судската постапка ќе се води непречено, односно осомниченото лице нема да побегне од земјата, нема да уништува докази и да влијае на сведоци.

Според нашиот устав, притворот до подигнување на обвинението, по одлука на суд, може да трае најдолго 180 дена од денот на притворувањето, а по подигнување на обвинението, притворот го продолжува или го определува надлежниот суд во случај и во постапка утврдени со закон.

Што значи ова? Кога едно лице ќе биде фатено во вршење на кривично дело или кога на него ќе падне сомнение дека сторило кривично дело, истото е осомничено и може да биде притворено. Од тогаш јавниот обвинител треба да подготви обвинение и да го предаде во суд. Ако тоа не го стори во рок од 6 месеци, лицето ќе биде пуштено од притвор. Штом обвинението биде прифатено во судот, лицето станува обвинето лице и притворот може да му се продолжи во согласност со закон.

Кога судот ќе определи притвор, притвореното лице може да бара да биде пуштено да се брани од слобода, односно да бара преиспитување на одлуката за притвор. Уставот предвидува и надомест на штета и други права на лицето незаконито лишено од слобода или притворено.

Слика 3 – Информативна табла во полуотвореното отделение на КПД Идризово

5. СЛОБОДА НА ДВИЖЕЊЕТО И НАСТАНУВАЊЕТО

Нашиот устав на секој граѓанин на Република Северна Македонија му гарантира право **слободно да се движи на територијата на Републиката и слободно да го избира местото на своето живеалиште.**

Оваа слобода го вклучува **и правото на граѓанинот да ја напушти територијата на Републиката и да се врати во Републиката.** Државата не смее да ги спречува, освен врз основа на дозволени ограничувања, своите државјани да патуваат во странство. Значи, секој државјанин има право на пасош. Државјаните имаат право на пасош и ако подолго време живеат во странство, па дури и ако се бегалци, бидејќи и во тие случаи сè уште се наоѓаат во надлежност на својата држава.

Но, слободата на движењето и населувањето не може да се сфати во апсолутна смисла, затоа што можат да се појават случаи кога таа мора да се ограничи. Тие **ограничувања** можат да се определат само со закон и тоа единствено во случаите кога е тоа потребно заради:

- прво, **заштита на безбедноста на Републиката** – Заради заштита на безбедноста на Републиката, може да се ограничи движење во одредени делови од земјата кои се витални за безбедноста, како, на пример, во близина на границата, во близина на воени објекти, во одредени ситуации може да се воведат полициски час, односно да се определи време кога не смее да се излегува на отворен простор. Така, на пример, за време на конфликтот во 2001 година, во Тетово беше воведен полициски час, односно беше воведена забрана за секако движење на граѓаните во градот по 19 часот до 6 часот изутрина, освен во случаи на итна медицинска потреба. Оваа безбедносна мерка ѝ овозможува на полицијата и да врши затворање на пристапите на одредени простори или објекти и да го забрани нивното напуштање без одобрение, со цел да се спречат криминалните дела во градот.

- второ, **водење кривична постапка** – Ограничување на правото на движење заради водење кривична постапка се врши преку одредување специјални мерки со кои се задолжуваат лицата против кои се води судска постапка, да не го напуштаат местото на живеење или државата, заради што им се одзема пасошот или, пак, им се забранува да го напуштат местото на живеење со обврска во одредени денови да се јавуваат на суд со цел да се утврди дека се во местото на живеење и сл.

- трето, **заштита на здравјето на луѓето** – Сведоци на ограничување на правото на движење заради заштита на здравјето на луѓето бевме во 2014 година, кога еден хотел и неговите вработени и гости беа ставени во карантин поради сомневање дека еден од гостите починал од заразната болест ебола. Не беше дозволен ниту влез ниту излез од хотелот на лицата кои се затекнале во него. Исто така полициски час беше воведен и во 2020 и 2021 година во функција на справување со пандемијата на Ковид-19.

Слика 4 – Примери на траење на полициски час во 2020 година

6. ПРАВО НА ПРЕЗУМПЦИЈА НА НЕВИНОСТ И ПРАВНА СИГУРНОСТ

Презумпцијата на невиност значи дека едно лице не може да се смета за виновно сè додека не се докаже дека е виновно согласно со законот. Тоа значи дека во текот на судската постапка, па сè до донесување правосилна судска пресуда, лицето треба да се смета и да се третира како невино. Заради тоа јавниот обвинител треба да ја

докажува вината на лицето, а не тоа да ја докажува својата невиност. Доколку судот има сомневање во доказите, тогаш треба да одлучи во полза на обвинетиот.

Ова е една од најзначајните гаранции за правично судење во кривичната постапка.

Исто така Уставот го регулира начелото **nullum crimen, nulla poena sine lege** (нема кривично дело, нема казна, без закон) или **начелото на правна одреденост на казнивите дела или казните**. Доследното почитување на ова начело е особено значајно за правната сигурност на луѓето, бидејќи секој треба во моментот на преземање одредено дејство да знае дали тоа дејство е дозволено или забрането и доколку е забрането, колкава е казната за неговото извршување. Во спротивно, луѓето би биле несигурни дали нивното однесување ќе се смета за прифатливо или не, а власта би имала преголема дискреција и арбитрарност во казнувањето. Ова начело на одреденост на кривичните дела и казните е, всушност, темелна компонента на начелото на законитост.

Значи, ако Вие шетате низ парк и скинете цвеќе, и по некој месец кинењето цвеќе во парк се предвиди како кривично дело, Вас не смее да Ве судат за тоа, бидејќи кога сте го скинале цвеќето, тоа не било кривично дело.

Ако одредено лице сторило кривично дело, казната која ќе му биде одредена, е казната која била пропишана во моментот на сторување на делото, а не во моментот на судењето. Исклучок се прави само доколку казната била намалена во периодот од сторување на делото до судењето. Значи ретроактивноста на законот е дозволена само доколку е поповолна за индивидуите. Дури и ако од моментот на сторување на делото до моментот на судење во одреден временски период казната предвидена во законот била намалена, а потоа повторно зголемена, во текот на судењето на обвинетиот ќе се примени најблагот закон.

На пример, ако некој сторил кривично дело за кое во моментот на сторување пропишана казна за него е 1 година затвор, а во текот на судењето Собранието направи измена и предвиди 3 години затвор за тоа дело, сторителот може да биде осуден најмногу на 1 година,

односно на казната која била пропишана во моментот кога тој го сторил делото. Но, во случај на поинаква ситуација, односно, во текот на судењето тоа кривично дело е укинато, тогаш судењето ќе запре, а лицето ќе биде ослободено.

Исто така Уставот содржи и гаранција дека **никој не може повторно да биде суден за дело за кое веќе бил суден и за кое е донесена правосилна судска одлука**. Станува збор за начелото **ne bis in idem** кое содржи забрана за повторно судење и казнување на едно лице за дело за кое веќе било судено и осудено или ослободено.

Забраната за повторно судење за исто кривично дело не значи дека повторното судење е исклучено. Законодавството може да дозволува обновување или повторување на судењето доколку се откриени нови околности или факти за извршување на делото и сл. Во тие случаи не се смета дека е повредено начелото *ne bis in idem*.

7. ПРАВО НА ПРАВНА ПОМОШ И ПРАВО НА ЖАЛБА

Во рамките на судските постапки, но и на постапките пред полицијата и другите управни органи, луѓето имаат право на правна помош. Веќе споменавме дека секој има право на бранител во полициска и судска постапка. Одбраната на лицата во полициски и судски постапки е во рацете на адвокатите. Адвокатурата согласно нашиот устав е самостојна и независна јавна служба што обезбедува правна помош и врши јавни овластувања во согласност со закон.

Адвокатурата е самостојна и независна, што значи адвокатите не се дел од органите на државната власт и тие не смеат да бидат под надворешно влијание или притисок. Во своето работење адвокатите не смеат да примаат упатства или насоки од државни органи или други субјекти, односно тие се самостојни во преземањето на дејствија во корист на своите клиенти. Ваквата определба на адвокатурата како самостојна и независна, треба да помогне во градење доверба кај нивните клиенти, дека ниту судот, ниту јавното обвинителство, ниту полицијата, ниту било кој друг може да се меша во работата на адвокатите, туку тие ќе настапуваат независно

во одбраната на клиентите кои ги ангажирале. Оваа гаранција на независност на адвокатите важи за сите адвокати, без оглед дали клиентот плаќа за нивните услуги, или државата плаќа за нивното застапување на клиенти кои се корисници на бесплатна правна помош или се корисници на бранител по службена должност.

Адвокатурата е и јавна служба, што значи дека адвокатите вршат дејност во јавен интерес, поради што државата ги регулира условите за работа на адвокатите, но и условите за стекнување право да се врши адвокатска дејност (на пример, услови за полагање правосуден испит и сл.).

Тесно поврзано со правото на правна помош е и правото на жалба кое го гарантира нашиот Устав. Ова право има за цел да обезбеди двостепеност во одлучувањето за одредено право на граѓаните.

Со оваа одредба е загарантирано правото на преиспитување на судските пресуди и дадена е можност повисокиот суд да ја поправи грешката на понискиот. Целта е да се обезбеди двостепеност на постапките и дополнителна гаранција на правата за кои одлучуваат судовите, но и на правата кои произлегуваат од судските постапки. Всушност, гарантирањето на правото на жалба значи признавање дека судовите можат да згрешат при водењето на постапката и одлучувањето и воведување можност таа грешка да биде поправена.

Уставот предвидува и надомест на штета и други права доколку некое лице е неправедно осудено. Со тоа се дава и материјална и нематеријална компензација за нарушените права во судската постапка.

Што се однесува до правото на жалба или друг вид правна заштита против поединечни управни акти, тоа е оставено да се уредува со закон.

8. ПРАВО НА ПРИВАТНОСТ

Правото на приватност е едно од оние права чија содржина, со текот на времето постојано се проширува. Но, исто така, паралелно со ширењето на содржината на правото на приватност, можностите за заштита на ова витално човеково права се сè помали, ако се имаат

предвид новите технолошки можности кои овозможуваат неконтролиран и незабележан упад во приватноста.

Во теоријата не постои општоприфатена дефиниција за тоа што претставува приватноста, но најчесто се укажува дека правото на приватност ја штити автономијата на поединците и им овозможува да живеат и да се развиваат без недозволени мешања на државата и на другите лица. Всушност приватноста ја заштитува индивидуалноста, независноста, достоинството и интегритетот на поединецот.

Со правото на приватност се штити:

- право на заштита од неовластено објавување фотографии и други информации,
- право на заштита на идентитетот на лицата, личното име и презиме, како и половиот идентитет,
- сексуалната ориентација и сексуалниот живот,
- право на заштита во развивање односи со другите лица и со надворешниот свет,
- правото на име и идентитет и сл.

Денес, правото на приватност опфаќа широк круг права, како што се: правото на почитување на приватниот и семејниот живот, право на почитување на неповредливост на домот (просторна приватност), право на почитување на тајноста на комуникацијата (комуникациска приватност), право на неповредливост на честа и угледот, забрана за собирање податоци за лицата и заштита на лични податоци (информациска приватност). Значи, во рамките на правото на приватност се штитат идентитетот, интегритетот, интимата, сексуалноста, комуникацијата и сл.

Но, покрај развојот на новите компоненти на содржината на правото на приватност, современиот развој на науката и технологијата отвора огромни можности за навлегување во најинтимните делови на човековиот живот. Опасноста од повреда на правото на приватноста доаѓа не само од државата, туку и од други физички и правни лица, поради што државата има не само обврска да не се меша во приватноста на поединците, туку и обврска – да ги заштити поединците од туѓо мешање во нивната приватност.

8.1. Неповредливост на домот

Правото на неповредливост на домот е еден аспект на правото на приватност. Домот е место каде се одвива приватниот и семејниот живот. Домот најчесто е место каде лицето живее. Неповредливоста на домот значи заштита од физичко влегување во нечиј дом, од поставување камери, уреди за прислушување и сл.

Правото на неповредливост на домот според Уставот може да биде ограничено единствено со судска одлука кога е во прашање откривање или спречување кривични дела или заштита на здравјето на луѓето. На пример, во случај на сознание дека во нечиј дом се врши убиство или друго кривично дело, во тој случај е дозволено ограничување на правото на неповредливост на домот. Или, ако постои сомневање дека во некој простор може да се најдат докази за сторено кривично дело, исто така се дозволува ограничување на неповредливоста на домот. Исто така, кога станува збор за ситуација во која здравјето на луѓето е загрозеено, на пример, поради пожар, поплава или некоја друга појава која укажува на такво нешто, може да се влезе во домот заради заштита на здравјето на луѓето.

8.2. Тајност на писмата и другите облици на комуникација

Друг аспект на правото на приватност е заштитата на тајноста на комуникацијата. Сите ние секојдневно разговараме и се допишуваме со други лица. Таа наша комуникација е заштитена и државните органи тоа треба да го почитуваат. Случаите на незаконско прислушување мора да бидат казнети, бидејќи се нарушува чувствителна сфера на нашето приватно живеење.

Уставот ја гарантира тајноста на комуникацијата која ги опфаќа телефонските разговори, писмата, пратките, телеграмите, електронската комуникација и другите облици на комуникација. Притоа се опфатени како приватната, така и професионалната, односно деловната комуникација.

Заштитата се однесува не само на содржината на телефонските разговори, туку и на листингот на телефонски повици, односно податоците за броевите на телефоните со кои одредено лице комуницира.

Значи, правото на неповредливост на преписката е право на непречена и нецензурирана комуникација со други лица.

Правото на тајност на комуникацијата е особено важно право за секое демократско општество и тоа најчесто е на удар во полициските држави. Затоа неговото ограничување е дозволено само ако тоа е неопходно заради спречување или откривање кривични дела, заради водење кривична постапка или кога тоа го бараат интересите на безбедноста и одбраната на Републиката. Само суд може да дозволи во овие случаи да се прислушкува некое лице или да се читаат негови пораки, писма и сл.

8.3. Право на сигурност и тајност на личните податоци

Заштитата на тајноста на личните податоци е исто така суштински елемент на заштитата на приватноста. Лични податоци се сите податоци поврзани со одредено лице, како што се име, презиме, матичен број, датум на раѓање, телефонски број, семеен статус, и сл.

Сите лични податоци не уживаат ист степен на заштита. Некои податоци се сметаат за чувствителни и се посебно заштитени, како што се податоци за етничко потекло, за политичко убедување, за

верско убедување, за здравствена состојба, за сексуалниот живот и сл. Исто така, постои разлика меѓу лични податоци кои се однесуваат на приватниот живот и лични податоци кои не се однесуваат на приватниот живот.

Уставот ја гарантира сигурноста и тајноста на личните податоци. Исто така гарантира и заштита од повреда на личниот интегритет што произлегува од регистрирањето информации за граѓаните преку обработка на податоците.

За жал, собирањето и обработката на податоци е олеснето со информатичките системи и претставува сериозна закана за приватноста на луѓето.

9. СЛОБОДА НА ВЕРОИСПОВЕД

Уставот ја гарантира слободата на вероисповедта, гарантирајќи слободно и јавно, поединечно или во заедница со други, изразување на верата.

Слободата на вероисповед значи слобода да се има или да се нема вероисповед, да се практикува или да не се практикува одредена вера.

Слободата на вероисповед опфаќа: исповедување на вероисповедта, верските обреди, верска поука, начинот на водење на верските работи, слободата за промена на верата, право да не се припаѓа на ниедна вера и да не се вршат верски обреди и сл.

Република Северна Македонија е секуларна држава, односно државата е одвоена од верските заедници и сите верски заедници се еднакви. Кај нас нема државна, официјална религија која е посебно заштитена. Денес, кога се зборува за секуларна држава, се зборува за држава во која нема место за религијата во државните работи, држава во која не се фаворизира ниедна религија, држава која е неутрална во однос на религијата. Но, секуларизмот не значи атеизам ниту непријателство кон религијата.

Во светот, секуларните држави различно го регулираат прашањето за присуство на верски симболи во државни институции. Некои држави дозволуваат луѓето да носат верски симболи (крстови, марами, турбани) во јавни институции, а некои држави забрануваат.

Уставот кај нас предвидува дека Македонската православна црква, како и Исламската верска заедница во Македонија, Католичката црква, Евангелско-методистичката црква и Еврејската заедница и другите верски заедници и религиозни групи се одвоени од државата и се еднакви пред законот.

Уставот ја гарантира и слободата на верските заедници и религиозни групи да основаат верски училишта и на социјални и добротворни установи во постапка предвидена со закон.

10. ПРАВО НА ДРЖАВЈАНСТВО

Нашиот устав го гарантира и правото на државјанство. Државјанството претставува едно од обележјата на суверенитетот на државата. Државјанството е правна врска помеѓу едно физичко лице и државата која на двете страни им создава права и обврски. Државјанската врска е од постојана природа и е основа за достапност на сите човекови права (лични, политички, економски, социјални и културни права).

Државјанството е човеково право кое се остварува како и другите човекови права, но, истовремено, тоа на некој начин има предност над другите права, бидејќи дали ќе се добијат одредени права или не, зависи од тоа дали одредено лице има државјанство на одредена држава или не.

Лицата кои немаат ничие државјанство, се нарекуваат апатриди. Меѓународната заедница прави обиди за намалување на бројот на лица без државјанство, како и за гарантирање на човековите права на овие лица.

Лица со две државјанства се нарекуваат бипатриди, а лица со повеќе државјанства се полипатриди.

Нашиот устав забранува на државјанин на Република Северна Македонија да му биде одземено државјанството, ниту тој може да биде протеран од земјата. Оваа одредба всушност ја содржи гаранцијата за уживање на правото на државјанството од кое државјанинот не смее да биде лишен без негова волја. Значи оваа одредба забранува одземање на државјанството како акт на државата спрема својот граѓанин, но не го исклучува правото на отпуст од државјанство кое го уживаат државјаните согласно закон.

Отпустот означува начин на престанок на државјанството, каде што по поднесеното барање (молба) од државјанинот кој ги исполнува пропишаните услови, надлежниот државен орган донесува акт со кој се прекинува државјанската врска помеѓу барателот и односната држава. Притоа, заради избегнување на појавата на апатриди, за да се добие отпуст од државјанство, лицето кое бара отпуст, треба да достави доказ дека ќе биде примено во државјанство на друга држава.

Исто така согласно уставот, државјанинот мора да има заштита од својата држава, односно не смее да биде протеран од земјата. Уставот содржи и одредба за екстрадиција на домашни државјани. Екстрадиција е предавање одредено лице обвинето за кривично дело на друга држава, врз основа на барање на таа држава, со цел лицето да биде изведено пред суд.

Обично државите склучуваат меѓусебни договори за екстрадиција. Доколку таков договор не постои, државите постапуваат врз основа на начелото на реципроцитет.

Според сегашната уставна одредба, државјанин на Република Северна Македонија не може да биде предаден на друга држава, освен врз основа на ратификуван меѓународен договор, со одлука на суд. Значи, според постојната уставна одредба за предавање на наш државјанин на друга држава одлучува судот врз основа на ратификуван меѓународен договор.

ИСТРАЖЕТЕ И РАЗМИСЛЕТЕ

1. Кои се аргументи за и против смртна казна?
2. Размислете за примери за мачење, нечовечко постапување и понижувачко постапување!
3. Истражете за односот на државите спрема носење религиозни симболи во јавни институции!
4. Побарајте на интернет информации во кои земји постои официјална, државна религија!
5. Пронајдете ги одредбите во нашиот устав кои се однесуваат на адвокатурата и размислете за улогата на адвокатите во заштитата на нашите права!
6. На интернет пронајдете ја страницата на Агенцијата за заштита на личните податоци и запознајте се подетално како да ги заштитите Вашите лични податоци!

II. ЛИЧНИ И ПОЛИТИЧКИ СЛОБОДИ И ПРАВА – ВТОР ДЕЛ

„Законот мора да важи за сите подеднакво!“

„Никој не смее да биде замолчен!“

„Трката е фер само ако почнува од заедничка стартна основа.“

„Секој треба да има право да гласа на избори без оглед на степенот на неговото образование!“

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

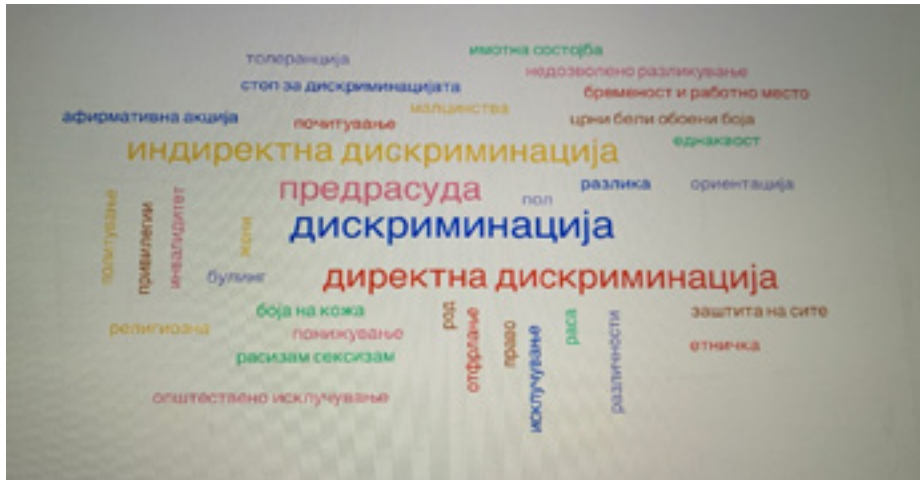
1. Дали некому може да не му се дозволи да седне во ресторан заради тоа што е припадник на некоја етничка група?
2. Дали мислиш дека постои дискриминација во нашата земја и кој е дискриминиран?
3. Дали треба да се забрани или казни говор што ги навредува жените?
4. Смееш ли да споделуваш туѓа интимна фотографија или снимка на интернет?
5. Ако си ја фотографирал сосетката додека се пресоблекува во својот дом, смееш ли да ја објавиш нејзината фотографија?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Што е дискриминација?
- Што е говор на омраза?
- Што е цензура?
- Што опфаќа слободата на здружување?
- Што опфаќа слободата на јавен собир?
- Кои се карактеристики на избирачкото право?
- Што е азил?
- Што е екстрадиција?

1. ПРАВО НА ЕДНАКВОСТ И ЗАБРАНА НА ДИСКРИМИНАЦИЈА

Борбата за еднаквост и недискриминација е една од најзначајните активности за освојување на човековите права. Историјата, но и сегашноста се полни со примери на дискриминација, на нееднаков третман на луѓето заради некоја нивна особина – боја на кожа, пол, имотна состојба, ориентација и слично. За секого е очигледно дека има дискриминација кога, на пример, некому не му се дозволува право на глас или право на сопственост заради неговата боја на кожа или заради тоа што е жена. Но, дискриминацијата секогаш не е очигледна и често пати се случува без луѓето да се свесни за неа. Затоа е многу битно да можеме да ја препознаеме дискриминацијата која постои и да се бориме истата да се искорени.

Еднаквоста е значајна бидејќи основна карактеристика за сите луѓе е нивното достоинство и човечките особини (она што нè прави луѓе) се исти кај сите, заради што сите треба да бидеме третирани подеднакво. Еднаков третман на сите луѓе е формален аспект на еднаквоста.

Но, мора да признаеме дека понекогаш таквиот третман произведува дополнителна нееднаквост, заради што понекогаш се потребни мерки за активно изедначување на социјалните и економските

нееднаквости или разлики, со цел да се воспостави едно општо ниво на пристојни животни услови. Тоа се прави преку прогресивно оданочување, кога оние кои имаат поголем приход, плаќаат поголем данок, преку висината на социјалното осигурување и други погодности кои ги добиваат луѓето кои се во неповолна животна ситуација. Ако општествениот живот е натпревар на лични интереси, тогаш натпреварот е фер ако луѓето почнуваат од иста стартна основа.

Во нашиот Устав правото на еднаквост ги гарантира:

- принципот на еднаквост на граѓаните пред Уставот и законите и
- забраната на дискриминација.

Правото на еднаквост опфаќа:

- принцип на еднаквост на граѓаните пред Уставот и законите и
- забрана на дискриминација.

Принципот на „еднаквост пред Уставот и законите“ гарантира дека правните правила ќе се применуваат без оглед на тоа за кое лице станува збор. Тоа значи дека законите треба да се применуваат во однос на сите, непристрасно и без правење разлики.

За прв пат овој принцип беше формулиран во Француската декларација за правата на човекот и граѓанинот од 1789 година, која предвидува дека „законот е еднаков за сите“.

Принципот на еднаквост пред законите треба да обезбедува не само правна, формална еднаквост (еднаквост во применувањето на законот), туку и суштинска еднаквост, т.е. да го задолжи законодавецот да води сметка за еднаквоста при создавањето на содржината на законите. Принципот на „еднаквост пред законот“ обезбедува дека никој не е над законот и не е изземен од барањата на законот. Овој принцип ги задолжува сите државни органи кои го применуваат законот, да го прават тоа на општ начин.

Терминот дискриминација значи „недозволено правење разлика“. Дискриминацијата вклучува два елемента: **основата на дискриминацијата** и **начинот на разликување**. Обично, се забранува дискриминација врз основа на карактеристики на луѓето кои се добиваат без нивна волја (пол, раса, националност, потекло, раѓање) или врз основа на некои карактеристики (како што се јазикот и религијата) се „наследуваат“ од родителите. Исто така вообичаено се забранува дискриминација врз основа на политичкото и другото мислење, односно ориентација, кои се резултат на слободата на изразување, а и врз основа на имотната состојба на луѓето.

Забраната на дискриминација значи во нашиот Устав е изразена како гаранција на еднаквост на **граѓаните** на Република Северна Македонија **во слободите и правата**, независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, имотната и општествената положба.

Законот за спречување и заштита од дискриминација ја проширува листата на наброени дискриминаторски основи, но и нагласува дека таа листа не е исцрпна со тоа што изречно наведува дека е забранета дискриминација и „по било која друга основа“ која не е наведена. Овој закон забранува дискриминација врз основа на раса, боја на кожа, потекло, национална или етничка припадност, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, јазик, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, политичко уверување, друго уверување, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, лично својство и општествен статус или која било друга основа.

Другиот елемент на дискриминацијата е **начинот на правење разлика**, односно не смее да се прави субјективно разликување. Но, не секое правење разлика е дискриминација. На пример, некогаш се преземаат мерки на т.н. **афирмативната акција**, која значи водење владина политика со која директно или индиректно на припадниците на одредени, најчесто расни или национални, групи или на жените им се дава предност при вработување, запишување на факултети или добивање одредени општествени добра. Целта на

овие мерки е да се подобри положбата на одредени групи, на пример жените и да се постигне материјална, наместо формална еднаквост.

На пример, жените често при барање работа се дискриминирани, бидејќи многу работодавци сметаат дека жената ќе отсутствува од работа заради бременост заради што се порасположени да вработат маж, наместо жена. Давањето предност на жените на конкурси за вработување, е мерка која треба да ја отстрани оваа дискриминација.

Значи не се дискриминација мерките и дејствата што се преземаат со единствена цел да се отстрани нееднаквото уживање на човековите права и слободи сè додека не се постигне фактичка еднаквост на лице или група, ако разликувањето е оправдано и објективно.

Слика 1 – Еднаквост наспроти афирмативна акција

2. СЛОБОДА НА ИЗРАЗУВАЊЕ

Слободата на изразување претставува една од најбитните основи на секое демократско општество. Негирањето на слободниот говор значи воведување цензура, односно ограничување или забранување на искажување одредени идеи или информации.

Слободата на изразување треба да го штити и она изразување кое носи ризик да им нанесе штета на интересите на другите, кое може да предизвикаат вознемирување кај оние што ги слушаат, односно е шокантно за мнозинството.

Слободата на изразување опфаќа: слобода на сопствено мислење, слобода на примање информации и идеи и слобода на испраќање информации и идеи. Притоа можат да се изразуваат политички, уметнички, комерцијални и др. мислења и идеи во секаква форма – усно, писмено, преку сите форми на уметност, медиуми и сл. Значи, изразувањето не опфаќа само зборови, туку и слики, филмови и сите други видови уметнички дела и дејства преку кои се изразува идеја или информација. Кога се штити слободата на изразување, треба да биде заштитено не само изразувањето само по себе, туку и средствата за негова продукција и дистрибуција.

Обврската на современите држави е да не се мешаат во слободата на изразување, но имаат и позитивна обврска да овозможат непречено уживање на оваа слобода. Доколку одреден медиум, односно неговите новинари се под постојани напади и закани, државата има обврска да ги заштити.

Слободата на изразување може да се најде во судир со други права, како, на пример, правото на приватност, заштитата на човечкото достоинство и сл. Затоа се предвидуваат и нејзини можни **ограничувања** заради заштита на националната безбедност, територијалниот интегритет, јавниот поредок, спречување нереди и криминал, заштита на здравјето, заштита на моралот, заштита на репутацијата или правата на други, спречување откривање доверливи информации и зачувување на авторитетот и независноста на судството.

На пример, кога е приватноста во прашање, се води сметка за влијанието од објавувањето на информациите, нивното јавно значење и степенот на повреда на личните чувства. Кога станува збор за политичари и јавни личности, степенот на заштита на приватноста е понизок одошто за другите граѓани. Кога станува збор за политичари, и границите за дозволена критика се пошироки одошто за другите граѓани.

Нашиот Устав содржи уставна гаранција на:

- Слободата на мисла и уверување,
- Слободата на говор и јавно настапување,
- Слободата на печат и други видови јавно информирање.

2.1. Слободата на мисла и уверување е природно и нераскинливо поврзана со човековото битие. Мислата, совеста и уверувањето (вклучително и религиозното) спаѓаат во сферата на личното, интелектуално и филозофско поимање на светот кој го опкружува човекот. Тие се засноваат на сопствените сфаќања и убедувања на поединецот и како такви тие не може да бидат предмет на принуда или било каков вид притисок кои би довеле до нивно нарушување и ограничување.

Од слободата на уверувањето, совеста и мислата се изведува „**приговорот на совеста**“. Тоа претставува средство (инструмент) кое овозможува носителот на ова право да избегне определени законски обврски, поради тоа што нивното исполнување е во конфликт со неговите/нејзините морални, религиозни, филозофски и хуманитарни убедувања. Приговорот на совеста се изразува во областа на одбраната, каде некое лице може да бара да не служи воен рок, бидејќи носењето оружје е спротивно на неговите уверувања. Во ваков случај, државата е должна да им обезбеди на овие лица услови да ја извршат својата обврска на одбрана на земјата на начин кој не е спротивен на нивните интимни уверувања.

2.2. Слобода на говор и јавно настапување – Слободата на јавното изразување на мислата, слободата на говорот и јавниот настап опфаќаат изразување на политички, уметнички, комерцијални и секаков вид други мислења и идеи во секаква форма – усно, писмено, преку сите форми на уметност, медиуми и сл. Во Уставот не се содржани основи за ограничување на слободата на изразување. Сепак, сите **видови говор** не се заштитени и дозволени. На пример, говор со кој се негира холокаустот е неприфатлив и забранет. Исто така, **поттикнувањето насилство** не претставува заштитен говор. **Говорот на омраза** е говор кој е присутен во јавноста, но не ужива заштита. Говорот на омраза е искажување омраза за одредена група, со што се навредува едно лице преку навредување на неговата раса, етничка, религиозна или друга

припадност, сексуална ориентација, социјално потекло и сл. Овој говор изразува гнев, потценување, презир, омраза, насилство спрема определена група. Всушност, говор на омраза е говор со кој се изразува расизам, национализам, дискриминација кон одредени малцински групи. Говорот на омраза ги опфаќа сите форми на изразување кои шират, поттикнуваат, промовираат или оправдуваат омраза заснована на нетолеранција.

**СЛОБОДАТА НА ГОВОР НЕ ОПФАЌА ГОВОР НА
ОМРАЗА!**

**СЛОБОДАТА НА ГОВОР НЕ ЗНАЧИ ДЕКА МОЖЕТЕ
ДА ПОНИЖУВАТЕ И НАВРЕДУВАТЕ НЕКОГО!**

Значи, Кривичниот законик предвидува казни за одредени видови говор, како што е повикување на насилство, повикување на насилно рушење на уставниот поредок и слично. Забранет е и говорот на омраза. Исто така, со закон за навреда и клевета се предвидува граѓанска (парична) одговорност.

2.3. Слободата на печат и други видови јавно информирање – Нашиот устав гарантира слобода на јавно информирање и слободното основање на институции за јавно информирање.

Исто така го гарантира и слободниот пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации и ја забранува цензурата.

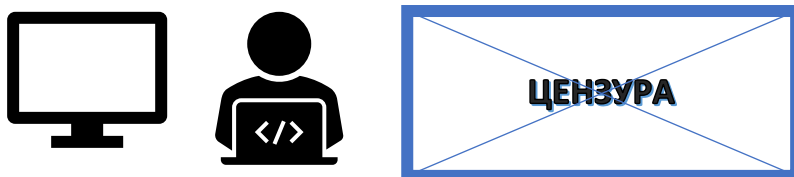
Слободата на јавното информирање и слободното основање на институции за јавно информирање е особено значајна бидејќи слободните медиуми се витален елемент на секое демократско општество. Но, оваа гаранција не забранува државата да воведува услови за добивање лиценции за отворање медиум.

Во рамките на слободата на информирање се гарантира и слободниот пристап кон информациите, слободата на примање и пренесување на информации.

Особено значајна е и гаранцијата на правото на одговор и правото на исправка во средствата за јавно информирање, кое овозможува на лицето за кое се пишува или објавува информација во средствата за јавно информирање, да одговори на истата, при што медиумот има обврска да го објави одговорот.

За слободата на јавното информирање од особено значење е гаранцијата на доверливост на новинарските извори, односно заштита на изворот на информацијата во средствата за јавно информирање. Од новинарите не смее да се бара да ги откријат своите извори, освен во исклучителни ситуации, како, на пример, заради спречување нереди и кривични дела.

Значајна во уставот е и забраната на цензура. Негирањето на слободниот говор значи воведување цензура, односно ограничување или забранување на искажување одредени идеи или информации. Сепак, во современиот свет, цензурата и автоцензурата не се непознати феномени.

3. СЛОБОДА НА ЈАВЕН СОБИР

Во современиот свет секојдневно се соочуваме со собирање на поединците со цел да изразат одреден став, да пренесат одредена порака. Пораката искажана од исто место, во исто време од повеќе луѓе, побрзо се шири и често има поголемо влијание од индивидуално изразен став. Но, исто така, и покрај широкото користење на правото на мирно собирање во современиот свет, сè уште во одредени средини има нетолеранција спрема јавните собири на лица со различно мислење од мнозинското население.

Затоа, без сомнение, слободата на мирно собирање е клучна за градењето демократија во секоја земја, а нејзината заштита е суштинска за креирање толерантно општество во кое групи со различни верувања и интереси можат мирно да живеат заедно.

Правото на јавен собир е израз на суверенитетот на граѓаните, односно демократското право на граѓаните да учествуваат во политичкиот процес што не се исцрпува само со гласање на изборите, туку и со влијанието на граѓаните врз формирањето на политичкото мислење. Собирите на граѓаните претставуваат суштински елемент на демократската отвореност, тие даваат можност за остварување на јавно влијание врз политичките процеси и донесувањето одлуки за прашања од јавен интерес.

Собирите можат да бидат во вид на собирање, демонстрации, манифестации, протестни маршеви и сл., да бидат на едно место или со движење. Целта на собирите може да биде од различен карактер: политички, религиозен, социјален, културен итн. Во одредбите кои го регулираат ова право најчесто се користи терминот слободата на мирно собирање. Обично зборот „мирно“ означува отсуство на различни облици на насилство.

Нашиот Устав предвидува дека граѓаните имаат право мирно да се собираат и да изразуваат јавен протест без претходно пријавување и без посебна дозвола. Користењето на ова право може да биде ограничено само во услови на воена и вонредна состојба.

Државата има позитивни и негативни обврски спрема слободата на јавен собир. Негативна обврска е да се воздржи од попречување на собирот, а позитивна е да го обезбеди неговото одржување. Позитивната обврска на државата спрема слободата на јавен собир опфаќа и барање за заштита од страна на државата и на собир кој може да ги нервира или да ги навредува лицата со спротивставени мислења и барања од оние кои јавниот собир сака да ги промовира.

Во случај две спротивставени групи да сакаат да организираат јавен собир, државата е должна да им го обезбеди остварувањето на тоа право. Тоа може да значи обврска на полицијата да ги раздели спротивставените групи, а доколку едната група се обидува да ги наруши активностите на другата група, полицијата треба да го обезбеди собирот на оние кои учествуваат на мирен собир.

Уставот нагласува дека правото на јавен собир се користи без претходно пријавување и без претходна дозвола и забранува негово ограничување, освен во воена и вонредна состојба. Но, заради интересите на безбедноста, организаторот на јавниот собир може, но не мора, да го извести Министерството за внатрешни работи за одржување на јавниот собир и мерките што се преземени за неговото одржување. Законот им забранува на лицата кои присуствуваат на јавниот собир да носат оружје и општо опасно оружје, како и алкохолни пијалаци и опојни дроги.

4. СЛОБОДА НА ЗДРУЖУВАЊЕ

Потребата за здружување е природна потреба на човекот. Здружувањето го олеснува напредокот на поединецот, но и на заедницата. Слободата на здружување е клучна за демократијата во секоја земја, бидејќи демократијата е невозможна без политички партии, без независни синдикати, без силно цивилно општество.

Правото на здружување им овозможува на луѓето да се здружуваат во различни форми: **политички партии, невладини организации – здруженија или фондации** со цел полесно да си ги остваруваат своите права и интереси. Интересите, заради чие остварување луѓето се здружуваат, можат да бидат од најразлична природа: социјални, културни, политички, економски, религиозни, спортски и др.

Основно начело на здружувањето е дека тоа мора да биде доброволно, односно никој не смее да биде принуден да членува во некое здружение, политичка партија и сл.

Согласно нашиот Устав, на граѓаните им се гарантира слободата на здружување заради остварување и заштита на нивните политички, економски, социјални, културни и други права и уверувања.

Согласно Уставот, граѓаните можат слободно да основаат здруженија на граѓани и политички партии, да пристапуваат кон нив и од нив да истапуваат. Значи, Уставот како форми на здружување ги споменува здруженијата на граѓани и политичките партии, а како компоненти на правото на здружување се: основање, пристапување и истапување од здруженијата и политичките партии.

Уставот одредува и дека програмите и дејствувањето на здруженијата на граѓаните и политичките партии не можат да бидат насочени кон:

- насилно уривање на уставниот поредок на Републиката и кон
- поттикнување или повикување на воена агресија или
- разгорување на национална, расна или верска омраза или нетрпеливост.

Изречно се забранети и воени или полувоени здруженија што не им припаѓаат на вооружените сили на Република Северна Македонија.

Дали програмите и статутите на здруженијата на граѓаните и политичките партии се спротивни на Уставот е предмет на оценка на Уставниот суд, додека усогласеноста на нивното дејствување е предмет на редовното судство.

5. ИЗБИРАЧКО ПРАВО

Нашиот Устав го гарантира избирачкото право во Република Северна Македонија. Избирачкото право се манифестира како активно и пасивно избирачко право. Секој граѓанин може да се најде во различни улоги на изборите: како избирач, како кандидат или како предлагач. **Активно** избирачко право е право да се гласа на изборите, односно да се избира. **Пасивно** избирачко право е право да се биде биран на избори.

Избирачко право во Република Северна Македонија има секој деловно способен граѓанин со наполнети 18 години.

Уставот прокламира дека избирачкото право е еднакво, општо и непосредно и се остварува на слободни избори со тајно гласање.

Определувањето на избирачкото право како **еднакво** значи дека секој глас има еднаква тежина и секој поединец има само еден глас, односно гласачите имаат еднаков број гласови. Израз на еднаквоста на гласот е начелото еден човек – еден глас. Но, до нееднаквост на избирачкото право може да дојде доколку изборните единици кои се со различен број избирачи, избираат еднаков број претставници. На тој начин, вредноста на гласот на избирачите од една до друга изборна единица не е еднаков.

Определувањето на избирачкото право како **општо** значи дека сите граѓани го стекнуваат ова право под еднакви услови. Тоа значи право на сите граѓани со деловна способност и со навршени 18-годишна возраст да можат да гласаат и да бидат бирани на избори. Возраста за стекнување избирачко право се пропишува заради поседување лична и општествена зрелост на избирачот да може самостојно да одлучува на изборите.

Определувањето на избирачкото право како **непосредно** значи дека секој избирач лично го користи правото на глас и ги избира своите претставници.

Определувањето на дека избирачкото право се остварува на **слободни избори со тајно гласање** значи дека потребно е да постојат услови во кои гласачите ќе можат слободно да ја формираат и изразат својата изборна волја на тајно гласање. Тајното гласање не е само право, туку и обврска на избирачот, бидејќи тајноста на гласањето ја штити неговата слобода при изразување на волјата.

Одредбата дека избирачкото право се остварува на слободни избори со тајно гласање, во себе содржи забрана на семејното гласање, гласање во име на друг, закани, поткуп, притисоци и сл. Семејното гласање, како една од формите на нарушување на тајноста на гласањето, постои кога: еден гласа во име на повеќе лица, најчесто членови на семејството (гласање за друг); двајца или повеќе членови од семејството влегуваат зад параванот за гласање и гласаат заедно

(групно гласање) или повеќе лица гласаат заедно надвор од параваните (отворено гласање). За да се спроведе гласање во согласност со уставната одредба, секој избирач треба лично да го даде својот глас, секој избирач треба да добие само едно гласачко ливче, никој да не може да гласа во име на друг, гласањето треба да биде тајно зад параваните, никој не смее да гласа надвор од параваните, секој избирач да гласа сам зад параванот, односно да нема повеќе лица зад параванот и секој избирач самостојно, без никаков притисок да може да го даде својот глас. Секако, за слободни избори треба да бидат исполнети и услови за реализација на други човекови права како што се: слобода на говор, слобода на здружување, слобода на јавен собир и сл.

Уставот предвидува еден исклучок од одредбата дека избирачко право и активно и пасивно, се стекнува со наполниети 18 години живот. Така, предвиден е старосен цензус од наполниети најмалку 40 години живот за лице кое може да биде избрано за претседател на Републиката. Значи, пасивно избирачко право за претседател на Републиката се стекнува со наполниети најмалку 40 години живот.

6. ПРАВО НА ПРЕТСТАВКИ И ПОПЛАКИ

Нашиот Устав го гарантира правото на поднесување претставки до државните органи и други јавни служби. Правото на претставка е право на граѓаните кое може да го остваруваат индивидуално или групно. Тоа е поврзано со концептот на граѓански суверенитет и со концептот на власта како сервис на граѓаните. Во исто време Уставот на правото на граѓаните на поднесување претставка надоврзува обврска за државните органи и другите јавни служби да одговорат на претставката.

Исто така Уставот содржи заштита за подносителот на претставката, кој не смее да биде повикан на одговорност, ниту да трпи штетни последици за ставовите изнесени во претставките, освен ако со нив не сторил кривично дело. Оваа гаранција тргнува од претпоставка дека претставката би содржела „непријатна“ содржина за оној кој ја добива или орган или лице кое хиерархиски му е подреден и одговара пред адресатот на претставката и оттаму се гарантира заштита за подносителот на претставката.

7. ПРАВА НА СТРАНЦИТЕ

Нашиот Устав содржи гаранции за странците во Република Северна Македонија. Странците во земјава уживаат слободи и права гарантирани со Уставот, под услови утврдени со закон и меѓународни договори. Во уставот голем дел од личните права, но и дел од другите права се гарантирани на сите, без оглед дали се домашни државјани или странци.

Во Уставот посебно е гарантирано и правото на странците да стекнуваат сопственост под услови утврдени со закон, како и правото на слободно изнесување на вложениот капитал и добивката на странските вложувачи. Исто така уставот ги гарантира и правото на азил и правото да не се екстрадира одредено лице.

Правото на **азил** е гарантирано на лица кои немаат наше државјанство. Под азил се подразбира правото на државата да му даде засолниште на странец кој се смета за загрозен на своја територија (територијален азил) или на место кое на друг начин е под нејзина контрола (дипломатско претставништво, воен брод).

Давање азил е суверено право на државата и таа ги одредува условите под кои странецот добива ваков вид заштита, било таа да се состои во едноставно толерирање на неговиот престој или за тоа се донесува посебна одлука. Согласно нашиот Устав, Републиката им гарантира азил на лица прогонети поради демократско политичко уверување и дејствување. Значи, секој не може да бара азил во Република Северна Македонија, туку само оние лица кои се гонети во својата земја за демократски идеи и активности.

Екстрадиција е предавање одредено лице обвинето за кривично дело на друга држава, врз основа на барање на таа држава, со цел лицето да биде изведено пред суд. Обично државите склучуваат меѓусебни договори за екстрадиција. Доколку таков договор не постои, државите постапуваат врз основа на начелото на реципроцитет.

И нашиот Устав утврдува дека екстрадиција на странец може да биде извршена само врз основа на ратификуван меѓународен договор и врз начелото на реципроцитет.

Државите можат да одбијат да екстрадираат одредено лице. Причина за тоа може да биде сомневање дека судската постапка која ќе се води во земјата што бара испорачување на лицето, нема да биде правична.

Нашиот Устав утврдува дека странец не може да биде екстрадиран заради политичко кривично дело, при што дејствијата на тероризам не се сметаат за политички кривични дела.

8. ПРАВО НА ОДБРАНА НА ЗЕМЈАТА

Нашиот Устав предвидува право, но и должност на граѓаните на одбрана на земјата. Тоа значи дека никој не може да биде спречен да учествува во одбраната на земјата, но и никој не може да избега од обврската да учествува во одбраната на земјата доколку таа е нападната. Оваа одредба е во тесна врска со одредбата од уставот, согласно кој никој не смее да признае окупација на Република Северна Македонија или на нејзин дел. И овој член кој забранува признавање окупација, всушност наметнува обврска за одбрана на земјата.

Остварувањето на правото и должноста на граѓаните на одбрана на земјата се уредува со закон. Тоа е Законот за одбрана кој се носи со двотретинско мнозинство од вкупниот број пратеници и кој треба да ја уреди одбраната на Републиката и остварувањето на правото и должноста на граѓаните на одбрана на земјата.

ИСТРАЖЕТЕ И РАЗМИСЛЕТЕ

1. Побарајте го на интернет Законот за јавни собири и прочитајте ги подетално неговите одредби. Има ли простор за нивно подобрување?
2. Составете листа на примери за дискриминација и активности за нејзино спречување или отстранување!
3. Можете ли да го препознаете говорот на омраза на интернет?
4. Разгледајте некои одлуки на Европскиот суд за човекови права за правото на здружување и дискутирајте за нив!
5. Разгледајте ја веб-страницата на Државната изборна комисија и упатствата за гласање на истата! Направете вежба како изгледа гласање согласно Уставот и законите и како изгледа гласање во кое се кршат уставните правила!

III. ЕКОНОМСКИ, СОЦИЈАЛНИ И КУЛТУРНИ СЛОБОДИ И ПРАВА

**„Образованието е
не само право,
туку и обврска!“**

**„Синдикалното
организирање треба
да е слободно!“**

**„Правото на
сопственост треба
да се почитува!“**

**„Сите имаме обврска
да се грижиме за
правото на здрава
животна средина!“**

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Дали сите деца без оглед на полот треба да имаат еднакви права на наследување?
2. Дали во војската смее да се организира штрајк?
3. Дали средното образование треба да биде задолжително?
4. Што значи бесплатно основно образование?
5. Што значи правото на работа?
6. Дали државата смее да одземе нечие земјиште што повеќе генерации било во сопственост на една фамилија за преку него да гради пат?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Што е право на сопственост?
- Што е тоа експропријација?
- Што гарантира правото на работа?
- Што е слобода на работа?
- Што е синдикат и што опфаќа правото на синдикално организирање?
- Што е штрајк?
- Што опфаќа правото на здрава животна средина?
- Што гарантира правото на образование?

1. ПРАВО НА СОПСТВЕНОСТ

Правото на сопственост е едно од трите природни права (живот, слобода и сопственост) за кои пишува Јон Лок и е содржано уште во првите декларации и повелби кои гарантирале права.

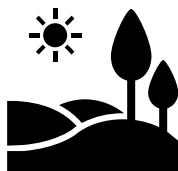
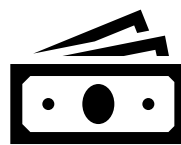
Правото на сопственост е право да се има, користи и располага со одреден предмет, во граница на правото. Кога ќе кажете за некој предмет дека е Ваш, тоа значи дека со него можете да правите што сакате доколку тоа не е спротивно на закон или на некое право на друго лице. Предмет на правото на сопственост се сите предмети, коишто можат да им припаѓаат на физички и на правни лица, освен оние што според својата природа или врз основа на закон не можат да бидат предмет на ова право.

Сопствениците имаат право на користење, односно мирно уживање на сопственоста. Сопствениците исто така го имаат правото на располагање со сопственоста, односно да го продадат, изнајмат, подарат имотот.

Нашиот Устав го гарантира правото на сопственост во рамките на економските, социјалните и културните права. Притоа заедно со правото на сопственост гарантирано е и правото на наследување. Во Уставот е одредено дека сопственоста создава права и обврски и треба да служи за добро на поединецот и на заедницата.

Сепак државата може да одземе сопственост или да ја ограничи сопственоста и правата кои произлегуваат од неа, поради јавен интерес утврден со закон. Тоа се прави преку експропријација. Со акт на **експропријацијата** донесен врз основа на закон на некое лице може да му биде одземен имот поради јавен интерес. Јавен интерес е градење на: нафтоводи, гасоводи, железнички пруги и железнички станици, аеродроми, државни патишта и мостови, депонии, гранични премини, пристаништа, стадиони и спортски сали итн.

Во случај на експропријација на сопственоста или во случај на ограничување на сопственоста, се гарантира праведен надомест кој не може да биде понизок од пазарната вредност. Тој надомест претставува компензација за одземената, односно ограничената сопственост.

2. ПРАВО И СЛОБОДА НА РАБОТА

Правото на работа е едно од основните права кое овозможува економска независност на човекот, можност за пристоен живот, за зачувување на достоинството и самопочитта на луѓето. Всушност, правото на работа е значајно за обезбедување на „потребите за преживување“ – храна, облека, дом, но исто така влијае и на задоволувањето на другите права, како што се правото на образование, култура, здравствена заштита.

Правото на работа не значи право на лицето да му биде обезбедена работа каква што сака, туку обврска на државата да ги презема мерките нужни за целосно вработување. Правото на работа опфаќа право на вработување, односно сите аспекти кои влијаат на пристапот до работа, како што се еднаквост на можности за вработување, професионална ориентација и стручно насочување, како и забрана, односно заштита од арбитрарно отпуштање од работа. Вработените не смеат да бидат отпуштени поради политички ставови или членство во синдикати. Отказните постапки треба да бидат регулирани така што ќе опфаќаат процедурални гаранции, како што се информирање за причините за отказ, известување на синдикатот и сл.

Всушност правото на работа значи можност за секого да заработува за живот преку работа која слободно ја избира или прифаќа, но не значи гаранција дека ќе се добие работно место. Државата има обврска да води политика чија цел е целосна вработеност.

Во современиот свет се забележува кршење на ова право, особено при необезбедување еднаков пристап до работните места. Еднаквиот пристап до работата се крши во некои земји во кои жените не можат да работат ако за тоа не добијат дозвола од своите мажи. Исто така, неретко е присутна политичка дискриминација при конкурирање за работно место, со што уште повеќе добива на значење потребата да се гарантира еднаков пристап до работата. За остварување на правото на

работа треба да се создаваат услови и за гарантирање на правото на работа од страна на постари лица, како и на лица со инвалидитет.

Правото на работа значи не само „право да се работи“, туку и да „не се работи“ и со тоа е тесно поврзано со слободата на работа.

Во Република Северна Македонија Уставот го гарантира правото на работа, слободниот избор на вработување, како и правото на поволни услови при работа. Уставот посебно нагласува дека секому, под еднакви услови, му е достапно секое работно место.

Со оглед на тоа што работата е неопходна за човековата егзистенција, тогаш човечноста бара условите под кои се работи да бидат што е можно потолерантни. Правото на праведни и поволни услови за работа опфаќа право на соодветни услови за работа, право на дневен, неделен и годишен одмор, право на правичен надомест за работата.

Правото на соодветни услови за работа значи дека на работното место треба да се почитуваат одредени стандарди за работа, односно работниците треба да имаат безбедни и соодветни хигиенски услови за работа, односно безбедни и здрави работни услови. На работниците треба да им се обезбеди заштита при работа, но и оштета во случај на професионални заболувања или несреќа на работното место.

Висината на надоместокот за работата треба да биде таква што ќе обезбеди „пристоен живот“ за работникот и неговото семејство. Терминот „пристоен живот“ треба да се гледа во контекст на другите права, како, на пример, правото на „соодветен животен стандард“ или, поконкретно, надоместок за „пристоен живот“ би значел надоместок со кој може да се покријат основните потреби за домување, храна, облека, здравствена заштита, образование и културните потреби на човекот.

За да постојат праведни и поволни работни услови, треба да постои и ограничување на бројот на работни часови, платен одмор и дополнително плаќање за работа на празници. Нивото до кое државите можат да ја скратат работната недела зависи од нивната економска и социјална ситуација и степенот до кој тоа ќе влијае врз продуктивноста, при што во современиот свет стандард е 40-часовна работна недела.

Во Република Северна Македонија Уставот гарантира заштита при работењето и право на соодветна заработувачка. Исто така,

вработените имаат и право на платен дневен, неделен и годишен одмор. Притоа, Уставот потенцира дека од овие права вработените не можат да се откажат.

Како минимална возраст за вработување, Уставот ја определува возраста од 15 години. На определени работни места кои се сметаат како опасни или штетни по здравјето и моралот, не смеат да се вработуваат лица помлади од 18 години. Малолетните лица и мајките имаат право на посебна заштита при работа. На пример, бремени жени, жени кои неодамна се породиле и жени кои ги дојат своите новороденчиња, како и децата, не смеат да се вработуваат на подземни работи во рудници и на сите работни места што се несоодветни затоа што се опасни, штетни по здравјето или особено тешки.

3. ПРАВО НА СОЦИЈАЛНА СИГУРНОСТ И СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Правото на социјална сигурност е особено значајно за обезбедување минимум пристаен живот на граѓаните кога ќе се најдат во одредена неповолна ситуација. Тоа мора да биде регулирано како право, а не како „милостина“.

Правото на социјална сигурност опфаќа право на социјално осигурување и право на социјална помош.

Социјалното осигурување се остварува така што вработените издвојуваат дел од својот доход за себеси и за членовите на своето семејство за да добијат пензија, како и паричен надомест во случај на болест, инвалидност, повреда на работа или смрт.

Социјалната помош се добива од јавните фондови во случај на невработеност, инвалидност и слично и лицата ја добиваат без оглед и без обврска на сопствено издвојување на средства. Социјалната помош добиваат лица кои немаат приходи, кои се невработени, неспособни за работа и сл.

Во Република Северна Македонија Уставот им гарантира на граѓаните право на социјална сигурност и социјално осигурување утврдени со закон и со колективен договор. Исто така, Уставот предвидува обврска

за Републиката да се грижи за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните согласно со начелото на социјална праведност.

Во Уставот посебно е нагласена обврската на државата да им гарантира право на помош на граѓаните коишто се немоќни или се неспособни за работа. Исто така, постои обврска за државата да им обезбедува посебна заштита на инвалидните лица и да обезбеди услови за нивно вклучување во општествениот живот.

4. ПРАВО НА ЗАШТИТА НА ЗДРАВЈЕТО

Правото на здравствена заштита уште го нарекуваат и право на здравје или право на заштита на здравјето.

Гарантирањето на ова право создава обврска за државите да преземаат мерки за нивните граѓани да добијат највисок можен стандард на заштита на нивното физичко и ментално здравје.

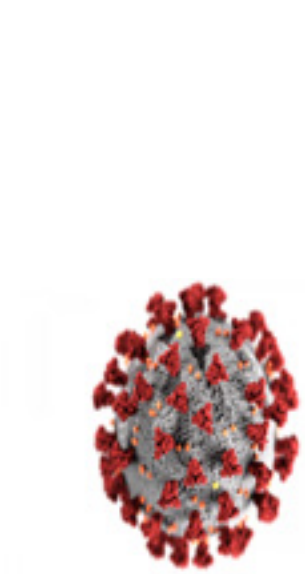
Државата не може да гарантира добро здравје, но може да гарантира пристап до здравствени установи кои се со соодветен квалитет и се прифатливи од научна гледна точка. Притоа, кога се зборува за пристап до здравствени установи, се мисли и на нивна физичка и на економска достапност. Исто така, државата треба да презема мерки за заштита од надворешни опасности по здравјето на луѓето, како што е загадена вода за пиење, храна која не одговара на здравствените стандарди, здрава животна средина, сигурни работни услови, да обезбеди здравствено образование и сл.

Државите треба да преземаат мерки за да се отстранат причините за лошо здравје и за спречување ендемски болести и епидемии. Здравствена заштита мора да им биде обезбедена на сите, без оглед дали можат да ја платат или не.

Во Република Северна Македонија Уставот на секој граѓанин му го гарантира правото на здравствена заштита. Нашиот Устав здравјето го третира не само како право, туку и како обврска на сите граѓани. Во таа смисла, Уставот предвидува дека граѓанинот има право и должност да го чува и унапредува сопственото здравје и здравјето на другите.

За жал, и покрај меѓународните и националните гаранции на правото на здравствена заштита, отсекогаш постоел и секогаш ќе постои расчекор

меѓу здравствената заштита што е достапна на еднаква основа за сите граѓани и нивните потреби и барања.

Слика 1 - Фотографија на Ковид -19 вирусот

Слика 2 - Вакцинирање против Ковид -19

5. ПРАВА НА БОРЦИТЕ

Нашиот Устав содржи обврска на Републиката да им гарантира посебни социјални права на борците од Антифашистичката војна и од сите националноослободителни војни на Македонија, на воените инвалиди, на прогонуваните и затвораните за идеите на самобитноста на македонскиот народ и неговата државност, како и на членовите на нивните семејства кои немаат можности за материјална и социјална егзистенција.

Оваа гаранција претставува посебно признание на земјата за нивниот придонес за ослободувањето и самостојноста на Македонија и самобитноста на македонскиот народ. Нивните посебни права се уредуваат со закон.

6. ОПШТЕСТВЕНА ЗАШТИТА НА СЕМЕЈСТВОТО

Нашиот Устав предвидува посебна грижа и заштита на семејството. Притоа Уставот не го дефинира ниту поимот брак, ниту поимот семејство, туку остава правните односи во бракот, семејството и вонбрачната заедница да се уредуваат со закон.

На законот е оставено да ја регулира возраста за стапување во брак, формата во која бракот ќе се остварува, на пример, дали ќе признава брак склучен пред верски заедници, ограничувања во однос на крвната врска на лицата кои сакаат да стапат во брак, правата и обврските на брачните партнери, постапката за престанок на бракот и сл.

Уставот исто така утврдува право и должност на родителите да се грижат за издржување и воспитување на децата и обврска на децата да се грижат за старите и изнемоштени родители.

Исто така Републиката има обврска да им обезбедува посебна заштита на децата без родители и децата без родителска грижа. Согласно овој став, државата има обврска да презема мерки за заштита на децата и младите од запоставување и насилство, обезбедувајќи им образование и посебна помош на младите луѓе лишени од семејна поддршка, а оние кои се времено или трајно лишени од семејна поддршка, треба да добијат заштита и специјална помош од државата. Државата има обврска да се вмеша во семејниот живот, преку определување старател на детето или давање на детето на туѓа грижа, доколку родителите не ги остваруваат своите обврски и го запоставуваат детето. Давањето на малолетните деца на туѓа грижа не значи раскин на семејните врски со нивните родители.

Значи, со цел да се обезбеди ефикасно остварување на правото на децата и младинците да растат во средина која го поттикнува целосниот развој на нивната личност и нивните физички и ментални способности, државите треба да осигураат дека децата и младинците, имајќи ги предвид правата и обврските на нивните родители, ја добиваат грижата, помошта, образованието и обуката

која им е потребна, особено преку воспоставување и одржување на институции и служби соодветни за оваа цел.

7. РЕПРОДУКТИВНИ ПРАВА

Нашиот устав посебно регулира еден значаен аспект од правото на приватност, а тоа е правото на човекот слободно да одлучува за создавање на деца. Тоа значи дека државата нема право да се меша во одлуката на човекот за тоа дали ќе има деца или не, ниту да го ограничува или определува бројот на деца кои ќе ги има. Со тоа гарантирано е репродуктивното право како право на слободна одлука на поединците.

Од друга страна Републиката има обврска да води хумана популациона политика, заради усогласен економски и социјален развој. Популационата политика е систем на мерки и активности, со чија помош се влијае врз демографските процеси, посебно на компонентите на природното (наталитет и морталитет) и на механичкото движење на населението, заради остварување (по насока, интензитет и структура) специфично движење на населението на една земја или регион, сообразено со постојните економски, социјални, политички и други цели. Популационата политика е реакција на државата на репродуктивното однесување на граѓаните за да се постигне промена на тоа однесување со цел да се обезбеди опстанок, развој на целината и постојано обновување. Популационата политика кај нас вклучува мерки за зголемување на наталитетот, бидејќи тој не е доволен, како што беа мерките за стимулирање на раѓање на трето дете и сл.

Уставот гарантира и посебна заштита на мајчинството, децата и малолетните лица, и предвидува посебна заштита во поглед на работните услови. Заштитата на мајчинството првенствено го опфаќа правото на мајката на отсуство и посебна заштита пред и по породувањето. Вработените мајки за време на овој период треба да уживаат платено отсуство или отсуство со соодветен надомест од социјалното осигурување.

8. ПРАВО НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА

Здравата животна средина е особено значајна за овозможување здрав живот на луѓето. Животна средина е природното опкружување на луѓето кое овозможува нивно постоење и нивен понатамошен развој: воздух, вода, земја, биосферата (растителниот и животинскиот свет) и материјалните добра и културното наследство.

Без здрава животна средина, нема услови за здрав живот. Затоа денес сите ние, заедно со државата имаме обврска да придонесуваме кон зачувување на здрава животна средина. Државата има посебна обврска да обезбеди услови за здрав живот, заради зачувување на биолошката разновидност и одржливост на човекот и развој на човековиот живот. Правото на здрава животна средина се поврзува со обврските на државата прво да не ја загадува животната средина, а потоа и да спречува било какво загадување на животна средина, како и да презема мерки за отстранување на загадувањето. Остварувањето на правото на човекот на здрава животна средина значи воспоставување на хармоничен однос меѓу природата и стопанството со цел природното богатство на земјата да се сочува за идните генерации.

Нашиот Устав го гарантира правото на здрава животна средина на секој човек, но и обврската на секој да ја унапредува и штити животната средина и природата. Во исто време Уставот содржи и обврска за Републиката да обезбедува услови за остварување на правото на граѓаните на здрава животна средина.

9. ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ

Образованието е човеково право, но и неопходно средство за остварување на другите човекови права. Образованието е основно средство луѓето да се извлечат од сиромаштијата и да добијат можност активно да учествуваат во општествената заедница. Правото на образование, е особено значајно не само за поединците кои на тој начин обезбедуваат сопствено изградување и развиток на сопствената личност, туку и за заедницата, бидејќи образованието придонесува за подигнување на општото културно ниво, но и за економски и демократски развој. Образованите граѓани се основниот капитал на секоја заедница. Само таквите граѓани можат да бидат носители на стопанскиот и културниот развиток кој е неопходна претпоставка за новите односи и за демократијата во општеството.

Образованието е право, но и обврска. Во Република Северна Македонија Уставот го гарантира правото на образование, потенцирајќи дека образованието треба да биде достапно секому под еднакви услови. Според Уставот, основното образование е задолжително и бесплатно. Што се однесува до бесплатноста на основното образование, треба да се нагласи дека како бесплатно може да се смета само од аспект на тоа што не се плаќа школарина, но, затоа, пак, останатите аспекти од целосното финансирање на учењето (тетратки, прибор за училиште, превозот, сместувањето итн.) не е бесплатно и во одредени случаи може да претставува сериозна пречка во практичното остварување на правото на образование.

Покрај уставната обврска за задолжително основно образование, во Република Северна Македонија со закон е воведено и задолжително средно образование. Таквата законска одредба беше оспорена пред Уставниот суд, кој не најде нејзина неуставност.

Уставот дозволува основање приватни образовни установи во сите степени на образование, освен во основното образование.

Исто така Уставот ја гарантира **автономијата на универзитетот**, без посебно да ја дефинира. Уставот упатува дека условите за основање, вршење и престанок на дејноста на универзитетот се уредуваат со закон, а останатите прашања се предмет на саморегулирање од страна на универзитетите.

10. СЛОБОДА НА НАУЧНОТО, УМЕТНИЧКОТО И ДРУГИ ВИДОВИ ТВОРЕШТВО

Нашиот Устав содржи гаранција на слободата на научно, уметничко и други видови творештво. Ова право е дел од слободата на мислата и изразувањето. Всушност, творештвото е најширок поим на самоизразување и самоостварување на личноста на човекот. Таа го опфаќа творештвото на научниците и на творците на културни вредности (уметниците).

Државата има обврска да ја почитува слободата неопходна за научно истражување и творечка дејност. Тоа значи меѓу другото и право на авторите да ги објавуваат своите дела и да имаат пристап до информации потребни за нивната работа.

Уставот исто така ги гарантира правата (моралните и материјалните права) на творците кои произлегуваат од нивното научно, уметничко или друг вид интелектуално творештво. Уставот ја утврдува и обврската на Републиката да го поттикнува, помага и да го штити развојот на науката, уметноста и културата. Исто така, во оваа своја одредба, Уставот ја задолжува Републиката да го поттикнува и помага научниот и технолошкиот развој, како и техничката култура и спортот. Помагањето и поттикнувањето значи материјална поддршка и мерки за стимулирање за развој на науката, уметноста, културата, технолошкиот развој, техничката култура и спортот.

Покрај помошта и поттикот, за науката, уметноста и културата Републиката има обврска и да ги заштитува. Тоа значи обврска за заштита на моралните и материјалните интереси на творците кои произлегуваат од секое научно, книжевно или уметничко дело кое го создале. Овие права подетално се регулираат со нормите за заштита на авторските права.

11. ПРАВО НА СИНДИКАЛНО ОРГАНИЗИРАЊЕ И ПРАВО НА ШТРАЈК

Под терминот синдикат вообичаено подразбираме организација во која се здружени работниците заради заштита на нивните права. Синдикатите се самостојни и независни организации на вработените во кои тие доброволно се здружуваат заради изразување и остварување на своите заеднички материјални, социјални и професионални интереси. Овие интереси на своите членови синдикатите ги остваруваат преку консултации, изјаснување, преговори, протести, штрајкови и сл.

Синдикатите настанале кон крајот на 18 и почетокот на 19 век. Нивната цел била, првенствено, подобрување на условите за работа, зголемување на платата, скратување на работното време, помагање на нивните членови во случај на невработеност, болест и сл.

Правото на синдикално организирање е аспект на правото на здружување кое опфаќа право на поединците да основаат, да се здружуваат или да не се здружуваат во синдикати, да пристапат кон нив и да истапат од нив.

Во Република Северна Македонија Уставот го гарантира правото на синдикално организирање. Во него е определено дека заради остварување на своите економски и социјални права, граѓаните имаат право да основаат синдикати. Синдикатите можат да основаат свои сојузи и да членуваат во меѓународни синдикални организации. Исто така, со закон може да се ограничат условите за остварување на правото на синдикално организирање во вооружените сили, полицијата и органите на управата.

Работникот слободно одлучува за своето стапување и истапување од синдикатот. Забранета е дискриминација поради членство во синдикатот, односно никој не смее да биде ставен во понеповолна положба поради членство или нечленство во синдикатот, односно учество или неучество во дејноста на синдикатот.

Синдикатите користат различни средства за остварување на правата на своите членови: од колективно преговарање, до најдрастичното средство – штрајкот.

Штрајкот е прекин на работата од страна на работниците со цел да се постигне договор со работодавачите за заштита на одредени социјални или економски права. Сепак, под поимот штрајк во меѓународните документи се опфатени повеќе типови активности на работниците, а не само прекилот на работниот процес. Значи, според толкувањата на ова право штрајкот може да има повеќе форми: престанок на работа, делумно запирање на работата, забавување на работниот процес, повторено излегување надвор од работното место за одредено време, штрајк со кој работниците седнуваат на своето работно место, но не работат и не дозволуваат некој друг да ги замени, но исто така може да се организираат и штрајкови на солидарност, кога еден синдикат нема недоразбирање со работодавачот, но презема мерки за солидарност со друг синдикат кој е во штрајк.

Штрајкот се користи како последно средство, откако ќе се исцрпат сите механизми за преговори меѓу работодавачот и работниците.

Во Република Северна Македонија, како и во другите земји, условите за остварување на правото на штрајк во полицијата, војската и органите на управата можат да се ограничат со закон. Тоа е потребно за да не се нарушат виталните потреби на граѓаните како што се безбедноста на земјата, но и услугите кои ги добиваат од органите на управата.

12. ДОЛЖНОСТ ЗА ПЛАЌАЊЕ ДАНОК И ДРУГИ ЈАВНИ ДАВАЧКИ

Нашиот Устав содржи обврска за плаќање данок и други јавни давачки. Обврската не е врзана исклучиво за граѓаните, туку ги опфаќа и странците, бидејќи и тие кога влегуваат во купопродажни и други односи, кога поседуваат имот или остваруваат приход во Република Северна Македонија, имаат обврска да плаќаат данок, како на пример, данок на додадена вредност, данок на имот, данок на персонален доход и сл.

Уставот ја определува и целта на плаќањето на данок или други давачки, а тоа е намирување на јавните расходи. Јавните расходи претставуваат трошење на буџетските средства за различни намени: плати за вработените во јавниот сектор, јавни инвестиции за изградба на патишта, железнички пруги, мостови, аеродроми, градинки, училишта, болници и др.

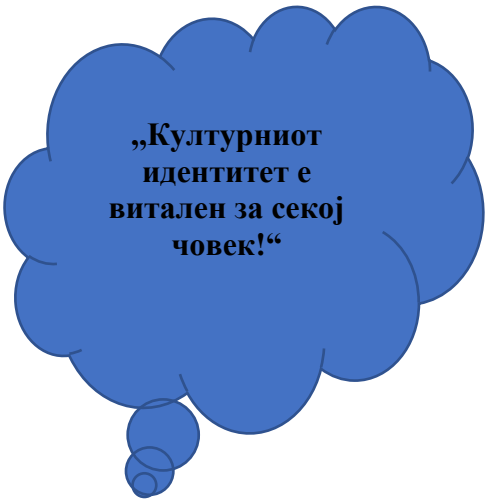
Прашањата за видови данок и други давачки, услови под кои се плаќа, висината и слично, односно начинот на учество во намирање на јавните расходи се утврдуваат со закон.

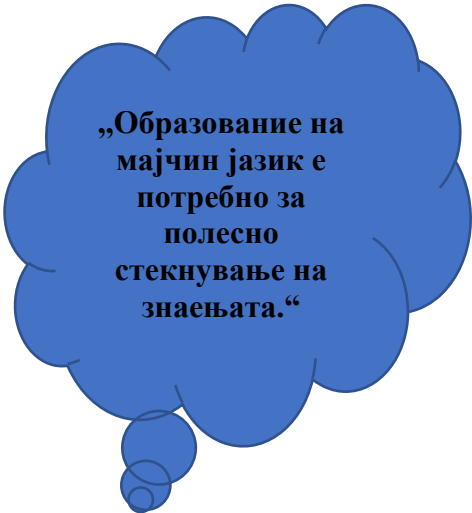
ИСТРАЖЕТЕ И РАЗМИСЛЕТЕ

1. Побарајте го и дискутирајте за Решението У. бр.132/2007 од 12 декември 2007 година на Уставниот суд во кое се прифаќа задолжителното средно образование како согласно на Уставот!
2. Истражете кои се најголеми загадувачи во Вашата општина и размислете што можеме да направиме да го оствариме нашето право на здрава животна средина!
3. Истражете за историјата на синдикалното организирање во светот!
4. Размислете за значењето на социјалната помош и истражете кои се критериумите во Република Северна Македонија за добивање социјална помош!
5. Истражете ги историските ограничувања на правото на сопственост!

IV. ПОЛОЖБА НА ЗАЕДНИЦИТЕ ШТО НЕ СЕ МНОЗИНСТВО ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

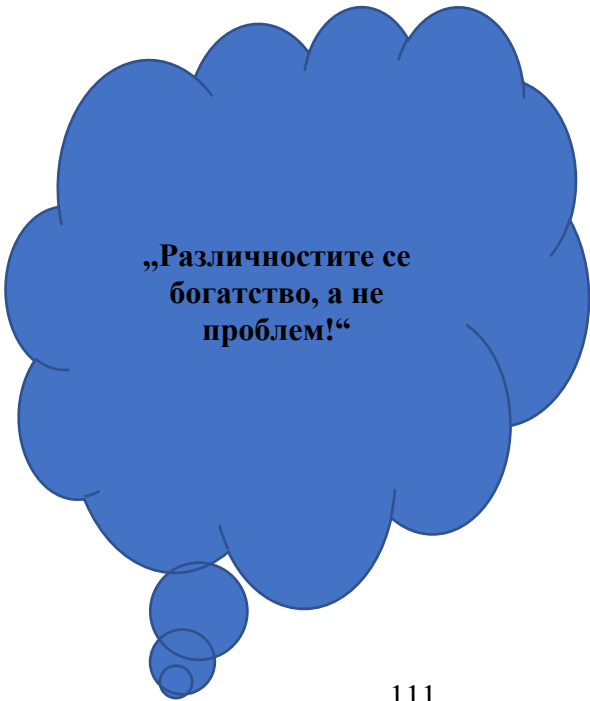
**„Културниот
идентитет е
витален за секој
човек!“**

**„Образование на
мајчин јазик е
потребно за
полесно
стекнување на
знаењата.“**

**„Јазикот е код на
комуникација!“**

**„Различностите се
богатство, а не
проблем!“**

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Што е тоа толеранција?
2. Што е тоа соживот?
3. Како се гради толеранција и соживот меѓу различните култури во една земја?
4. Како се унапредуваат меѓуетничките односи во една земја?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Што опфаќаат културните права на заедниците кај нас?
- Кои права во образованието ги имаат заедниците кај нас?
- Како е регулирана употребата на јазиците во Република Северна Македонија?
- Што е тоа Комитет за односи меѓу заедниците?

1. ПОЛОЖБА НА ЗАЕДНИЦИТЕ КОИ НЕ СЕ МНОЗИНСТВО ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Во Република Северна Македонија, покрај Македонците, живеат и припадници на заедници кои не се мнозинство во земјата. Припаѓањето на македонскиот народ или на некоја од заедниците кои не се мнозинство во земјата е слободно и е прашање на слободен избор на секоја индивидуа да одлучи дали ќе се декларира како член на одредена заедница или нема да го направи тоа. Овој избор е слободен и никакви несакани последици или привилегии не можат да произлезат од тоа.

Припадниците на заедниците имаат право на заштита на својот идентитет. Идентитетот е во суштина културен и бара не само толеранција, туку и позитивен став спрема културниот плурализам од страна на државата.

Нашиот Устав ги гарантира: културните права, јазичните права и правата во областа на образованието на заедниците.

1.1. Културни права

Припадниците на заедниците во Република Северна Македонија имаат право слободно да ги изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и особеностите на своите заедници и да ги употребуваат симболите на својата заедница.

Ова е во согласност и со заштитата на мислата, совеста и религијата. Републиката им гарантира заштита на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на сите заедници.

Припадниците на заедниците немаат само право да ја заштитируваат и развиваат сопствената култура, туку тие исто така имаат право и да основаат културни и уметнички институции, научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет.

1.2. Права во областа на образованието

Во Република Северна Македонија припадниците на заедниците имаат право на настава на својот јазик во основното и средното образование, на начин утврден со закон. Во училиштата во кои образованието се одвива на друг јазик, се изучува и македонскиот јазик.

Ова е во согласност со одредени европски стандарди, кои препорачуваат во областите традиционално населени со лица припадници на националното малцинство или во кои живее национално малцинство во значителен број, ако има потреба, државите треба да обезбедат, колку што е можно и во рамките на нивниот образовен систем, лицата кои припаѓаат на овие малцинства, да имаат можност да учат на својот јазик. Но, тоа не треба да биде на штета на изучувањето на официјалниот јазик или на штета на наставата на овој јазик.

1.3. Јазични права

Во Република Северна Македонија постои слободата на индивидуата да го употребува кој сака јазик во приватната сфера. Употребата на јазикот во јавната сфера е регулирано во Уставот.

Најзначајните измени на нашиот Устав со амандманите од 2001 година се направени токму во областа на јазичните права. Со овие измени на целата територија на земјата и во нејзините меѓународни односи, службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Друг јазик што го зборуваат најмалку 20 % од граѓаните исто така е службен јазик и тоа како што е определено во самиот амандман. Личните документи на граѓаните кои зборуваат службен јазик различен од македонскиот се издаваат на македонски јазик и неговото писмо, како и на тој јазик и неговото писмо во согласност со закон.

Согласно овие измени, во единиците на локалната самоуправа, покрај македонскиот јазик, службен јазик е и јазикот и писмото што

ги користат најмалку 20 % од граѓаните. Додека, пак, за употреба на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20 % од граѓаните во единиците на локалната самоуправа, одлучува советот на единиците на локалната самоуправа.

Со уставните амандмани се проширени и јазичните права на припадниците на заедниците во комуникацијата *со органите на државната власт*. Граѓаните кои живеат во единици на локална самоуправа во кои најмалку 20 % од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот, имаат право да го користат својот јазик во комуникацијата со подрачните единици на министерствата. Подрачните единици во тие општини одговараат покрај на македонски јазик и на јазикот што го употребил граѓанинот. Истото право припадниците на малцинските заедници го имаат и во комуникацијата со министерствата.

Со амандманите од 2001 година се отвора и можност со закон да се уреди користењето на службен јазик различен од македонскиот во органите на државната власт.

1.4. Други гаранции предвидени во уставните амандмани од 2001 година

Со уставните амандмани од 2001 година во уставниот текст внесени се одредби со кои се воведува посебно гласање за одредени закони од страна на пратениците кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во земјата. Во јавноста потребата од ова мнозинство за изгласување на закон се нарекува „бадентерово мнозинство“. Така, кога се гласа за закони кои директно ги засегаат културата, употребата на јазиците, образованието, личните документи и употребата на симболите, на законите за локалното финансирање, локалните избори, територијална организација, локална самоуправа, прво гласаат сите пратеници и се гледа дали е добиено потребно мнозинство, а потоа гласаат само пратениците кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во Република Северна Македонија и се гледа дали има потребно мнозинство и од нив. Ако при двете гласања е постигнато потребното мнозинство, законот е донесен.

Вакво гласање е предвидено и за промена на уставните одредби кои се изменија со амандманите од 2001 година, како и за избор на одредени органи и функции, како што се: народниот правобранител, при изборот на тројца членови на Уставниот суд и тројца членови на Судскиот совет.

2. КОМИТЕТ ЗА ОДНОСИ МЕЃУ ЗАЕДНИЦИТЕ

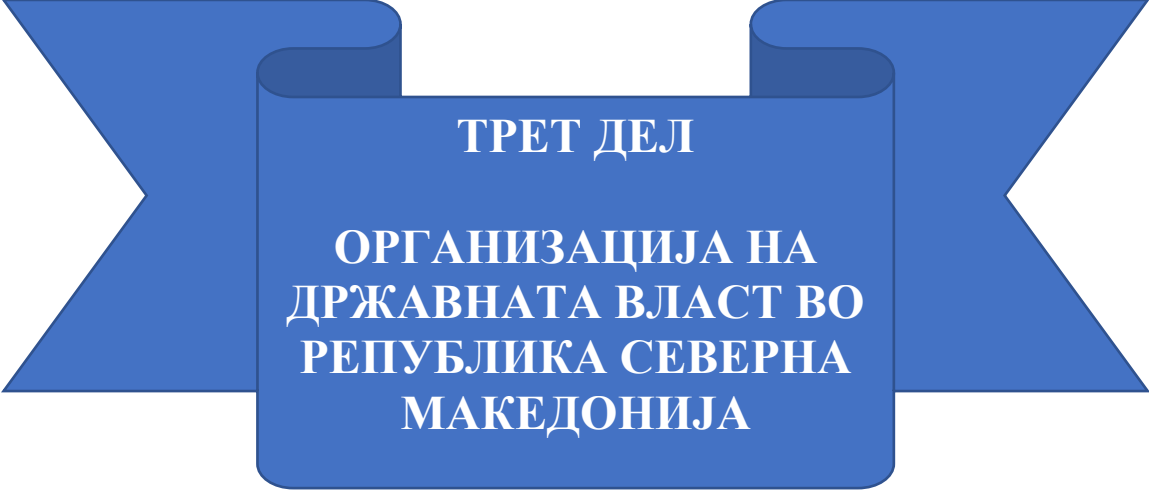
Со уставните амандмани од 2001 година воведен е посебен орган, наречен Комитет за односи меѓу заедниците. Него го сочинуваат 19 члена од кои по 7 члена од редот на пратениците во Собранието Македонци и Албанци и по еден од редот на пратениците Турци, Власи, Роми, Срби и Бошњаци. Доколку некоја од заедниците нема пратеници, народниот правобранител, по консултации со релевантните претставници на тие заедници, ќе ги предложи другите членови на Комитетот.

Во надлежност на Комитетот е да разгледува прашања од односите меѓу заедниците во Републиката и да дава мислења и предлози за нивно решавање. Собранието е должно да ги разгледува мислењата и предлозите на Комитетот и да донесе одлука во врска со нив. Комитетот одлучува и во случај на спор кој ќе произлезе при гласањето на закони за кои е потребно и мнозинство гласови од присутните пратеници кои им припаѓаат на малцинските заедници во Република Северна Македонија.

ИСТРАЖЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ

1. Најдете пример на закон што е изгласан со „бадентерово мнозинство“!
2. Истражете зошто ова посебно мнозинство се нарекува „бадентерово мнозинство“!
3. Истражете во уставот колку видови бадентерово мнозинство има!

ТРЕТ ДЕЛ

**ОРГАНИЗАЦИЈА НА
ДРЖАВНАТА ВЛАСТ ВО
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА**

I. ОБЛИЦИ НА ОСТВАРУВАЊЕ НА СУВЕРЕНИТЕТОТ НА ГРАЃАНИТЕ

**„Севкупната власт
оригинерно ја
поседува народот и,
следствено,
потекнува од
народот.“**

(Џејмс Медисон)

**„Универзалното право
на глас е единствената
гаранција против
деспотизмот.“**

(Меј Рајт Сивал)

**„Лошите
претставници ги
избираат добри
граѓани кои не
гласаат на
избори.“**

(Џорџ Џин Нејтан)

**„Тешко е да се разберат
луѓето кои учествуваат на
демократски избори и
референдум, но потоа не се
во состојба демократски
да ја прифатат волјата на
народот.“**

(Хозе Сарамаго)

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Дали сметате дека е важно да се оствари избирачкото право на избори и зошто сметате така?
2. Дали сметате дека со изборите може временски да се ограничи владеењето на некоја политичка партија?
3. Покрај остварувањето на избирачкото право на избори, дали познавате некои други облици на демократија кои им овозможуваат на граѓаните да учествуваат во политичките процеси ?
4. Што е неопходно за да можете да излезете на избори или референдум?
5. Дали во Вашата општина се одржал референдум или имало некоја граѓанска иницијатива на локално ниво? Ако имало што влијаеше на нивниот (не)успех?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Што претставува суверенитетот и кои се двата основни начини на негово остварување?
- Кои се облиците на непосредно остварување на суверенитетот на граѓаните?
- Што претставува референдумот?
- Што претставува изборниот систем?
- Кои се трите основни изборни модели?

1. ЗА ПОИМОТ СУВЕРЕНИТЕТ

Суверенитетот претставува обележје на државната власт која е највисоката, врховната власт и која е независна од сите други власти на територијата на која се остварува.

Начелото на суверенитет за прв пат се сретнува во Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот од 1789 година која е донесена по Француската буржоаска револуција.

„Да претпоставиме дека државата е составена од десет илјади граѓани. Секој член на таа држава има десетилјадити дел од суверената власт.“

Жан Жак Русо

„Француската револуција ги обединува двете концепции на сувереноста: концепцијата за народната сувереност – сувереноста е поделена помеѓу граѓаните кои го сочинуваат народот и концепцијата за национална сувереност – сувереноста му припаѓа на народот како неделива целина.“

Жорж Бирдо

Постојат два основни начина на остварување на суверенитетот: **непосредниот (директниот)** и **посредниот**. Непосредниот начин на остварување на власта често се означува како **непосредна демократија**. Посредниот начин, пак, се поистоветува со **посредната (претставничката) демократија**.

2. НЕПОСРЕДНО ОСТВАРУВАЊЕ НА СУВЕРЕНИТЕТОТ НА ГРАЃАНИТЕ

Непосредната демократија се врзува со *идејата за непосредно, директно владеење на народот.*

Чист облик на непосредна демократија постоел во грчките градови-држави (полиси) каде сите возрасни и слободни мажи учествувале во донесувањето одлуки од значење за полисот (жените, робовите и децата биле исклучени од тој процес).

Облици на непосредно остварување на суверенитетот на граѓаните се:

Слика 1 – Облици на непосредно остварување на суверенитетот на граѓаните

2.1. Референдум

Референдумот претставува најпознат и најчесто применуван облик на непосредна демократија.

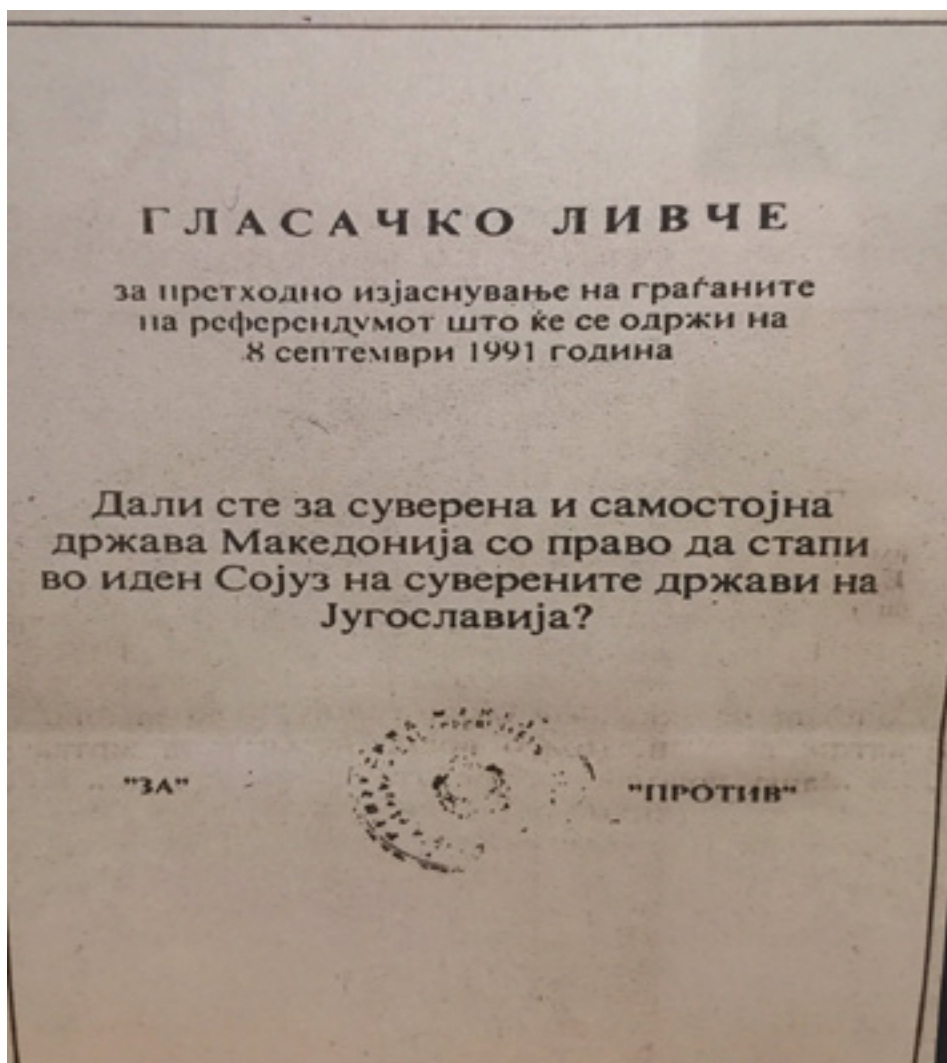
Под референдум се подразбира непосредно (директно) одлучување на граѓаните со изјаснување „ЗА“ или „ПРОТИВ“ одредено поставено прашање. Така, преку овој облик на непосредна демократија, директно доаѓа до израз волјата на граѓаните за поставеното прашање, односно неговото прифаќање или неговото одбивање.

Прашања за кои може да се распише референдум се, на пример, прашањето за пристапување кон сојуз со други држави или истапување од таков сојуз, прашање за територијална организација, прашања од значење за локалната заедницата, прашање за прифаќање или отфрлање на определен општ правен акт (устав или закон).

Гласањето на референдумот е тајно и се врши со заокружување „да“/„не“ или „за“/„против“ на гласачкото ливче.

За успешноста на референдумот од посебно значење е начинот на кој е поставено референдумското прашање. Тоа треба да биде јасно и прецизно поставено меѓу две алтернативи. Референдумското прашање не треба во себе да содржи двосмислености кои можат да ги збунат избирачите. Тоа треба да е формулирано на таков начин за да биде погодно избирачите да ја изразат слободно својата волја.

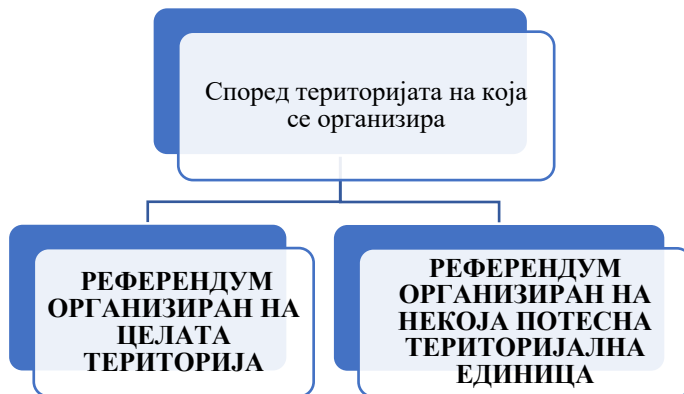
Референдумот се смета за еден од најпогодните институти за дополнување на облиците на претставничката (посредната) демократија и отклонување на нејзините слабости.

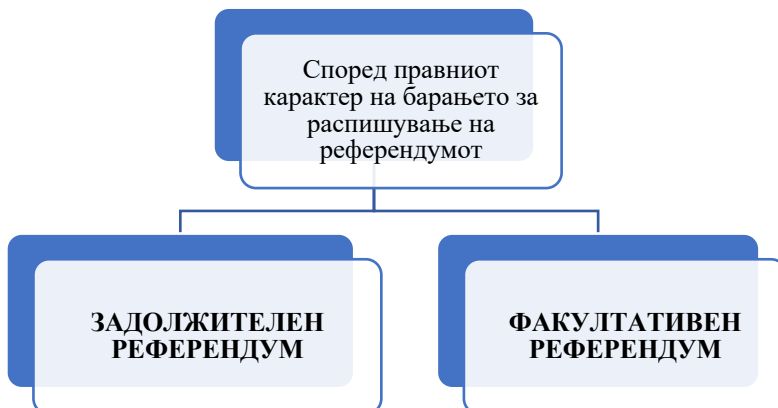
Слика 2 – Гласачко ливче со референдумското прашање од одржаниот референдум на 8 септември 1991 година

Постојат различни видови референдуми.

А) Според **територијата на која се организира**, референдумот може да се распише на **целата територија на една држава** или пак, само на **некоја потесна територијална единица** (федерална единица, регион, округ, општина).

Б) Со оглед на **правниот карактер на барањето за распишување**, референдумот може да биде **задолжителен** или **факултативен**. *Задолжителниот референдум мора да се распише бидејќи одлуката по одреденото прашање, согласно со уставот или законот, мора да се донесе на референдум. Кај **факултативниот референдум** постои само можност од надлежниот орган да се бара распишување на референдумот.*

В) Во зависност од **времето кога се организира референдумот**, може да разликуваме **претходен** или **дополнителен референдум**.

Претходниот референдум претставува изјаснување на граѓаните за еден правен пропис пред неговото усвојување и донесување од страна на надлежен орган.

Дополнителниот референдум се организира за прашање за кое надлежниот орган веќе има донесено одлука, па референдумот се распишува дополнително.

Г) Според предметот разликуваме уставотворен, законодавен, административен, финансиски и референдум во областа на меѓународните односи и меѓународното право.

Во Република Северна Македонија, референдумот претставува облик на непосредно изјаснување на граѓаните во одлучувањето за одделни прашања од надлежност на Собранието на Република Северна Македонија, за прашања од надлежност на општините, на Градот Скопје и на општините во Градот Скопје, како и за други прашања од локално значење. Тоа значи дека референдумот може да се организира **на државно и на локално ниво.**

Граѓаните можат непосредно да одлучуваат за прашања од надлежност на Собранието ако за тоа одлучи апсолутното мнозинство пратеници од вкупниот број пратеници. Бидејќи неговото распишување зависи од волјата на пратениците, значи станува збор за **факултативен референдум**. Покрај факултативен

референдум Уставот предвидува случаи во кои мора да се распише референдум.

Во Република Северна Македонија **задолжителниот референдум** се распишува во три случаи:

- **ако предлогот за распишување референдум го поднесат најмалку 150.000 избирачи;**
- **кога треба да се донесе одлука за менување на границите на државата;**
- **кога треба да се донесе одлука за стапување или истапување на Република Северна Македонија од сојуз или заедница со други држави.**

Собранието е должно да распише референдум кога предлог ќе поднесат најмалку 150.000 избирачи. Одлуката донесена на референдумот има задолжителен карактер.

Одлука за менување на границата на Република Северна Македонија треба да се усвои од **Собранието со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници**. Таа се *става на референдумско изјаснување од страна на граѓаните*. Одлуката се смета дека ќе биде донесена, ако за неа се изјаснат **мнозинството од вкупниот број запишани избирачи во избирачкиот список**. Тоа значи дека е потребно апсолутно мнозинство од вкупниот број избирачи во државата, запишани во избирачкиот список.

Доколку Собранието донесе **одлука за стапување или истапување на Република Северна Македонија од сојуз или заедница со други држави** со двотретинско мнозинство од вкупниот број пратеници, оваа одлука се *става на задолжително референдумско изјаснување од страна на граѓаните*. Одлуката ќе се смета за

донесена ако за неа се изјаснат **мнозинството избирачи од вкупниот број избирачи, запишани во избирачкиот список.**

Во наведените случаи се бара апсолутно мнозинство од вкупниот број избирачи, што покажува дека се работи за исклучително значајни и чувствителни прашања.

Референдум на државно ниво распишува Собранието на Република Северна Македонија на *предлог на најмалку 150.000 граѓани или по сопствена иницијатива.*

Референдум на локално ниво распишува Советот на општината, градот Скопје и општините во градот Скопје, за прашања од нивна надлежност на *предлог од најмалку 20 % од граѓаните од општината, Градот Скопје и општините во Градот Скопје или по сопствена иницијатива.*

Референдумот како облик на непосредна демократија треба да се поттикнува. Тоа е демократска категорија која ја потврдува моќта на граѓаните како носители на суверенитетот. Референдумот исто така ја зајакнува политичката култура во општеството.

2.2 Граѓанска иницијатива

Друг облик на непосредно остварување на суверенитетот е граѓанската иницијатива. Таа претставува **овластување на одреден број граѓани од избирачкото тело да поведат постапка за донесување или промена на определен акт** (на уставот или некој закон). Граѓанската иницијатива може да се однесува на сите прашања од уставотворната или законодавната надлежност на парламентот. Сепак, уставот или законите може да предвидат определени услови или ограничувања врзани за нејзиното остварување.. Парламентот е должен да постапува по иницијативата на избирачите. Овој облик на непосредно остварување на суверенитетот, им овозможува на граѓаните да предложат закони кои ги сметаат за целисходни, дури и тогаш кога парламентот се спротивставува на нивното донесување.

Во Република Северна Македонија, граѓанската иницијатива како облик на непосредна демократија, се среќава во три форми: уставна иницијатива, законодавна иницијатива и иницијатива за распишување референдум.

Право на уставна иницијатива имаат 150.000 граѓани со избирачко право.

Право на законодавна иницијатива имаат најмалку 10.000 избирачи. Кон иницијативата треба да се приложи предлогот на законот и потписите на 10.000 избирачи кои се собрани во претходно уредена постапка.

Право на граѓанска иницијатива за распишување референдум на државно или локално ниво.

Граѓанска иницијатива може да се поведе и за донесување одреден пропис на општините за решавање одредено прашање од локално значење, како и за распишување референдум на локално ниво.

2.3. Собир на граѓани

Посебен облик на непосредно изјаснување на граѓаните може да се остварува во т.н. **собрание на граѓаните**.

Овие собранија на граѓаните (agora) за првпат се сретнуваат во Античка Грција. Во нив слободните граѓани ги донесувале одлуките кои биле од значење за полисот.

Денес овој облик на непосредно одлучување, се практикува во мали локални заедници, каде што живеат мал број луѓе. Така на пример, собранието на граѓаните (Landsgemeinde), како облик на одлучување

денес сè уште постои во три швајцарски кантони. Собрание на граѓани постои и во Англија во парохииите (парохиски совет) и во САД и тоа во малите локални заедници.

Во современи услови, овие собранија како облици на непосредно одлучување на граѓаните се повеќе остатоци од минатото и немаат некое особено политичко значење.

2.4. Народно вето

Народното вето е уште еден облик на непосредно изјаснување на граѓаните. Како инструмент близок е до референдумот, бидејќи избирачите со негова употреба можат да го отфрлаат важењето на еден постоен закон.

Имено, постојат случаи кога законот како акт на парламентот, може да се применува, само ако по истекот на одреден временски период избирачите во одреден број не побарале истиот да биде изнесен на народно гласање.

Доколку избирачите побараат законот да се стави на народно гласање, тогаш можат да му се спротивстават со своето вето, и да забранат законот да произведува правно дејство.

Така, со употребата на **народното вето** се смета дека законот не постоел, ниту бил донесен. Тој е поништен од страна на избирачите.

2.5. Плебисцит

Друг вид непосредно изјаснување на граѓаните е **плебисцитот**. Помеѓу референдумот и плебисцитот постои многу мала разлика.

Со референдумот се изразува волјата на избирачкото тело за некој нормативен акт. За разлика од референдумот, со плебисцитот избирачкото тело се изјаснува за прашања како што се **облик на владеење, припојување територии или отцепување територии и создавање друга држава, доверба на една личност**. Многу често, со плебисцитот под „обландата“ да се одобри определен текст, му се дава неограничена поддршка на еден човек.

Овој облик на непосредно изјаснување на граѓаните често се практикува во автократските режими. Затоа постои недоверба кон него.

3. ПОСРЕДНО ОСТВАРУВАЊЕ НА СУВЕРЕНИТЕТОТ НА ГРАЃАНИТЕ

Идејата за посредно остварување на суверенитетот на граѓаните се поврзува со неможноста на граѓаните самостојно и директно да ја извршуваат власта.

Затоа граѓаните избираат свои претставници кои го формираат претставничкото тело – парламентот. Парламентот во нивно име и во нивен интерес ја врши законодавната власт. На тој начин

граѓаните се оргинерен носител на суверената власт во една држава, а нејзиното вршење по пат на избори го делегираат (пренесуваат) на своите претставници.

Изборите се, всушност, најважен начин на учество на граѓаните во вршењето на власта и учествувањето во политичките процеси.

Изборите претставуваат „мост“ помеѓу оние кои владеат (избраните претставници) и оние кои се владеани (граѓаните).

Целта на изборите е да се оцени дали граѓаните им ја даваат својата довербата на избраните лица или не, да се образува функционално претставничко тело и да се контролира владата. Дали овие цели ќе бидат остварени, зависи од бројни општествени и политички околности во секоја земја.

4. ИЗБОРЕН СИСТЕМ

Основните принципи на изборниот систем, вообичаено, се востановуваат со уставот на една земја.

Уставот како највисок правен акт на една држава ја уредува содржината на избирачкото право, а со закон подетално се регулира начинот на кој избирачите го остваруваат ова право.

Изборниот систем, пошироко дефиниран претставува *еден сложен систем на правила и постапки кои ја уредуваат севкупната содржина на изборите*. Во потесна смисла **изборниот систем претставува систем со чијашто помош може да се пренесат освоените гласови на политичките партии, коалиции или**

независни кандидати кои учествувале на изборите, во определен број пратенички мандати.

Дефиниран на ваков начин, изборниот систем во суштина претставува модел или техника со кој освоените гласови се трансформираат во конкретни пратенички мандати.

Секој изборен систем има своја изборна формула или **модел**. Тоа е *правилото со чија примена ќе се изврши тој трансфер на освоени гласови на изборите за некоја партија, во определен број освоени пратенички места.*

Постојат три вакви изборни модели: мнозински, пропорционален и мешовит.

Мнозинскиот изборен модел со релативно мнозинство е наједноставен за примена. Откако ќе заврши гласањето и ќе се пребројат гласовите, за победник се смета кандидатот кој освоил најмногу гласови во однос на останатите кандидати.

Мнозинскиот изборен модел со апсолутно мнозинство е нешто поспецифичен. Овој модел предвидува дека за победник се смета кандидатот кој освоил половина плус еден глас од вкупниот број избирачи запишани во избирачкиот список. (50%+ 1 глас). Бидејќи постигнувањето на вака големо мнозинство во пракса е многу тешко, најчесто се организира *втор круг на гласање*. Во законите кои ја уредуваат изборната материја, се предвидува колку кандидати ќе продолжат во вториот изборен круг и колкаво мнозинство треба да има освоено кандидатот во вториот круг за да се смета дека е победник.

Во Република Северна Македонија со мнозинскиот изборен модел се избираат претседателот на Републиката и градоначалниците на општините.

Пропорционалниот изборен модел овозможува распределба на мандатите меѓу политичките партии сразмерно бројот на добиените гласови во изборната единица. Овој изборен модел предвидува гласање за листи на кандидати кои ги предлагаат политичките партии.

Овој модел се смета за подемократски, бидејќи во секоја изборна единица се делат пратеничките места помеѓу сите партии кои учествувале на изборите, пропорционално на добиените гласови. Значи, секоја партија би добила онолку пратенички места, колку што ѝ припаѓаат сразмерно на добиените гласови.

Во зависност од формулата за пресметување на освоените пратенички мандати, пропорционалниот изборен модел се јавува во неколку форми од кои позначајни се: **методот на изборен количник** и **Донтовиот метод**.

Пратениците во Собранието на Република Северна Македонија и членовите на советот на општините се избираат според пропорционалниот изборен модел – Донтов метод.

РАЗМИСЛЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ

1. Погледнете ја слика 2 од оваа глава и прочитајте го референдумското прашање на гласачкото ливче. Што мислите дали е тоа доволно јасно, прецизно, недвосмислено?
2. Размислете, што значи кога ќе се каже дека треба да се поттикнува одржувањето на референдумот, како облик на непосредна демократија.
3. Размислете кои видови референдум постојат според:
 - територијата на која се организира референдумот
 - времето на неговото одржување.
4. Кои други облици на непосредна демократија Ви се познати?
5. Истражете во кои случаи Собранието на Република Северна Македонија не може да распише референдум?
6. Една изборна единица брои 1.800.000 избирачи. Од неа треба да се избере претседател на Републиката. На изборите учествувале три кандидати.

Кандидат А освоил 900.001 глас

Кандидат Б освоил 650.000 гласови

Кандидат В освоил 199.999 гласови

Што мислите кој кандидат ќе биде избран за претседател на Републиката според:

А. Мнозинскиот изборен модел со релативно мнозинство и

Б. Мнозинскиот изборен модел со апсолутно мнозинство во **прв круг**.

Образложете го Вашето мислење!

II. НАЧЕЛОТО НА ПОДЕЛБА НА ВЛАСТА И СОБРАНИЕТО НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

„При начело на поделба на власт законодавната и извршната власт се на исто ниво.“

„Власта корумпира, апсолутната власт апсолутно корумпира. Затоа ни треба поделба на власта.“

„Собранието сè помалку успева да ја контролира Владата, бидејќи во Владата се партиските лидери.“

„Собранието е сè почесто во улога на потврдувач на политиките кои ги креира владата.“

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Дали Собранието ја врши контролната функција над Владата?
2. Зошто Владата ги предлага најголем број од законите во Собранието?
3. Кој треба да има право да го распушта парламентот?
4. Дали граѓаните треба да можат да ги отповикаат пратениците?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Од колку пратеници е составено нашето Собрание?
- Каков е мандатот на пратениците?
- Какви видови имунитет на пратениците постојат?
- Кои се надлежности на Собранието?
- Во што се состои разликата меѓу пратеничко прашање и интерпелација?
- Кои се овластени предлагачи за донесување на закон?
- Какви видови мнозинства се применуваат во Собранието за донесување на закони?

1. ЗА ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ВЛАСТА

Под поимот организација на власта се подразбираат односите кои постојат помеѓу носителите на државната власт, како уставно утврдените така и односите кои се воспоставуваат во текот на нивното секојдневно функционирање. Поимот организација на власт се однесува на односите кои се воспоставуваат помеѓу органите на законодавната, извршната и судската власт.

Тие односи можат да бидат засновани врз **начелото на поделба на власта** или **начелото на единство на власта**.

Кај начелото на поделба на власта, кое е една од темелните вредности на уставниот поредок на Република Северна Македонија доминираат елементите на:

- организациска независност помеѓу државните органи
- функционална независност помеѓу државните органи.

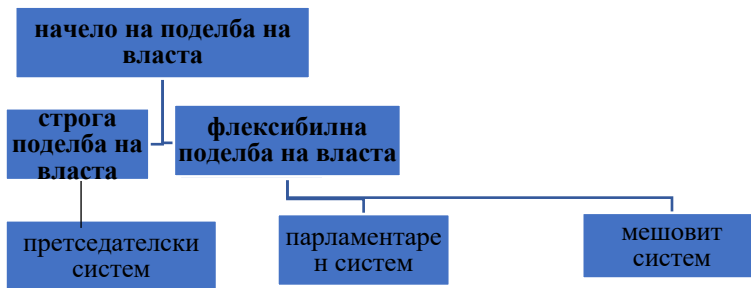
Организациската независност постои кога државните органи не произлегуваат еден од друг, односно не се избираат еден од друг. На пример, претседателот на Република Северна Македонија се избира од граѓаните и пратениците се избираат од граѓаните.

Функционалната независност постои кога секој од овие органи во вршењето на своите надлежности е самостоен и кога ниеден друг орган нема право да се меша во нивното вршење, кога ниеден орган нема право да ги укинува актите кои тој ги донел и нема право да му дава задолжителни упатства за работа.

Но, можни се разлики во степенот на имплементирање на организациската и функционалната независност. Од тие причини се зборува за системи засновани врз начелото на строга поделба на власта и системи засновани врз флексибилна поделба на власта.

Врз **начелото на строга поделба на власта** е заснован претседателскиот систем кој постои во САД, додека врз **начелото на флексибилна поделба на власта** се заснова парламентарниот систем кој постои во Обединетото Кралство и други земји и

мешовитиот систем кој постои кај нас, во Франција и во други земји. Врз **начелото на единство на власта** е заснован собранискиот систем кој постои во Швајцарија.

2. ПОЛОЖБА, СОСТАВ, МАНДАТ НА СОБРАНИЕТО НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Според начелото на поделба на власта, носител на законодавната власт во државата е парламентот или собранието. Парламентот е средиште на дискусијата, расправата во државата бидејќи тој, освен што е носител на законодавната власт, е и претставничко тело на граѓаните на една земја.

Во Република Северна Македонија Уставот го дефинира Собранието како **претставнички орган на граѓаните и носител на законодавната власт** на Републиката.

Состав на парламентот – Собранието на Република Северна Македонија е составено од пратеници кои се избираат на општи, непосредни и слободни избори со тајно гласање. Никој не смее да го повика граѓанинот на одговорност поради гласањето ниту, пак, од него да бара да каже за кого гласал или зошто не гласал. Според Уставот, граѓаните избираат **од 120 до 140 пратеници** во Собранието. Точниот број на пратениците во Собранието на

Република Северна Македонија се утврдува со закон. Право да биде избран за пратеник има секој државјанин на Република Северна Македонија кој наполнил 18 години живот, има деловна способност и не се наоѓа на издржување казна затвор за сторено кривично дело. Избори за пратеници во Собранието се одржуваат во последните 90 дена од мандатот на стариот пратенички состав или во рок од 60 дена од денот на распуштањето на Собранието.

Мандат на парламентот – пратениците во Собранието на Република Северна Македонија ги претставуваат граѓаните во Собранието, при што одлучуваат по сопствено уверување. Пратениците во Собранието имаат слободен репрезентативен мандат. Слободен репрезентативен мандат значи дека:

- пратениците ги претставуваат граѓаните во целост, а не само нивната изборна единица,
- пратениците уживаат независност во поглед на својот електорат и одлучуваат по сопствено уверување,
- парламентарниот мандат е неотповиклив.

Пратениците во Собранието на Република Северна Македонија се избираат за **мандатен период од четири години**. Мандатот на пратениците почнува да тече од конститутивната седница на Собранието.

Престанок на мандатот на пратениците – во текот на мандатот, согласно со нивниот слободен, репрезентативен мандат, пратеникот не може да биде отповикан. На пратеникот може да му престане мандатот пред истекот на четиригодишниот мандат на парламентарниот состав на Собранието доколку:

- сам си поднесе оставка и
- доколку е осуден за кривично дело за кое е пропишана казна затвор во траење од најмалку 5 години.

Во тие случаи на пратеникот му **престанува мандатот по сила на Уставот**.

На пратеникот **може да му биде одземен мандатот** кога е:

- осуден за кривично дело или друго казниво дело што го прави недостоеен за вршење на функцијата пратеник,
- како и за неоправдано отсуство од Собранието повеќе од 6 месеци.

Во овие два случаја одземањето на мандатот го утврдува Собранието со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.

И покрај тоа што Уставот предвидува дека пратеникот ја поднесува оставката усно на седница, во досегашната практика имаше случаи на прифаќање писмени оставки на пратеници.

ПРЕДВРЕМЕН ПРЕСТАНОК НА МАНДАТОТ НА ПРАТЕНИЦИТЕ			
ПО СИЛА НА УСТАВ (БЕЗ ГЛАСАЊЕ)		ОДЗЕМАЊЕ СО 2/3 ГЛАСОВИ ОД ВКУПЕН БРОЈ ПРАТЕНИЦИ	
оставка	Осуден за кривично дело за кое е пропишано казна затвор над 5 години	Осуден за кривично дело кое го прави недостоен за вршење на функција	Неоправдано отсуство над 6 месеци

Мандатот на пратениците може да се продолжи само во случај на воена или вонредна состојба.

Собранието се распушта ако за тоа се изјасни мнозинството од вкупниот број пратеници. Значи, Собранието се самораспушта ако така одлучи мнозинството од вкупниот број пратеници. Ниеден друг орган нема право да го распушти Собранието на Република Северна Македонија.

Слика 1 – Зградата на Собранието Слика 2 – Јавна расправа во Собранието

3. ПРАВА И ДОЛЖНОСТИ НА ПРАТЕНИЦИТЕ

Положбата на пратениците во Собранието треба да биде таква што тие ќе можат да ја остваруваат својата функција ослободени од надворешни притисоци. Во таа смисла значајни се одредбите кои се однесуваат на имунитетското право на пратениците; одредбите за инкомпатибилност на пратеничката функција и одредбите за паричен надомест.

Пратениците уживаат **имунитет** кој значи зголемена заштита на одредени основни права во однос на другите граѓани, пред сè слободата на мислење и изразување, како и правото на слобода. Постојат два вида имунитет и тоа: **суштински (материјален) имунитет** и **процедурален имунитет**.

Материјалниот имунитет ја опфаќа неодговорноста на пратеникот за искажано мислење и гласање во парламентот. Во Република Северна Македонија пратеникот не може да биде повикан на кривична одговорност или да биде притворен за искажано мислење или за гласање во Собранието. Овој имунитет му овозможува на пратеникот слободно да ја извршува својата пратеничка функција без закана од кривично гонење. Но, сепак, на пратеникот не му се гарантира апсолутна, неограничена слобода на изразување во Собранието. Овој имунитет го штити пратеникот од кривично гонење за искажано мислење и гласање во Собранието, но не и од дисциплинска одговорност. Пратениците се должни во својот говор да го почитуваат достоинството на Собранието. Претседателот на Собранието ќе му го одземе зборот на пратеникот кога тој со својот говор на седницата го повредува редот и одредбите на Деловникот, а на истата седница двапати е повикан да се придржува до редот и одредбите на Деловникот. Ако пратеникот и покрај опомената, односно одземањето на зборот, го нарушува редот на седницата или употребува изрази со кои се нарушува достоинството на Собранието, тогаш претседателот на Собранието го отстранува од седницата. Исто така, материјалниот имунитет не го штити пратеникот за искажано мислење надвор од Собранието. За своето искажано мислење надвор од Собранието пратениците одговараат како и сите други луѓе во земјата. Инаку, материјалниот имунитет на пратениците важи за време на мандатот и по завршувањето на мандатот на пратениците, односно пратениците ниту за време на

мандатот ниту по завршувањето на мандатот не можат да бидат повикувани на кривична одговорност ниту да бидат притворени за својот говор или даден глас во Собранието.

Процедуралниот имунитет во Република Северна Македонија го штити пратеникот од притвор. Имено, пратеникот не може да биде притворен без одобрување на Собранието, освен ако е затекнат во вршење кривично дело за кое е пропишана казна затвор во траење од најмалку пет години. Барањето за одобрување притвор на пратеникот, односно известувањето дека пратеникот е притворен, се поднесува до Собранието кое одлучува дали ќе даде одобрение за притвор на пратеникот. Собранието може да одлучи да се примени имунитет над пратеник и кога тој самиот не се повикал на него, ако е тоа потребно заради вршење на функцијата пратеник. Ако Собранието не одобри притвор, пратеникот веднаш ќе биде пуштен на слобода.

Одредбите за имунитетот на пратениците во Уставот се дополнети и со ослободувањето на пратениците од обврска во вооружените сили за време на мандатот.

Со цел обезбедување на потребната независност на пратениците во вршењето на своите функции, во нашиот систем воведена е и **инкомпатибилност (неспоивост) на пратеничката функција**. Инкомпатибилноста на пратеничката функција спречува кумулација на пратеничкиот мандат со други функции или професии. Тоа значи дека пратеникот не може во исто време со пратеничката функција да врши и други функции, како што се министер, претседател на Републиката, директор на некое претпријатие и слично. Пратеничката функција се врши професионално, односно пратеникот за време на мандатот е вработен и прима плата од Собранието, а по завршување на мандатот, може да се врати на своето претходно работно место.

4. НАДЛЕЖНОСТ НА СОБРАНИЕТО

Собранието на Република Северна Македонија врши повеќе функции. Нив можеме да ги класификуваме во неколку групи.

Најважна функција на Собранието е **законодавна или нормативна надлежност**, односно надлежноста да носи устав, закони, Републички буџет и сл.

Собранието има и овластување да дава **автентично толкување на законите**. Ова толкување има сила на закон и со него Собранието ги појаснува одредбите на еден закон. Штом Собранието ќе донесе автентично толкување, тоа станува составен дел од законот.

Собранието има овластувањето и да ги **ратификува (потврдува) меѓународните договори**. Кога меѓународните договори склучени од страна на извршната власт ќе дојдат пред Собранието за ратификација, тоа се прави во форма на закон за ратификување меѓународен договор. Постапката за донесување на законот за ратификација на меѓународен договор ја поведува Владата со поднесување предлог на закон за ратификација. Ратификуваниот меѓународен договор станува дел од внатрешното право на земјата.

Собранието **одлучува за значајни прашања поврзани со суверенитетот на државата**, како што се:

- одлучува за војна и мир – ова е значајно прашање поврзано со суверенитетот на државата. И покрај тоа што извршната власт е таа која е доминантен фактор во водењето на надворешната политика, суштинското прашање за војна и мир е ставено во надлежност на парламентите во речиси сите земји, бидејќи водењето војна бара уредување на новонастанатите односи во речиси сите области на општественото живеење, бара утврдување нови јавни расходи, утврдување воена обврска и сл.,
- прогласува воена и вонредна состојба,
- донесува одлука за менување на границата на Републиката,
- одлучува за стапување и истапување од сојуз или заедница со други држави.

Собранието на Република Северна Македонија **одлучува за избор на членови на одредени државни органи** и именува носители на одредени функции. Така, во рамките на оваа своја функција Собранието:

- избира Влада на Република Северна Македонија,
- избира судии на Уставниот суд,
- избира членови на Судскиот совет,
- избира Народен правобранител,
- именува јавен обвинител,
- врши избори, именувања и разрешувања и на други носители на јавни и други функции утврдени со Уставот и со закон.

Собранието врши и **политичка контрола и надзор над Владата и над другите носители на јавни функции што се одговорни пред Собранието**. Собранието на Република Северна Македонија ја избира Владата, врши постојан надзор над нејзината работа и ја разрешува. Контролата на Собранието врз работата на Владата се врши преку повеќе средства, како што се: пратеничките прашања, интерпелацијата и прашањето за (не)доверба на Владата.

Пратеничките прашања се конкретни прашања кои, во писмена или усна форма, пратениците им ги поставуваат на претседателот на Владата, на членовите на Владата и на други носители на јавни функции кои ги избира или именува Собранието, а кои се однесуваат на нивната работа или на работи од нивна надлежност. Пратеничко прашање може да постави секој пратеник. Тоа треба да е кратко и прецизно и пратеникот е должен да означи кому му го упатува прашањето.

Интерпелацијата е институт на контрола кој може да се постави за работата на секој носител на јавна функција, Владата и секој нејзин член поединечно, како и за прашања од работата на државните органи. Интерпелација можат да поднесат најмалку 5 пратеници. Интерпелација се поднесува писмено и се упатува до Владата или до носителот на јавна функција на чија работа се однесува. Оној кому му е поставена интерпелацијата, има право да достави писмен извештај до претседателот на Собранието. Интерпелацијата се става на дневен ред на првата наредна седница на Собранието и по неа се дискутира и на крај се гласа. Пратениците гласаат дали се задоволни од добиениот одговор од носителот на јавна функција. Ако не се

задоволни, тоа претставува основ за поведување политичка одговорност или оставка на Владата или носителот на јавната функција.

Значи, разликата помеѓу пратеничкото прашање и интерпелацијата се состои во следното:

- пратеничко прашање може да се постави и усно и писмено; интерпелација само писмено;
- пратеничко прашање може да постави секој пратеник; интерпелација можат да постават најмалку 5 пратеници;
- по пратеничкото прашање и одговорот по тоа прашање нема дискусија; по интерпелацијата и добиениот одговор по интерпелацијата се отвора претрес;
- пратениците не го искажуваат своето (не)задоволство од добиениот одговор на пратеничкото прашање со гласање; по завршување на дебатата по интерпелацијата во Собранието се гласа, преку што пратениците искажуваат дали се задоволни од добиениот одговор.

Како едно од најефикасните средства за политичка контрола на Собранието над Владата е и можноста Собранието да ја разрешува Владата, т. е. да ѝ изгласа недоверба на Владата.

Во рамките на овие функции на Собранието е неговото овластување да дава **амнестија**. Амнестијата се донесува во облик на закон со кој неодреден број лица се ослободуваат од гонење, потполно или делумно се ослободуваат од извршување на казните, им се заменува изречената казна со поблага, се одредува бришење на осуда или се укинуваат правните последици од таа осуда, при што не се навлегува во правосилноста на пресудата ниту, пак, во постоењето на кривичното дело.

Во надлежност на Собранието на Република Северна Македонија е да **распишува референдум**. Референдумот е облик на непосредно изјаснување на граѓаните, т. е. непосреден облик на остварување на власта на граѓаните. Преку референдумот граѓаните непосредно учествуваат во политичкиот живот на земјата.

Покрај наведените овластувања, Собранието на Република Северна Македонија **одлучува и за резервите на Републиката и врши други работи утврдени со Уставот.**

Слика 3 – Пленарната сала во Собранието

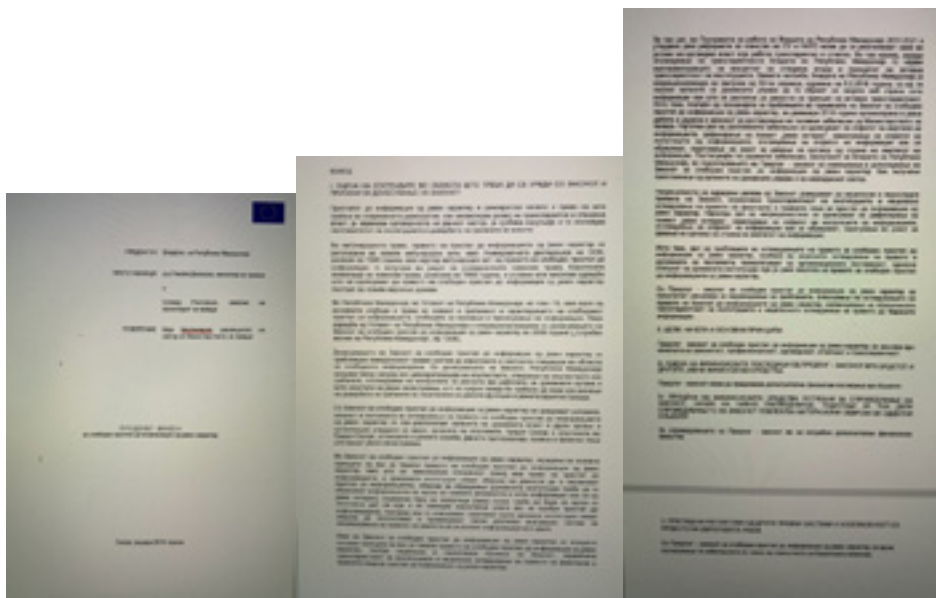
5. ПОСТАПКА ЗА ДОНЕСУВАЊЕ ЗАКОНИ

Постапката за донесување закони е сложена и поминува низ неколку фази.

Иницијатива за донесување на закон може да даде секој граѓанин, група граѓани, институции, здруженија. Тие својата иницијатива ја доставуваат до овластените предлагачи.

Овластени предлагачи за донесување закон се: секој пратеник, Владата на Република Северна Македонија и најмалку 10.000 избирачи. Во пракса, законите најчесто се предлагаат од страна на Владата.

Тие доставуваат предлог за донесување на закон, кој покрај законскиот текст што се предлага, содржи и оценка за состојбите во областа што со законот треба да се уреди и причини за негово донесување. Исто така се наведува и дали донесувањето на законот ќе бара издвојување на посебни финансиски средства за негова примена. Предлогот на закон треба да е образложен за да ги увери пратениците во потребата од негово изгласување.

Слика 4 - Насловна страница и образложение на Предлог-закон предложен од Владата

Штом предлогот на законот биде поднесен во Собранието, тој поминува низ **три читања**. Во текот на овие читања предлогот на законот се разгледува на седница на Собранието и на седница на матичната собраниска комисија. Исто така во текот на читањата во Собранието, пратениците можат да поднесуваат амандмани за подобрување на текстот.

Постапката за донесување на законот завршува со гласање во Собранието. За различни закони потребно е **различно мнозинство** за нивно усвојување. Најмало мнозинство со кое се усвојуваат закони во нашето Собрание е 40 пратеници (мнозинство од присутните пратеници, но не помалку од 1/3 од вкупниот број пратеници – **релативно мнозинство**), а најголемо мнозинство е 2/3 мнозинство од вкупниот број пратеници (**квалификувано мнозинство**). За некои закони се бара и мнозинство од вкупен број пратеници (**апсолутно мнозинство**). Како што веќе спомнавме, за некои закони се бара и т.н. „бадентерово мнозинство“.

За да може Собранието одлучува и да гласа за закони на седница, треба да се присутни мнозинство од вкупниот број пратеници (апсолутно мнозинство). За да се дискутира по точките на дневен

ред, не е потребен кворум, односно присуство на одреден број пратеници.

Покрај редовната постапка за донесување на закон низ три читања, Деловникот на Собранието предвидува скратена и итна постапка.

Скратена постапка се користи во три ситуации:

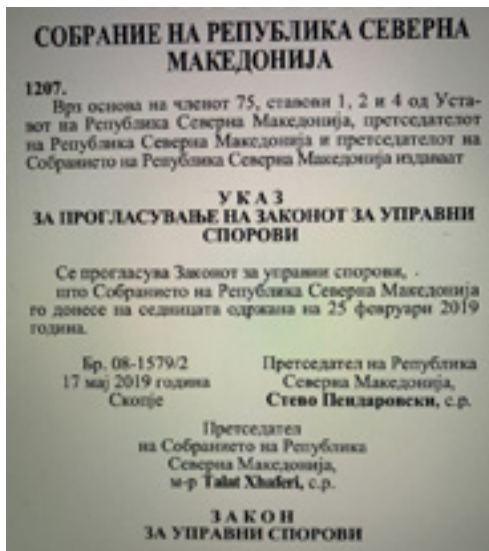
- кога станува збор за донесување на закон кој не е сложен или обремен,
- кога со законот се бара престанок на некој закон или неколку негови одредби или
- кога се прават усогласувања со правото на ЕУ кои не се сложени или обемни.

Кај скратената постапка второто и третото читање се одржуваат на иста седница и со тоа се скратува времето за носење на законот.

За разлика од скратената постапка, **итната постапка** се користи кога има природни непогоди, епидемии или други вонредни околности или тоа го бараат интересите на безбедноста или одбраната или е неопходно за спречување на поголеми нарушувања во стопанството. Поради итноста на овие состојби, постапката за донесување на законот се одвива без определени фази.

Штом биде донесен законот, се доставува до претседателот на Републиката кој треба да го потпише указот за негово прогласување, со цел истиот да биде објавен во „Службен весник на Република Северна Македонија“. Указот за прогласување на законот го потпишуваат претседателот на Собранието и претседателот на Републиката, со тоа што само Претседателот на Републиката може да одлучи да не ги потпише указот, односно да стави вето на законот. Доколку претседателот на Републиката стави вето на законот, истиот се враќа на повторно разгледување и гласање во Собранието. Доколку на повторното гласање законот се усвои со апсолутно мнозинство гласови (мнозинство од вкупниот број пратеници), претседателот на Републиката е должен да го потпише указот за прогласување на законот. Претседателот на Републиката

нема право на вето на законите кои според Уставот се донесуваат со 2/3 мнозинство од вкупниот број пратеници.

Слика 5 - Указ за прогласување на закон

По потпишувањето на указот за прогласување на законот, тој се објавува во Службен весник со цел истиот да се направи достапен по јавноста. Законот влегува во сила најрано осмиот ден од денот на објавување. Овој период се нарекува *vacatio legis* и се остава со цел граѓаните да се запознаат со неговата содржина пред да влезе во сила и да можат да го прилагодат своето однесување на законските норми. По исклучок, што го утврдува Собранието, законот може да влезе во сила со денот на објавување.

ИСТРАЖЕТЕ И РАЗМИСЛЕТЕ

1. Ако Собранието брои 120 пратеници, колку изнесува апсолутното мнозинство, а колку $2/3$ мнозинство?
2. Кои се предностите на слободниот репрезентативен мандат?
3. Разгледајте ја веб-страницата на Собранието на Република Северна Македонија и најдете предлог за донесување на закон! Објаснете ја неговата структура!
4. На веб-страницата на Службен весник на Република Северна Македонија најдете пример на закони кои стапиле во сила со денот на објавување! Размислете зошто е предвидено стапување во сила на законот без *vacatio legis*!
5. Размислете за аргументи „за“ и „против“ материјалниот и процедуралниот имунитет на пратениците!

III. ПРЕТСЕДАТЕЛИ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

**„Претседателот
за својата земја е
како поглавицата
за своето племе.“**

**„Лесно е да бидеш
претседател, тешко е
да бидеш лидер.“**

**„И за
претседателот
мора да важат
законите како и за
сите други.“**

**„Кога шефот на
државата дава
помилување, тогаш тој
се меша во работењето
на судската власт.“**

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Што е предност кога претседателот се избира на непосредни избори?
2. Каква е улогата на ветото на претседателот?
3. Што мислите дека треба да направи еден претседател за подобрување на животот во својата земја?
4. Дали претседателот на државата треба да има право да дава помилувања?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Како се избира претседателот на Република Северна Македонија?
- Каква положба има претседателот на Републиката?
- Колкав е мандатот на претседателот на Републиката?
- Кои надлежности ги има претседателот на Републиката?

1. ПОЛОЖБА, ИЗБОР И ОДГОВОРНОСТ НА ПРЕТСЕДАТЕЛОТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Извршната власт во Република Северна Македонија ја вршат Претседателот на Републиката кој е шеф на државата и Владата. Значи шефот на државата е дел од извршната власт.

Претседателот на Републиката **ја претставува Републиката во земјата и во странство и е врховен командант на вооружените сили.** За положбата на претседателот на Републиката значаен е начинот на неговиот избор. Претседателот на Република Северна Македонија се избира на општи и непосредни избори, со тајно гласање, за време од 5 години. Со таквиот начин на избор, шефот на државата го добива својот легитимитет од страна на граѓаните и е независен од мнозинството во Собранието.

Мандатот на претседателот на Република Северна Македонија изнесува **5 години** со можност за уште еден реизбор. Значи, за претседател на Републиката едно лице може да биде избрано најмногу двапати.

Должноста претседател на Републиката според уставот е неспојлива со вршење друга *јавна функција, професија или функција во политичка партија.* Значи претседателот на Собранието може да биде член на политичка партија, но не и да врши функција (претседател, секретар или член на органи) во политичката партија.

Претседателот на Република Северна Македонија ужива *имунитет.* За одземање на имунитетот на претседателот на Републиката одлучува Уставниот суд со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број судии.

Во случај на смрт, оставка, трајна спреченост да ја врши функцијата или престанок на мандатот по сила на Уставот, до изборот на нов претседател на Републиката, функцијата претседател на Републиката ја врши претседателот на Собранието. Настапувањето на условите за престанок на функцијата претседател на Републиката го утврдува Уставниот суд по службена должност. Во случај на

спреченост да ја врши функцијата, претседателот на Републиката го заменува претседателот на Собранието. Кога претседателот на Собранието ја врши функцијата претседател на Републиката, тој учествува во работата на Собранието без право на одлучување. Кај нас досега два пати претседателот на Собрание ја вршел функцијата претседател на Републиката и тоа: првиот пат, во периодот од истекот на мандатот на претседателот Киро Глигоров до стапување на функција на новиот претседател и вториот пат – по смртта на претседателот Борис Трајковски до изборот на нов претседател.

Изборот за претседателот на Републиката го распишува претседателот на Собранието. Изборот за претседател на Републиката се врши во последните 60 дена од мандатот на претходниот претседател. Во случај на предвремен престанок на мандатот на претседателот на Републиката, од кои и да е причини, изборот на нов претседател се врши во рок од 40 дена од денот на престанокот на мандатот.

Кандидат за претседател на Републиката можат да предложат најмалку 10.000 избирачи или најмалку 30 пратеници. Ист избирач, односно пратеник може да биде предлагач само на еден кандидат за претседател на Републиката.

Лицето кое е кандидат за претседател на Републиката, треба да ги исполнува следните услови:

- да е државјанин на Република Северна Македонија,
- на денот на изборите да наполнил најмалку 40 години,
- до денот на изборите да бил жител на Република Северна Македонија најмалку 10 години во последните 15.

За претседател на Републиката е избран кандидатот кој добил *мнозинство гласови од вкупниот број избирачи*. Ако во првиот круг ниту еден кандидат не го добил потребното мнозинство гласови, во вториот круг се гласа за двајцата кандидати кои во првиот круг добиле најмногу гласови.

Вториот круг на гласање се одржува во рок од 14 дена од денот на завршување на првиот круг на гласањето. Во вториот круг за претседател е избран кандидатот кој добил мнозинство од избирачите што гласале, доколку гласале повеќе од 40 % од

избирачите. Доколку и во вториот круг на гласање ниту еден од кандидатите не го добил потребното мнозинство гласови, се повторува целата изборна постапка.

Ако за претседател на Републиката е предложен еден кандидат, а во првиот круг на гласање не го добил потребното мнозинство гласови, се повторува целата изборна постапка.

Пред преземањето на должноста, најдоцна во рок од 10 дена од денот на објавувањето на конечните резултати, но не порано од денот на престанокот на мандатот на претходниот претседател, претседателот на Републиката дава свечена изјава пред Собранието со која се обврзува на почитување на Уставот и законите.

Претседателот на Републиката е **одговорен** за кршење на Уставот и законите во вршењето на своите права и должности.

Постапка за утврдување на одговорност на претседателот на Републиката поведува Собранието со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. За одговорноста на претседателот одлучува Уставниот суд со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број судии.

Ако Уставниот суд утврди одговорност на претседателот на Републиката, функцијата му престанува по сила на Уставот.

Досега само еднаш беше поведена постапка за одговорност на претседател на Републиката и тоа во 2016 година против претседателот Ѓорѓе Иванов.

2. НАДЛЕЖНОСТ НА ПРЕТСЕДАТЕЛОТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Шефот на државата има повеќе овластувања кои можеме да ги поделиме на неколку групи.

1. Она што е заедничко за функцијата шеф на држава во сите земји е нејзиното овластување да **ја претставува државата во земјата и во меѓународните односи**. Во тоа својство шефот на државата во

Република Северна Македонија има значајни овластувања во водењето на надворешната политика на земјата. Кога земјата сака да прати амбасадор во странство, претседателот е тој што ги именува амбасадорите на предлог на Владата. Претседателот не може да именува амбасадор кој не му го предложила Владата, но може да одбие да именува некое лице кое Владата му го предложила за амбасадор. Претседателот може сам, без предлог на Владата да ги отповика амбасадорите, со што тие веќе нема да бидат амбасадори во земјата во која се пратени. Исто така, кога странски амбасадор доаѓа во нашата земја, тој/таа му предава акредитивни писма на Претседателот. Кога странски амбасадор си оди од земјава, на претседателот му предава отповикувачки писма.

Претседателот на државата е надлежен да склучува меѓународни договори во името на Република Северна Македонија.

Тој исто така може да предложи стапување во сојуз или заедница или истапување од сојуз или заедница со други држави.

2. Во областа на **одбраната**, шефот на државата е врховен командант на вооружените сили. Тој може да предложи прогласување на воена или вонредна состојба, а ако Собранието не може да се состане, може да донесе одлука за прогласување воена, односно вонредна состојба и му ја поднесува на Собранието на потврдување, штом тоа ќе биде во можност да се состане.

Исто така, претседателот на Републиката **раководи и со Советот за безбедност**, кој ги разгледува прашањата поврзани со безбедноста и одбраната на Републиката и им дава предлози на Собранието и Владата по тие прашања. Советот за безбедност е составен од претседателот на Републиката, претседателот на Собранието, претседателот на Владата, министрите кои раководат со органите на државната управа во областите на безбедноста, одбраната и надворешните работи и тројца членови кои ги именува претседателот на Републиката. При именувањето на тројцата членови, претседателот на Републиката ќе обезбеди составот на Советот, како целина, соодветно да го одразува составот на населението во земјата.

3. Шефот на државата има право и да **предлага кандидати за избор на други органи или да именува носители на функции:**

- го дава мандатот за состав на состав на Влада на кандидат на партиите кои имаат мнозинство во Собранието,
- предлага двајца судии на Уставниот суд,
- предлага двајца членови на Судскиот совет на Република Северна Македонија,
- именува тројца членови на Советот за безбедност на Република Северна Македонија,
- именува и разрешува и други носители на државни и јавни функции утврдени со Уставот и со закон.

Слика 1 - Писмо за доделување на мандатот за состав на Влада

Слика 2 - Указ за именување амбасадор

4. Шефот на државата доделува **одликувања и признанија во согласност со закон**. Одликувањата и признанијата се симболи на признание што се доделуваат за работи и дела што заслужуваат општо признание, пожртвуваност и истакнување за време на мир или војна.

5. Претседателот на Републиката дава **помилувања** со кои одредени лица се ослободуваат од гонење за кривична одговорност, од издржување на казна, им ја намалува казната и сл. Помилувањето се разликува од амнестијата во неколку аспекти. Помилувањето е поединечен акт (се носи како решение), а амнестијата е општ акт (се носи како закон). Лицата што се помилуваат, се поименично напишани во актот за помилување. Амнестијата се однесува на неопределен круг на лица. Кога се носи законот за амнестија, не се знае точно колку и кои лица ќе бидат опфатени со неа.

6. Шефот на државата има **овластување да го известува Собранието за прашања од негова надлежност**. Тоа е едно од средствата со кои претседателот на Републиката „се меша“ во работата на Собранието. Претседателот е должен најмалку еднаш годишно да се обрати пред Собранието. Уставот со предвидувањето на оваа надлежност воспоставува обврска за претседателот, но во исто време му дава можност на претседателот преку своето обраќање во Собранието да врши влијание врз пратениците, врз Владата и врз јавноста, односно да му дава на Собранието сугестии, па и конкретни предлози, за законско уредување на одделни прашања и односи, како и во поглед на самата политика на Собранието.

Но, Уставот и на Собранието му дава **овластување да може да побара од претседателот на Републиката мислење за прашања од негова надлежност**.

7. Шефот на државата има и **право на суспензивно вето**. Тоа е единствено овластување на претседателот во процесот на донесување закони, кое му дава право да одбие да го потпише указот за прогласување на законот. Претседателот може да го образложи своето вето. За ветото велиме дека е суспензивно, бидејќи Собранието може да го отфрли со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. Штом Собранието повторно го изгласа законот, односно го отфрли ветото на претседателот, тој мора да го потпише указот за прогласување на законот.

Претседателот на Република Северна Македонија нема право на селективно вето, односно вето на дел од законскиот предлог. Тоа

значи дека претседателот ако одлучи да стави вето, не го потпишува указот за прогласување на законот и со тоа тој става вето на целиот закон.

Покрај овие овластувања, претседателот на Републиката **врши и други функции утврдени со Уставот.**

ИСТРАЖЕТЕ И РАЗМИСЛЕТЕ

1. Какви услови треба да настапат за претседателот на Собранието да го заменува претседателот на Републиката?
2. Истражете за постапката за одговорност на претседателот на Републиката кај нас и дискутирајте за нејзината содржина!
3. Истражете за помилувањата кои ги дале претседателите кај нас досега!
4. Направете шематски приказ на разликите меѓу институтите помилување и амнестија!
5. Истражете колку претседателски избори се одржале кај нас досега и со колкаво мнозинство биле избрани претседателите!
6. Споредете ги одредбите во нашиот Устав од 1991 година и измените кои важат денес за избор на претседател. Што мислите, зошто се направени вакви измени?

IV. ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

**„Владата е
„моторот“ на
системот на
државната власт.“**

**„Владата не е
само извршител
на политиката,
туку е нејзин
креатор.“**

**„Луѓето не треба
да се плашат од
нивната Влада,
туку таа од нив.“
(Алан Мур)**

**„Министрите
теоретски се „слуги“
на Парламентот, а во
пракса Владата е
„шеф“ на
Парламентот.“**

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Каква е улогата на Владата во пракса?
2. Во кои области претседателот на државата и Владата споделуваат надлежности?
3. Колку и кои министерства треба да постојат?
4. Дали е добро министерот за одбрана да биде генерал?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Каква е положбата на Владата?
- Каков е составот на Владата?
- Кои се надлежности на Владата?
- Како се избира Владата?
- Како е регулирано прашањето за одговорност на Владата?

1. ПОЛОЖБА И СОСТАВ НА ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Владата е носител на извршната власт. Неа ја сочинуваат *претседател и министри*. Претседателот на Владата раководи со работата на Владата, одговорен е за нејзината работа и го насочува дејствувањето на Владата во целина и на нејзините членови во согласност со програмските определби и насоките што таа ги утврдува. Претседателот на Владата ги потпишува прописите и актите што ги донесува Владата и се грижи за нивното спроведување.

Членовите на Владата имаат право и должност да учествуваат во работата на Владата; да даваат иницијатива за подготвување закони и други прописи за чие предлагање е надлежна Владата, на прописи и други акти што ги донесува Владата и за утврдување насоки и ставови и сл. Членот на Владата кој е определен да учествува во работата на други органи и тела е должен да постапува по овластувањата, насоките и ставовите на Владата.

Министрите самостојно раководат со министерствата за кои се избрани, го следат и се одговорни за спроведување на законите и другите прописи.

Во Република Северна Македонија Уставот воведува инкомпатибилност на функцијата претседател на Влада и министер со вршење други јавни функции или професии.

За положбата на Владата е значајно и правото на *имунитет* на претседателот на Владата. За неговиот имунитет одлучува Собранието на Република Северна Македонија. До 2005 година и министрите уживаа имунитет. Претседателот на Владата и министрите исто така не подлежат на обврска во вооружените сили.

2. НАДЛЕЖНОСТ НА ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Владата на Република Северна Македонија има голем број надлежности од различен карактер. Сепак, нив можеме да ги класификуваме во неколку групи:

1. **Извршување закони и други прописи на Собранието** – Традиционалните дефиниции на извршната власт тргнуваат од тоа дека таа е гранка на државната власт која се занимава со извршување на законите и другите акти донесени од законодавната власт. Во рамките на оваа надлежност на извршната власт, Владата на Република Северна Македонија донесува уредби и други прописи за извршување на законите.

2. Но, оваа надлежност на Владата да ги извршува актите на Собранието опфаќа само еден мал дел од нејзините овластувања. Многу позначајни се нејзините овластувања **да ја креира политиката, преку предлагање на актите и прописите кои ги донесува Собранието**. Владата е надлежна да предлага закони, републички буџет и други прописи што ги донесува Собранието и во практика таа се јавува како главен носител на законодавната иницијатива во Собранието. Владата, исто така, е овластена **да дава мислење за предлозите на закони и други прописи** кои на Собранието му ги поднесуваат други овластени предлагачи. Значи, дури и кога пратениците ќе предложат закон во Собранието, Владата се прашува за мислење по истиот.

3. Владата на Република Северна Македонија има значајни овластувања и во рамките на **водењето на надворешната политика**. Во таа област Владата одлучува дали ќе признае друга држава или влада. На пример, Владата донесе одлука за признавање на Косово како држава. Владата воспоставува дипломатски и конзуларни односи со други држави и донесува одлуки за отворање на дипломатско-конзуларни претставништва во странство. Како што веќе споменавме, Владата му предлага на претседателот на Републиката кандидати за амбасадори на Република Северна Македонија во странство, кои тој ги именува.

Покрај овие, Владата на Република Северна Македонија има и некои **други овластувања**, за чие вршење донесува уредби, одлуки, упатства, програми, решенија и заклучоци.

3. ИЗБОР НА ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Владата на Република Северна Македонија се избира од страна на Собранието со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. Постапката за избор на влада започнува со доделување на мандатот за состав на влада. Претседателот на Републиката е должен во рок од 10 дена од конституирањето на Собранието мандатот за состав на владата да му го довери на кандидат на партијата, односно партиите што имаат мнозинство во Собранието. Значи, во вршењето на ова свое овластување претседателот на Републиката не се потпира на сопствената волја, туку мора да определи за мандатор кандидат на партијата, односно партиите што имаат мнозинство во Собранието.

Согласно со уставот, мандаторот во рок од 20 дена од денот на доверувањето на мандатот на Собранието му поднесува програма и го предлага составот на владата. Владата на предлог на мандаторот и врз основа на програмата ја избира Собранието со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. Значи, мандаторот за состав на влада при предлагањето на министрите е ограничен со согласноста на Собранието и мора да води сметка за прифатливоста на кандидатите за министри од страна на пратениците.

Доколку претседателот на Владата (премиерот) не е задоволен од работата на некој министер или сака да направи промена во Владата од други причини, му предлага на Собранието разрешување на министерот. Доколку премиерот предложи разрешување на повеќе од една третина од членовите на Владата од *првобитниот состав*, Собранието одлучува како за избор на нова влада.

Слика 1 - Влада избрана на 1.6.2017 г.

Слика 2 - Одлука за избор на Влада

4. ОДГОВОРНОСТ НА ВЛАДАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Една од основните карактеристики во односите меѓу Владата и Собранието е правото на парламентот да врши постојана контрола над владата, да поставува пратенички прашања, интерпелација, да формира постојани комисии за следење на работата на владата, повремени анкетни комисии за испитување на одговорноста на министрите и сл.

Пратеничко прашање може да постави секој пратеник поединечно

Интерпелација можат да покренат најмалку 5 пратеници

Прашање за доверба на Владата можат да постават:

- најмалку 20 пратеници,
- самата Влада.

Прашањето за доверба на Владата можат да го постават најмалку 20 пратеници, а и самата Влада може да го постави ова прашање. Уставот одредува дека гласањето за доверба на Владата се врши по

истекот на три дена од поставувањето на прашањето за доверба. Тој рок треба да ѝ даде можност на Владата да се консолидира и да остави простор за смирување на „страстите“, па пратениците со „студени глави“ да пристапат кон гласање.

Одлуката за изгласување недоверба, според Уставот се донесува со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. Ако на Владата ѝ е изгласана недоверба, таа е должна да поднесе оставка. Ако Владата ја добила довербата на мнозинството во Собранието, повторно прашање на доверба не може да се постави пред истекот на 90 дена од последното гласање за доверба, освен ако прашањето на доверба го постават мнозинството од вкупниот број пратеници. Сета оваа постапка по поставувањето на прашањето за доверба на Владата јасно покажува дека Владата е зависна од Собранието. Владата не може да опстане ако изостане довербата на Собранието.

5. ДРЖАВНА УПРАВА

Во рамките на извршната власт е и државната управа. Неа ја сочинуваат министерствата и други органи и организации утврдени со закон. Со министерствата раководат министрите кои се членови на Владата. Организацијата и работата на органите на управата се уредуваат со закон што се донесува со 2/3 мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. Органите на државната управа работите од својата надлежност ги вршат самостојно врз основа и во рамките на Уставот и законите и за својата работа се одговорни пред Владата.

Политичкото организирање и дејствување во органите на државната управа е забрането. Управата треба да работи во интерес на сите граѓани и не смее да се претвори во партиски штабови. Министри за одбрана и за внатрешни работи можат да бидат лица кои непосредно пред изборот на функцијата биле цивили најмалку три години. Целта на оваа одредба е да оствари демократскиот принцип на цивилна контрола над војската и полицијата.

Кај нас постојат Министерство за:

1. одбрана
2. внатрешни работи
3. правда
4. надворешни работи
5. финансии
6. здравство
7. економија
8. образование и наука
9. труд и социјална политика
10. транспорт и врски
11. земјоделство, шумарство и водостопанство
12. информатичко општество и администрација
13. локална самоуправа
14. култура
15. животна средина и просторно планирање
16. политички систем и односи меѓу заедниците

ИСТРАЖЕТЕ И РАЗМИСЛЕТЕ

1. Премиерот „на хартија“ е еднаков со министрите. Дали е така во пракса, односно дали тој им е „шеф на министрите“?
2. Истражете ги случаите кога на Владата ѝ се гласало недоверба!
3. Какви се во пракса односите меѓу Собранието и Владата?
4. Погледнете ја листата на министерства кај нас. Што мислите, што е надлежност на секое од овие министерства?

V. ПРАВОСУДЕН СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

**„Задоцнетата
правда е
неправда.“**

**„Нема владеење на
право без независно
судство!“**

**„Нема правда,
нема мир!“**

**„Фалсификатот во
судот, како и
фалсификатот во
науката е смртен
грев.“**
(Тома Аквински)

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Какви треба да бидат судиите за јавноста да има доверба во нив?
2. Како да се постигне независност на судството?
3. Кои се предизвиците на судиската функција?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Која е функцијата на судовите?
- Кои се уставните начела на судскиот систем?
- Што е тоа независност на судството?
- Што е тоа непристрасност на судството?
- Што е Судски совет?
- Што е јавно обвинителство?

1. УСТАВНИ НАЧЕЛА НА СУДОВИТЕ

Во системот на поделба на власта на законодавна, извршна и судска, судовите играат значајна улога во зачувување на законитоста во една земја. Исто така судовите водат сметка другите две власти да работат со почитување на правото. Судовите се и најзначајните заштитници на човековите и другите права. Доколку некое право ни е прекршено или сакаме да оствариме некое право, тоа можеме да го направиме пред судовите. Доколку имаме спор околу нашите права и обврски со некое друго лице, кој не можеме сами да го решиме, повторно се обраќаме до судовите. Основна цел и функција на судството е воспоставување на владеење на правото, заштита на правата на сите и спроведување на законите.

Судскиот систем во Република Северна Македонија е поставен на неколку уставни начела:

1. Начелото на независност на судиите е основен принцип на кој треба да се заснова судскиот систем во секоја држава. Судиите треба да бидат независни и да се потчинуваат само на законите. Притоа многу е важно судиите да бидат независни од другите две власти – законодавната и извршната, но и од политичките партии, медиумите, бизнис-секторот, синдикатите. Значи судиите кога носат одлуки, тие треба да го изразуваат правото, а не желбите на политичарите или бизнисмените или било кој друг.

Независноста значи дека судиите треба да бидат слободни од инструкции (насоки како да одлучуваат). Притоа тие не треба да примаат ниту општи инструкции, ниту насоки како да решат конкретен случај. Значи, тие не треба да бидат под притисок да го толкуваат законот онака како што им одговара на оние кои се странки во судскиот спор.

2. Начело на непристрасност на судиите е исто така начело кое е многу значајно и дава исти резултати до начелото на независност на судството. Но, овие две начела сепак се разликуваат. Непристрасност значи дека не смее да има сомневање дека судијата може да има некој личен интерес за решението на случајот. Доколку судијата или некој негов близок има личен интерес од спорот, тој треба да се из земе и да остави некој друг судија кој е непристрасен

да го реши тој предмет. Но, исто така непристрасноста се однесува и на отсуство на предрасуди или пристрасност. Судијата не треба да дозволи своите лични погледи и ставови за различни прашања да му влијаат во одлучувањето. На пример, конзервативен судија не смее да дозволи неговите лични ставови да влијаат врз неговото одлучување во предмети за развод. Или судијата кој има предрасуди спрема одредени категории лица, не смее да дозволи тие предрасуди да му влијаат на одлучувањето во конкретниот предмет.

3. Начело на имунитет на судиите и судиите поротници е значајна гаранција за независноста на судството. Судијата не може да биде одговорен, затворен или казнет за искажување на своето мислење или гласање при донесувањето на судската одлука. Исто така, судијата не може да се притвори или не може против него да се води судска постапка без одобрение од некое конкретно определено тело, кое одлучува за имунитетот на судиите. Обично, органот кој одлучува за разрешување на судиите е воедно и орган кој одлучува за нивниот имунитет. Во Република Северна Македонија судија може да се притвори доколку е фатен во вршење кривично дело за кое е пропишана казна затвор од најмалку 5 години.

Покрај за судиите, во нашиот устав е предвиден имунитет и на судиите поротници кои не можат да бидат повикани на одговорност за мислење и одлучување при донесување на судските одлуки.

4. Начело на инкомпатибилност на судската функција исто така, е една од карактеристиките на судската функција. Во Република Северна Македонија уставот содржи одредба за строга инкомпатибилност на судската функција, како неспојлива со вршење друга јавна функција, професија или членство во политичка партија.

5. Начело на јавност на работата на судиите е едно од клучните начела кои придонесуваат за независност и непристрасност во работата на судиите. Будното око на јавноста штити од самоволие и пристрасност на судиите и придонесува за зголемување на довербата во судството. Јавноста се реализира преку јавноста во расправата пред судовите и јавно изрекување на пресудите. Не само новинарите, туку и секој заинтересиран граѓанин може да

присуствува и да ги следи судењата, а на крајот на судењата пресудите се објавуваат јавно.

Гаранцијата за јавност во работата на судовите е содржана и во нашиот устав според кој расправата пред судовите и изрекувањето на пресудата се јавни. Јавноста може да биде исклучена во случаи утврдени со закон. Најчесто како случаи во кои може да се отстапи од начелото на јавност во процесните закони се предвидени заштита на моралот, јавниот ред, националната безбедност, заштита на интересот на малолетниците и заштита на приватноста на странките во постапката. Притоа исклучувањето на јавноста може да е целосно или делумно. При делумно исклучување на јавноста – се овозможува стручната јавност да го следи судењето.

6. Начело на зборност значи дека судот суди во совет. Во закон се утврдува кога суди судија поединец. Тесно поврзано со ова начело е и начелото на учество на граѓаните во судењето.

7. Начело на учество на граѓаните во судењето значи дека во судските совети учествуваат и поротници кога тоа е утврдено со закон. Во различни системи има различен пристап во регулирањето на учеството на „лаичката јавност“, односно поротата во судењата. Во некои земји поротата ја утврдува вината, а судијата висината на казната, доколку поротата утврди вина. Во други системи, како кај нас, кога судот суди во совет, тогаш и судиите и поротниците имаат еднакви права и обврски во утврдувањето на вината и одмерувањето на казната.

8. Начело на легалитет е начело кое бара правна предвидливост и правна заснованост на судскиот систем. Ова начело е содржано и во нашиот устав согласно со кој видовите, надлежноста, основањето, укинувањето, организацијата и составот на судовите, како и постапката пред нив се утврдуваат со закон, што се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. Исто така, уставот јасно забранува вонредни судови.

2. ОРГАНИЗАЦИЈА НА СУДСКИОТ СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

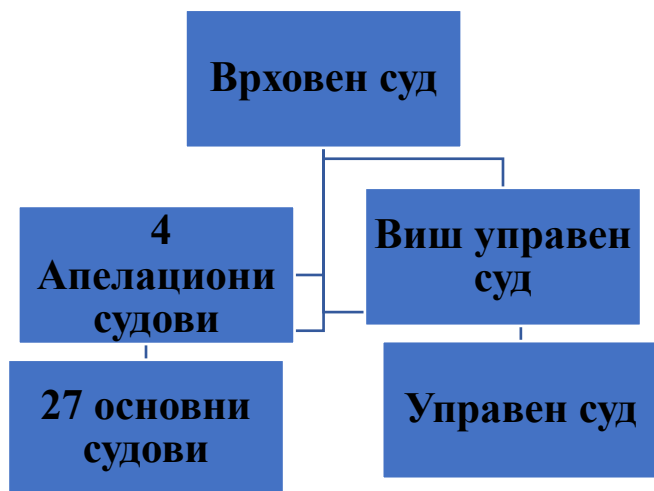
Судската власт во Република Северна Македонија ја вршат основните судови, апелационите судови, Управниот суд, Вишиот управен суд и Врховниот суд на Република Северна Македонија.

Основните судови се основаат за една или повеќе општини. Во Република Северна Македонија има 27 основни судови. Тие одлучуваат во прв степен за кривични дела и прекршоци и за граѓански спорови. Во Кривичниот суд во Скопје се формира специјализирано судско одделение надлежно за судење дела од областа на организираниот криминал и корупција за целата територија на Република Северна Македонија.

Апелационите судови се основаат за подрачјето на повеќе судови од прв степен. Има четири апелациони судови: во Битола, Гостивар, Скопје и Штип. Тие се надлежни: да решаваат по жалбите против одлуките на основните судови од своето подрачје; да решаваат за судир на надлежност меѓу судовите од прв степен од своето подрачје и да вршат други работи определени со закон.

Во сферата на управното судство постојат Управен суд и Виш управен суд кои ја вршат судската власт на целата територија на земјата.

Врховниот суд на Република Северна Македонија е највисок суд во Републиката и го обезбедува единството во примената на законите од страна на судовите. Тој ја врши судската власт на целата територија на Републиката и тој е надлежен да решава во последна инстанца кога во законот е дозволен правен лек пред Врховен суд, решава судир на надлежност меѓу судови од различни апелациони подрачја или судир на надлежност меѓу управните и други судови. Исто така, странката која смета дека некој суд го повредил правото на судење во разумен рок има право да поднесе барање за заштита на правото на судење во разумен рок до Врховниот суд на Република Северна Македонија.

3. СУДСКИ СОВЕТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА И ИЗБОР И РАЗРЕШУВАЊЕ НА СУДИИТЕ

Уставните амандмани од 2005 година воведоа **Судски совет**, како орган надлежен за избор, разрешување и спроведување на постапка за одговорност на судиите. Пред тоа судиите се избираа и разрешуваа од страна на Собранието. Воведувањето на Судскиот совет беше со цел да се зајакне независноста на судството, бидејќи во неговиот состав доминираат судии кои се избрани од самите судии. Имено, Судскиот совет е составен од 15 члена, од кои 8 се избираат од страна на судиите од нивните редови. За нивен избор се организира гласање на кое сите судии од земјава гласаат тајно за тоа кои од нивните колеги ќе станат членови на Судскиот совет. Останатите 5 члена се избираат од страна на Собранието, а по функција членови на Судскиот совет се и министерот за правда и претседателот на Врховниот суд. Но, членовите по функција немаат право на глас во одлучувањето на овој орган, а во некои постапки воопшто не учествуваат. Претседателот на Судскиот совет се избира од редот на членовите на Советот за период од две години, без право на повторен избор. Начелото на јавност е начело и за работа на Судскиот совет. Седниците на Советот се јавни.

Судскиот совет ги избира судиите без ограничување на траењето на мандатот. Но, во уставот се предвидени **основи за престанок на судиска функција и основите за разрешување на судиите.**

На судијата му престанува судиската функција: ако тоа го побара сам, ако ги исполни условите за старосна пензија, ако е осуден со правосилна судска пресуда за кривично дело на безусловна казна затвор од најмалку шест месеца, ако трајно ја загуби способноста за вршење на судиската функција, што го утврдува Судскиот совет на Република Северна Македонија и ако е избран или именуван на друга јавна функција, освен кога судиската функција мирува под услови утврдени со закон.

Но, судијата може да биде разрешен поради:

- потешка дисциплинска повреда што го прави недостоен за вршење на судиската функција пропишана со закон и
- нестручно и несовесно вршење на судиската функција под услови утврдени со закон.

Покрај изборот и разрешувањето на судиите, Судскиот совет врши и други функции, како што се: ги избира и разрешува претседателите на судовите; утврдува престанок на судиската функција; избира и разрешува судии поротници; ја следи и оценува работата на судиите; одлучува за дисциплинска одговорност на судиите; одлучува за имунитетот на судиите; постапува по претставки и поплаки на граѓаните и правните лица за работата на судиите и судовите и др.

4. ЈАВНО ОБВИНИТЕЛСТВО ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Јавното обвинителство е **единствен и самостоен државен орган** кој ги гони сторителите на кривични дела и на други со закон утврдени казниви дела и врши и други работи утврдени со закон. Доколку добие сознание за сторено кривично дело, јавното обвинителство подготвува обвинение и го поднесува во суд со цел сторителот на кривичното дело да биде казнет. Со тоа јавното обвинителство ги застапува интересите на граѓаните да се воспостави владеење на право и законитост.

Јавното обвинителство е орган на целата заедница, кој има задача да ги гони сторителите на кривични дела. Јавното обвинителство во својата работа треба да е самостојно и да ги врши своите функции врз основа на Уставот и законите и меѓународните договори ратификувани во согласност со Уставот. Тоа значи дека јавното обвинителство треба да биде заштитено од влијание и зависност од други државни органи и да работи исклучиво врз основа на правните прописи.

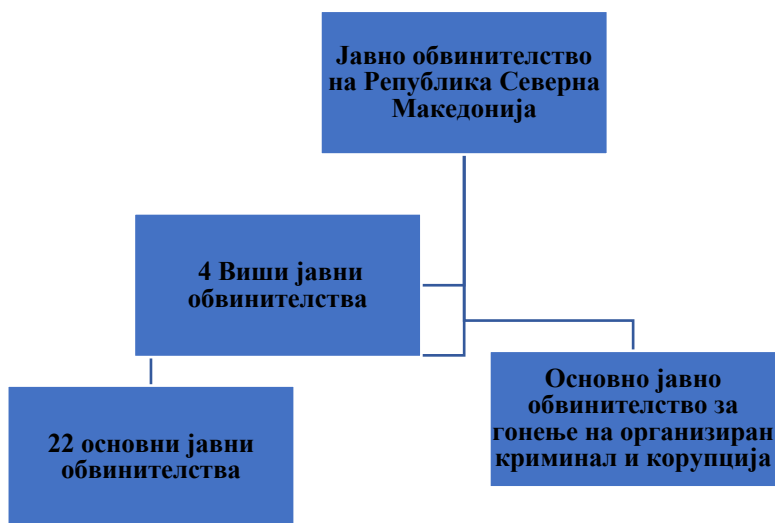
Функцијата јавен обвинител на Република Северна Македонија е **неспојлива** со членување во политичка партија или со вршење други јавни функции и професии утврдени со закон. Уставот забранува и политичко организирање и дејствување во јавното обвинителство.

Јавните обвинители имаат **имунитет**. Јавен обвинител не може да биде притворен ниту повикан на одговорност за преземено дејство, искажано мислење и донесување одлука, освен ако во вршењето на функцијата јавен обвинител стори кривично дело. Против јавен обвинител не може да се води постапка за надоместок на штета или друга постапка од страна на учесник во постапката кој е незадоволен од одлуката на јавниот обвинител. За штетата што јавниот обвинител во вршењето на функцијата ќе им ја причини на граѓаните или на правни лица со незаконита работа е одговорна Република Северна Македонија. Кога штетата е сторена со умисла или свесна небрежност, поради која јавниот обвинител е разрешен, Република Северна Македонија по пат на тужба може да бара од јавниот обвинител враќање на износот на исплатената штета во висина што ќе ја утврди судот.

Организацијата и работата на јавното обвинителство мора да е заснована на закон што се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.

Јавното обвинителство е организирано како Јавно обвинителство на Република Северна Македонија, виши јавни обвинителства, Основно јавно обвинителство за гонење организиран криминал и корупција и основни јавни обвинителства.

Јавно обвинителство се основа за подрачје на суд од соодветен степен, пред кој е надлежно да постапува, при што Јавното обвинителство на Република Северна Македонија се основа за целата територија на земјата со седиште во Скопје. Вишо јавно обвинителство се основа за подрачје на апелационен суд и кај нас има 4 виши јавни обвинителства (Скопје, Битола, Гостивар, Штип). Основно јавно обвинителство се основа за подрачје на еден или повеќе основни судови и кај нас има 22 основни јавни обвинителства. Покрај нив има и Основно јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, кое се основа за целата територија на Република Северна Македонија. Во ова обвинителство се формира специјализирано одделение за гонење кривични дела сторени од лица со полициски овластувања и припадници на затворската полиција.

Во јавните обвинителства со поголем обем на истородни предмети, заради подобра ефикасност и специјализација во работењето на јавното обвинителство, може да се формираат одделенија како внатрешни организациски единици. За подрачјата на судовите кои имаат одделенија за правда на децата во основните јавни обвинителства се формираат и одделенија за правда на децата.

Функцијата на јавното обвинителство ја вршат јавниот обвинител на Република Северна Македонија и јавните обвинители. Јавниот обвинител на Република Северна Македонија го именува и разрешува Собранието на Република Северна Македонија, по предлог на Владата за време од шест години со право на повторно именување. Советот на јавни обвинители ѝ дава мислење на Владата по предлогот за именување и разрешување на јавниот обвинител на Република Северна Македонија. Другите јавни обвинители ги избира Советот на јавни обвинители без ограничување на траење на мандатот.

Советот на јавни обвинители е составен од 11 члена, од мнозинството (6) ги избираат самите јавни обвинители од своите редови. Седниците на Советот се јавни. Јавноста може да биде исклучена само со одлука на Советот заради заштита на угледот и интегритетот на јавниот обвинител. Советот на јавните обвинители ги избира и разрешува јавните обвинители, одлучува во втор степен во постапка за утврдување на дисциплинската одговорност на јавните обвинители, постапува по претставки и поплаки на граѓани и правни лица за работата на јавните обвинители итн.

РАЗМИСЛЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ

1. Која е улогата на судовите?
2. Како да се постигне независност на судовите?
3. Зошто е значајна ефикасноста на судовите?
4. Која е улогата на јавните обвинители? Дали тие се еднакви со другите странки во постапката или се „привилегирани“?
5. Кои се аргументи „за“ и „против“ избор на судиите од Собранието, а кои од Судскиот совет?

VI. УСТАВЕН СУД НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

**Уставниот суд
претставува
камен-темелник
на уставната
демократија. Тој
го заштитува
уставот и е негов
чувар.**

**Владеенето на
правото бара
строго
придржување на
уставот и
законите
од сите државни
органи, како и од
самите граѓани.**

**Начин да се
оствари
хармонијата и
усогласеноста
на правните
акти во
правниот
систем е преку
оценката на
нивната
согласност со
уставот.**

**Контролата на
уставноста на
правните акти се
потпира на идеите за
влеење на правото,
поделба на власта и
заштитата на
слободите и правата
на човекот.**

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Што мислите зошто нашиот уставотворец не предвидел повторен избор на судиите на Уставниот суд?
2. Што мислите која е основната надлежност на нашиот Уставен суд?
3. Зошто нашиот уставотворец превидел поголемо мнозинство кога Уставниот суд одлучува за одговорноста на претседателот на Републиката, од вообичаеното мнозинство со кој овој орган ги донесува своите акти?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Со кои акти се уредува материјата за Уставниот суд во нашиот правен систем?
- Колку судии го сочинуваат составот на Уставниот суд и колку трае нивниот мандат?
- Кои органи се вклучени во постапката за предлагање на судиите на Уставниот суд?
- Кои се надлежностите на Уставниот суд?
- Какво е правното дејство на одлуките на Уставниот суд?

1. ПОЛОЖБА И СОСТАВ НА УСТАВНИОТ СУД НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Контролата на уставноста во Македонија има традиција од речиси половина век. Првиот Уставен суд на Македонија е конституиран во 1963 година. Уставот од 1991 година, со воспоставувањето на принципот на поделба на власта, го обезбеди неопходниот услов и претпоставка за конституирање на Уставниот суд. Тој е замислен како автентична и независна институција со задача да биде бранител и промотор на принципот на уставност и законитост.

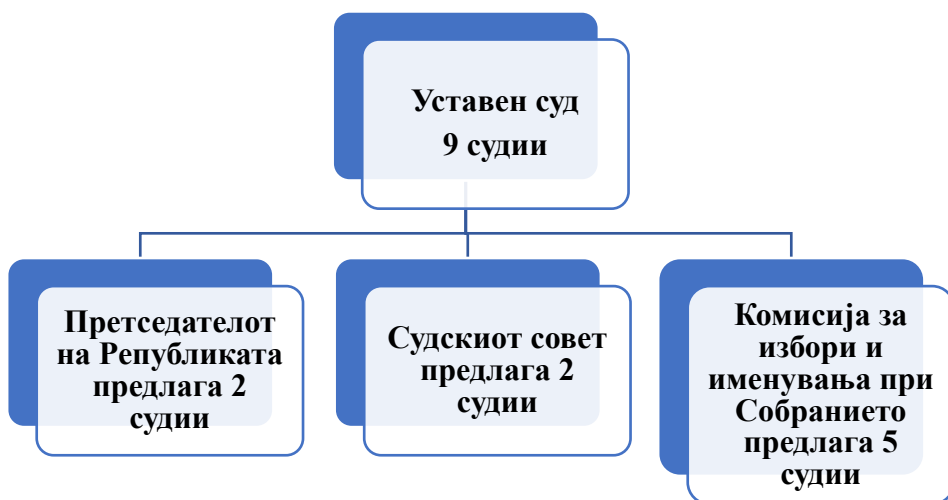
Уставниот суд во нашата земја е *materia constitutionis*, но не и *materia legis*. Тоа значи дека основните прашања кои се однесуваат на Уставниот суд се уредени со Уставот, но дека уставен основ за донесување на закон кој подетално би ја уредил оваа материја не постои. Имено, нашиот Устав, предвидел дека „начинот на работа и постапката пред Судот се уредуваат со акт на Судот“. Таков акт е *Деловникот на Уставниот суд*.

Составот на Уставниот суд го сочинуваат **девет судии**. Судиите на Уставниот суд ги избира **Собранието** на Република Северна Македонија.

Составот на Уставниот суд го сочинуваат **9 судии**.
Мандатот на судиите изнесува **9 години без право на повторен избор**.

Собранието избира **6 судии со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници**. Собранието избира **3 судии со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници, при што мора да има мнозинство гласови од вкупниот број пратеници кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство** во земјата. Мандатот на судиите изнесува **9 години без право на повторен избор**.

Составот на Уставниот суд го определуваат 3 органи. **Собранието, Претседателот на Републиката и Судскиот совет** се органи кои се вклучени во постапката за предлагање на уставните судии. Притоа двајца судии предлага Претседателот на Републиката, двајца судии предлага Судскиот совет и останатите петмина судии ги предлага собраниската Комисија за избори и именувања.

2. НАДЛЕЖНОСТИ НА УСТАВНИОТ СУД НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Надлежноста на нашиот Уставен суд опфаќа:

Одлучување за согласноста на законите со Уставот.

Одлучува за согласноста на другите прописи и на колективните договори со Уставот и законите.

Ги штити слободите и правата на човекот и граѓанинот, но не сите, туку само оние кои се утврдени со Уставот.

Решава за судир на надлежности меѓу носителите на законодавната, извршната и судската власт.

Решава за судир на надлежности меѓу органите на Републиката и единиците на локалната самоуправа.

Одлучува за одговорноста на претседателот на Републиката.

Одлучува за уставноста на програмите и статутите на политичките партии и здруженија на граѓани.

2.1. Контрола на уставноста на општите правни акти – Основна надлежност на Уставниот суд е контролата на уставноста на општите правни акти. Контролата на уставноста на законите е концентрирана во Уставниот суд, кој неа ја врши за територијата на целата земја.

Секој правен систем настојува да биде монолитен. Правниот поредок не смее да си дозволи внатрешни спротивности и неусогласеност. Тие го оневозможуваат имплементирањето и спроведувањето на правото, а со тоа и функционирањето на системот во целина. Начин да се оствари хармонијата и усогласеноста на правните акти е преку оценката на нивната согласност со уставот.

Нашиот Устав во чл. 110 предвидува дека предмет на контрола на уставноста претставуваат *законите, другите прописи и колективни договори, програмите и статутите на политичките партии и статутите на здруженијата на граѓани.*

2.2. Заштита на човековите слободи и права – Нашиот Устав предвидува ограничена надлежност на Уставниот суд да **одлучува за заштита само на одреден број права** и тоа:

Слободите и правата на човекот и граѓанинот што се однесуваат на слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата.

Политичко здружување и дејствување.

Забрана на дискриминација на граѓаните по основа на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност.

Доколку граѓаните сметаат дека е повредено некое од наведените права, можат да поднесат Барање за заштита на слободите и правата пред Уставниот суд.

Од ова може да се заклучи дека основната намера на уставотворецот била фокусот на работа на Уставниот суд да биде контролата на уставноста и законитоста на општите правни акти. Предвидувајќи го тоа, уставотворецот ги оставил граѓаните без можност да бараат заштита на своите права и слободи (освен предвидените) од страна на Уставниот суд.

2.3. Одлучување за одземање имунитет, за утврдување одговорност и за утврдување на настапувањето на условите за престанок на функцијата на претседателот на Републиката – Во надлежност на Уставниот суд на Република Северна Македонија е да одлучува за одземање имунитет, за утврдување одговорност и за утврдување на настапувањето на условите за престанок на функцијата на претседателот на Републиката.

Постапката за утврдување одговорност на претседателот на Републиката за кршењето на Уставот и законите во вршењето на своите овластувања, ја поведува **Собранието со двотретинско мнозинство од вкупниот број пратеници**, а за одговорноста одлучува **Уставниот суд со двотретинско мнозинство од вкупниот број судии**.

2.4. Решавање судир на надлежност – Уставниот суд на Република Северна Македонија одлучува за:

- судирот на надлежности меѓу носителите на законодавната, извршната и судската власт,
- судирот на надлежности помеѓу органите на Републиката и единиците на локалната самоуправа.

Овој судир на надлежности може да биде *позитивен* доколку два или повеќе органи сметаат дека се надлежни да решаваат по определено прашање или *негативен*, во случај кога органите тврдат дека одлучувањето по определено прашање не е во нивна надлежност.

3. ПРАВНО ДЕЈСТВО И ИЗВРШУВАЊЕ НА ОДЛУКИТЕ НА УСТАВНИОТ СУД НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Дали е ефикасен или не системот на контрола на уставноста зависи од дејството на одлуките кои уставниот суд ги донесува и нивното почитување. За исполнување на своите надлежности Уставниот суд донесува одлуки и решенија. Тоа се основните правни инструменти преку кои треба да се оствари хармонизацијата на правниот систем.

Актите на Уставниот суд се *донесуваат со мнозинство гласови од вкупниот број судии на Уставниот суд*. Исклучок е постапката за одговорноста на претседателот на Република, кога Уставниот суд одлучува со *двотретинско мнозинство од вкупниот број судии*. Одлуките на Уставниот суд се објавуваат во Службен весник на Република Северна Македонија.

Правното дејство на одлуките на Уставниот суд е утврдено со Уставот и со Деловникот на Уставниот суд.

*Уставниот суд ќе укине или поништи закон, ако утврди дека не е во согласност со Уставот. Уставниот суд ќе укине или поништи друг пропис или општ акт, колективен договор, статут или програма на политичка партија или здружение ако утврди дека тие не се во согласност со Уставот или со закон. Одлуките на Уставниот суд се **конечни и извршни**.*

Одлуките на Уставниот суд имаат **општо задолжително дејство**. Тоа се одлуки чие дејство се протега кон сите и секого, а не само дејство на странките во спорот. Одлуките на Уставниот суд *имаат задолжително дејство за сите физички и правни лица*.

Од аспект на временскиот елемент на одлуките, тие имаат **укинувачко** или **поништувачко** дејство. Со одлуката на **укинување оспорениот правен акт престанува да важи од моментот на објавување на одлуката во Службен весник.** Оваа одлука има дејство **ex nunc и укинувањето дејствува во иднина.** Со одлука на поништување **одлуката на Судот го поништува актот и сите последици кои тој ги предизвикал. Одлуката има ретроактивно дејство (ex tunc).**

Конечно, од аспект на правното дејство, одлуките на Уставниот суд се конечни и извршни. **Против нив не е дозволена употреба на никакви правни средства и не постојат никакви правни пречки тие да се извршат по нивното објавување во Службен весник.**

Тоа значи дека во услови кога е донесена одлука со која се поништува или укинува некој член или дел од актот чија уставност се оценувала, настанатата правна празнина се пополнува со нова норма која ја донесува органот кој го донел актот што е укинат или поништен.

ИСТРАЖЕТЕ И РАЗМИСЛЕТЕ

1. Подгответе Барање за заштита на слободите и правата до Уставниот суд!
2. Прочитајте го делот од Деловникот на Уставниот суд кој се однесува на заштитата на слободите и правата. Што може да стори Уставниот суд доколку утврди повреда на наведеното право?
3. Истражете ги одредбите од Деловникот на Уставниот суд и согледајте во кои случаи овој орган донесува одлуки, а во кои решенија? Какви акти донесува Уставниот суд кога мериторно одлучува (кога одлучува за суштината на работата)?

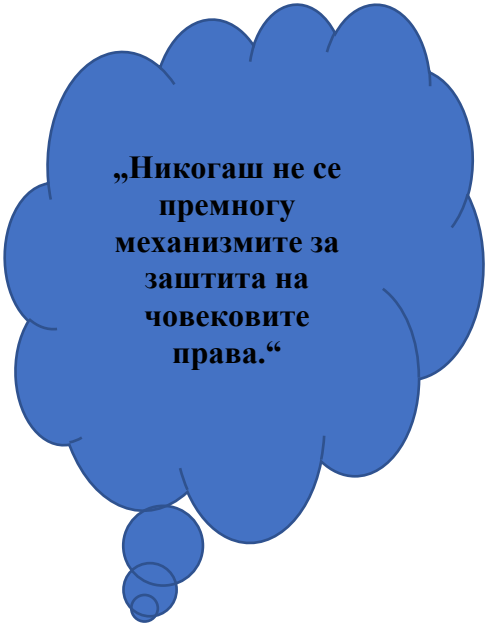
VII. НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ

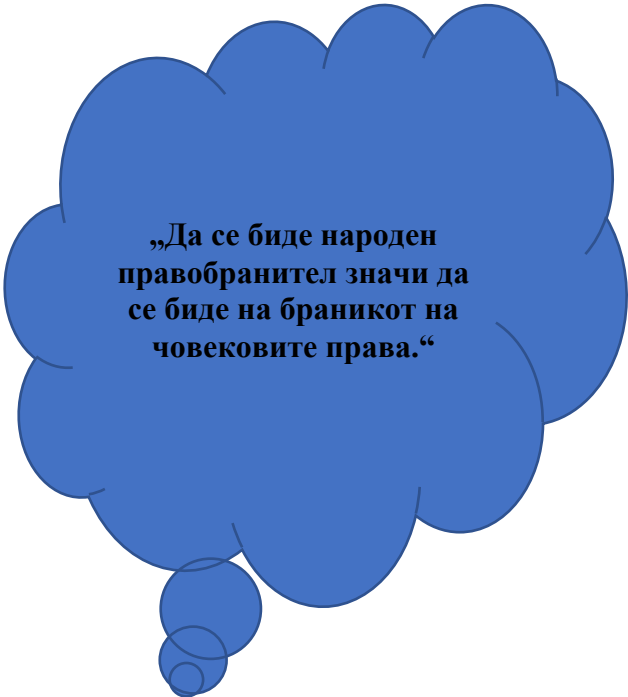
**„Омбудсманот е
куче што лае, а не
каса!“**

**„Јавноста е најголем
сојузник на народниот
правобранител.“**

**„Никогаш не се
премногу
механизмите за
заштита на
човековите
права.“**

**„Да се биде народен
правобранител значи да
се биде на браникот на
човековите права.“**

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Потребен ли е орган како омбудсманот, кој нема ефикасна власт, туку само може да препорачува и предлага?
2. За какви прекршувања на права од страна на едно училиште, учениците можат да поднесат претставка до народниот правобранител?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Каква е положбата на народниот правобранител?
- Како се избира народниот правобранител?
- Што е надлежност на народниот правобранител?

1. ПОЛОЖБА, ИЗБОР И МАНДАТ НА НАРОДНИОТ ПРАВОБРАНИТЕЛ

Народниот правобранител во Република Северна Македонија е надлежен да ги заштитува уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од органите на државната управа и од други органи и организации кои имаат јавни овластувања. Значи, ако некое министерство, инспекторат или друг орган повредат некое право на граѓаните, тие имаат право да побараат заштита од народниот правобранител. Во други земји оваа институција се нарекува омбудсман.

Народниот правобранител е орган кој може само да ги испита наводите од претставката и да даде препораки на органот, но не може да ги укинува актите на органите на управата или да носи управни одлуки. Поради тоа што омбудсманот само критикува, дава упатства, а не ги решава предметите, често го нарекуваат „куче што лае, а не каса.“

Народниот правобранител на Република Северна Македонија е независен орган, кој е самостоен во вршењето на функцијата. Него го избира Собранието со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници, при што мора да има мнозинство гласови од вкупниот број пратеници кои не се мнозинство во земјата.

Собранието го избира народниот правобранител за време од 8 години, со право на уште еден избор. За народен правобранител може да биде избран дипломиран правник кој има работно искуство над девет години на правни работи и чија активност е докажана во областа на заштитата на правата на граѓанинот.

Пред стапувањето на функција, народниот правобранител дава свечена изјава пред Собранието.

Функцијата народен правобранител е неспојлива со вршење друга јавна функција и професија или со членување во политичка партија.

Собранието може да го разреши народниот правобранител ако сам побара, ако е осуден за кривично дело на безусловна казна затвор од најмалку 6 месеци, ако исполни услови за пензија, ако ја изгуби

способноста за вршење на функцијата што се утврдува врз основа на наод и мислење од надлежна здравствена институција, како и заради нестручно, пристрасно и несовесно вршење на функцијата.

2. НАДЛЕЖНОСТ НА НАРОДНИОТ ПРАВОБРАНИТЕЛ

Како што веќе споменавме, народниот правобранител на Република Северна Македонија е надлежен да ги штити уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од органите на државната управа и од други органи и организации што имаат јавни овластувања. Тој презема и дејствија и мерки за заштита од неоправдано одолжување на судските постапки, не повредувајќи ги принципите на самостојност и независност на судската власт. Исто така народниот правобранител ѝ посветува особено внимание на заштитата на начелата на недискриминација, соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците во органите на државната власт, органите на единиците на локалната самоуправа и во јавните установи и служби.

Народниот правобранител поведува постапка:

- по претставка од граѓаните,
- по сопствена иницијатива.

Ако сакате да поднесете претставка до народниот правобранител, треба да ги напишете фактите и доказите за прекршување на Вашето право, на кој орган, односно лице се однесува претставката, да напишете дали сте вложили правни средства и кои и да ги наведете Вашите податоци и да се потпишете. Поднесувањето претставка е бесплатно и за неа не се плаќа такса. Но, покрај писмено, може да одите и кај народниот правобранител и да поднесете претставка усно на записник. Во итни случаи, народниот правобранител може да прими претставка и по телефон, за што составува службена белешка.

На веб-страницата на Народниот правобранител е објавен образец за поднесување претставка, за да им се олесни на граѓаните составувањето на истата.

ПРЕТСТАВКА

1. ПОДАТОК ЗА ПОДНОСИТЕЛОТ

ИМЕ И ПРЕЗЕМЕ _____ МЕСТО НА РАБОДА _____

АДРЕСА _____ ТУЛОВА _____

ЗЕМСТВО ИЛИ ОБЛАСТ _____

1. ПОЛ, М. И. _____ 2. ВОЗРАСТ _____

3. ПОСЛЕДНА _____ 4. ОБРАЗОВАНИЕ _____

5. ОПИСАНИЕ НА ПРИЧИНАТА ЗА ПОДАТОК ЗА ПРЕТСТАВКАТА

6. ИМЕ, ПРЕЗЕМЕ И АДРЕСА НА СЛУЖБЕНОТО ЛИЦЕ КОЈ ГО ПОВЕДЕ ПРАВОТО НА ПОДАТОК ЗА ПРЕТСТАВКАТА

7. ВОПРОСОВЕ КОИТЕ СЕ ПОСТАВУВАТ ЗА ИСТОТ ПРЕДМЕТ, ЗАПОСЛУЖУВАЊЕ ИЛИ ОДНОЈ НА ПОДАТОК ЗА ПРЕТСТАВКАТА

8. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

9. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

10. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

11. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

12. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

13. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

14. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

15. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

16. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

17. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

18. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

19. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

20. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

21. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

22. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

23. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

24. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

25. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

26. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

27. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

28. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

29. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

30. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

31. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

32. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

33. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

34. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

35. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

36. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

37. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

38. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

39. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

40. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

41. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

42. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

43. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

44. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

45. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

46. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

47. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

48. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

49. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

50. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

51. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

52. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

53. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

54. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

55. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

56. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

57. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

58. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

59. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

60. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

61. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

62. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

63. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

64. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

65. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

66. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

67. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

68. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

69. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

70. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

71. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

72. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

73. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

74. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

75. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

76. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

77. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

78. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

79. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

80. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

81. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

82. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

83. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

84. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

85. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

86. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

87. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

88. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

89. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

90. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

91. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

92. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

93. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

94. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

95. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

96. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

97. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

98. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

99. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

100. КОМУ СЕ ПОДАВА ПРЕТСТАВКАТА

Слика 1 - Образец за поднесување претставка пред народниот правобранител

Постапката пред народниот правобранител е неформална, итна и доверлива. Откако ќе ја прими претставката, народниот правобранител одлучува дали да поведе постапка или не.

Народниот правобранител ќе ја отфрли претставката ако е анонимна, освен ако се работи за прашање од општ интерес. Исто така ја отфрла претставката и ако поминало повеќе од 1 година од последното дејствие или одлука на оној на чие работење се поднесува поплатката, освен ако подносителот на претставката го пропуштил рокот од оправдани причини. Народниот правобранител не постапува по предмети за кои во моментот се води постапка пред суд.

Штом народниот правобранител поведе постапка, за тоа го известува подносителот на претставката и органот, односно организацијата на која се однесува претставката. Во текот на постапката народниот правобранител може да бара објаснувања,

документи, информации, кои органот е должен да му ги даде. Исто така народниот правобранител може да влезе во службените простории и да направи увид или да покани на разговор функционер или службеник во органот, односно организацијата.

Сите институции се должни да соработуваат со народниот правобранител и без оглед на доверливост на документите, да му ги дадат на увид.

Кога ќе ја заврши постапката, народниот правобранител може да даде предлог, препорака, мислење, укажување за тоа како да се отстранат констатираните повреди на правата. Но, исто така тој може да даде иницијатива за поведување дисциплинска или кривична постапка против лицето што сторило повреда на правото.

Значи, народниот правобранител нема право да менува, укинува или поништува акти на институциите, но може да упати критика и да даде предлог за подобрување на работата. Улогата на народниот правобранител не е да презема или изрекува принудни мерки, туку тој делува со својот авторитет.

Органите се должни да го известат народниот правобранител за мерките донесени врз основа на неговите предлози, мислења или препораки најдоцна во рок од 30 дена. Ако тоа не го направат или пак не ги прифатат целосно препораките, народниот правобранител го известува непосредно повисокиот орган, надлежното министерство или Владата, а ако и тие не преземат мерки, тогаш го известува Собранието или предметот го објавува во средства за јавно информирање на трошок на органот кој ги прекршил правата.

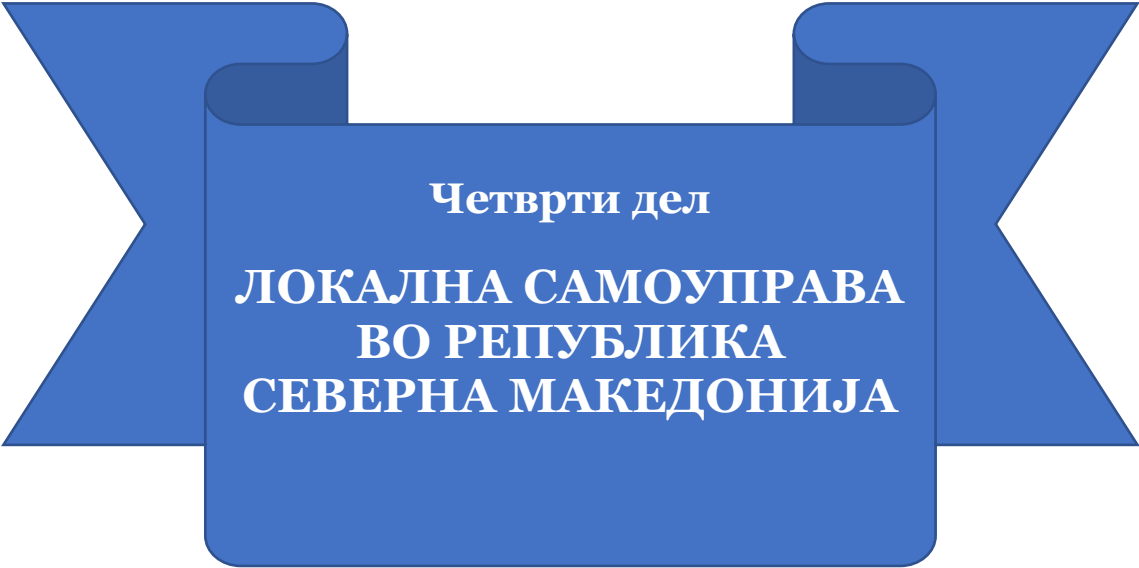
Јавноста е всушност најдобриот сојузник на народниот правобранител. Тој подготвува и годишни извештаи кои се доставуваат во Собранието и се објавуваат јавно.

Народниот правобранител е надлежен и редовно да го испитува постапувањето кон лицата лишени од слобода со цел нивна заштита од тортура и од друг вид сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување. Тој дава и препораки за подобрување на постапувањето и на условите во затворите.

ИСТРАЖЕТЕ И РАЗМИСЛЕТЕ

1. Подгответе претставка до Народниот правобранител!
2. Прочитајте еден извештај на народниот правобранител и видете во кои области биле поднесени најголем број претставки!
3. Истражете за посебните извештаи кои ги подготвува народниот правобранител!

Четврти дел

**ЛОКАЛНА САМОУПРАВА
ВО РЕПУБЛИКА
СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА**

ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

„Во локалните
заедници се наоѓа
силата на
слободните народи.
Без нив, еден народ
може да има
слободна влада, но
тоа не значи дека ќе
го поседува духот на
слободата.“
(А.Токвил)

„Локалната
самоуправа... е
крвта на
демократијата.“
(Џон Лотрон Мотли)

„Кога сте во
локалната власт,
вие цврсто стоите
на земја и гледате
во очите и срцата
на луѓето на кои
сте таму за да им
служите. Тоа ве
учи да слушате
внимателно.“
(Валери Џерет)

„Нема среќа без
слобода, нема слобода
без самоуправа, нема
самоуправа без
уставност, нема
уставност без морал и
ништо од овие големи
добра – без стабилност
и ред.“
(Клинтон Роситер)

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Како централната државна власт се разликува од локалната власт?
2. Што мислите зошто ни е потребна локалната самоуправа?
3. Која власт е поблиска до граѓаните? Централната или локалната власт?
4. Зошто не се остави сите работи да ги врши централната државна власт?
5. На кој начин ја остварувате комуникацијата со градоначалникот на Вашата општина?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Што претставува локалната самоуправа?
- Кои се обележјата на локалната самоуправа?
- Која е основната единица на локалната самоуправа во Република Северна Македонија?
- Кои се органите на општината?

1. ПОИМ И ТЕМЕЛНИ ОБЕЛЕЖЈА НА ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА

Локалната самоуправа е власт којашто ја вршат локалните органи. Власта во локалната заедница, треба да ужива одреден степен на слобода во извршување на своите права и должности.

Правото на локална самоуправа се смета за едно од основните начела на демократијата. Повредата на уставно загарантираното право на локална самоуправа од страна на органите на централната државна власт, во суштина значи повреда на уставот. Ако некој државен орган го повредил правото на локална самоуправа, тогаш тој орган ги пречекорил или злоупотребил своите уставни овластувања.

Во суштина, локалната самоуправа претставува **право на граѓаните самостојно да одлучуваат за прашања кои се од заеднички интерес за локалната заедница, за средината во која живеат.**

Европската повелба за локалната самоуправа ја дефинира локалната самоуправа како право и способност на локалните власти во границите на законот да регулираат и раководат одредени јавни работи врз основа на сопствената одговорност, а во интерес на жителите на локалните заедници.

Првите облици на локалната самоуправа треба да се бараат во организираниите средновековни градови комуни во периодот на 15 и 16 век. За колепка на локалната самоуправа се смета Англија, во која се создава изворен и самостоен облик на управување со помали територијални единици.

Локалната самоуправа е власт која се остварува на определен ограничен дел од државната територија. Прашањето за **територијата на единиците** на локалната самоуправа претставува едно од најзначајните прашања.

Кога се утврдуваат границите на единиците на локалната самоуправа, треба да се води сметка за нивната големина, бројот на жители во нив, стопанските дејности во нив, како и постоењето на објекти за задоволување на заедничките потреби (болници, училишта, културни домови, судови, универзитети) итн.

Сепак, се чини дека волшебна формула за утврдување на границите на единиците на локалната самоуправа не постои. Затоа, најуспешното решение при утврдување на границите на единиците на локалната самоуправа е *она за кое самото население ќе се определи, односно тоа кое ќе го определат жителите на тие единици.*

Било каква промена на границите на локалните единици нема да се врши без претходно консултирање на заинтересираните локални заедници и тоа по пат на референдум, доколку тоа е предвидено со закон.

Европска повелба за локалната самоуправа во чл. 5

При определувањето на белезите на локалната самоуправа, мора да се потенцира дека на единиците им се гарантираат **изворни (оригинерни) функции**. Во суштина, *обемот на самоуправните локални надлежности на секоја единица треба да се состои од работи кои се значајни за животот во единицата и нејзиниот развој и работи кои влијаат на благосостојбата и квалитетот на животот на нејзиното население.*

Вообичаено во теоријата на локалната самоуправа се извојуваат пет доминантни функции кои треба да ги реализираат единиците на локалната самоуправа. Тоа се **управната улога, политичката, социјалната, економската и еколошката функција**. Сепак, во прилог на споменатото, се чини, неизоставно треба да се потенцираат и **образовната, културната, здравствената, комуналната и урбанистичката функција**, кон чие остварување се стремат единиците во современите системи на локалната самоуправа.

За работите кои им се доверени на локалните власти, граѓаните одлучуваат **непосредно** или во **локалните претставнички тела**.

Европската повелба за локална самоуправа потенцира дека „правото на граѓаните да учествуваат во водењето на јавните работи е најнепосредно остварливо во единиците на локалната самоуправа“.

Оттука, правото на локална самоуправа се остварува преку собири на граѓани, референдум и други облици на непосредна демократија, како и преку совети или претставнички тела кои се составени од членови непосредно избрани од страна на жителите на единицата.

Избраните претставници во локалните претставнички тела треба да бидат насочени кон локалните интереси на заедницата, како и кон локалните проблеми и нивно решавање.

Конечно, локалната самоуправа е еден од основните канали преку кои се овозможува учество на граѓаните во политиката. Бидејќи локалните заедници се помали од територијата на државата, полесно се организираат форми на непосредно учество на граѓаните во одлучувањето за локални прашања (како што се референдум, собир на граѓани).

Локалната самоуправа за извршување на работите од своја надлежност мора да располага со **финансиски средства**. Финансиските средства на локалната самоуправа може да бидат обезбедени од државата, но и да бидат од даноци и такси кои директно ѝ припаѓаат на локалната самоуправа. Средствата кои ги обезбедува државата, *не треба да го оневозможат дискрециското право на единицата на локалната самоуправа да води политика во рамките на своите надлежности*. Државата има право да врши контрола над законитоста на нивното користење.

Локалната самоуправа мора да биде организациски и функционално самостојна од централната власт. Тоа значи дека таа треба да има посебни органи кои се избираат од граѓаните кои живеат на територија на единицата на локалната самоуправа и дека тие органи треба да имаат свои надлежности, односно функции кои ги вршат самостојно од централната (државната) власт.

2. ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Локалната самоуправа во Република Северна Македонија е **темелна вредност на уставниот поредок**. Локалната самоуправа е начелно регулирана со уставот, а подетално е уредена со *Законот за локална самоуправа* кој се донесува со *посложено мнозинство* (двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници, при што мора да има мнозинство гласови од пратениците кои им припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство).

Уставот го гарантира правото на локална самоуправа како право на граѓаните самостојно да одлучуваат за прашања за кои тие се директно заинтересирани и се од особено значење за животот во локалната заедница. Исто така Уставот ја гарантира локалната самоуправа како самостојна и независна категорија од централната власт, воедно и како еден од основните механизми за нејзино ограничување.

Основни и единствени единици на локалната самоуправа се **општините**, односно во Република Северна Македонија постои **едностепенa локална самоуправа**.

Општината е единица на локалната самоуправа, како заедница на жителите на одредено подрачје утврдено со закон, која преку своите органи и преку администрацијата и организираниите јавни служби овозможува вршење на надлежностите определени со закон.

Општината има свое подрачје и име. Таа се основа на подрачје на едно или повеќе населени места во кои граѓаните меѓу себе се поврзани со заеднички интереси и потреби. Ова подрачје треба да претставува природна, географска и економска целина, со комуникација помеѓу населените места и гравитација кон заемниот центар. Територијалната поделба на Републиката и подрачјата на општините се уредуваат со закон. *Граѓаните кои имаат постојано живеалиште на подрачјето на општината, се нејзини жители.*

Општината може да има свој грб и знаме, но тие мораат да се разликуваат од грбот и знамето на државата, останатите општини и Град Скопје, другите држави, единиците на локалната самоуправа на други држави и меѓународни организации. Општината го уредува вршењето на своите надлежности со **статут на општината**. Таа има својство на правно лице.

Град Скопје претставува посебна единица на локалната самоуправа, чија организација е уредена со закон. Град Скопје е самостоен во вршењето на надлежностите утврдени со Устав и закон.

Општините имаат **надлежности да одлучуваат за прашања од локално значење**, како што се урбано и рурално планирање (носење на планови каде што ќе се гради на територијата на општината), заштитата на околината (садење дрва, собирање на отпадот и сл.) комуналните дејности (снабдување со вода на населението),

културата (организирање културни настани), спортот, (поддржување на спортот во општината), социјалната и детската заштита (управување со детски градинки), образованието (управување со општинските и градските училишта), здравствената заштита, противпожарната заштита и сл.

Општините се финансираат од сопствени приходи, како и од други извори на финансирање. Општините во рамките на своите надлежности самостојно располагаат со своите извори на приходи. Сопствени извори на приходи на општината се локалните даноци, надоместоци и такси утврдени со закон. Висината на стапките на даноците и висината на надоместоците и таксите ги определува општината. Општината може да се финансира и со дотации од државата и со други приходи.

Во духот на определбата на Европската повелба за локална самоуправа, за работите кои им се доверени на локалните власти граѓаните да одлучуваат непосредно или во локалните претставнички тела, се и македонските решенија за локалната самоуправа. Така, Уставот предвидува дека **во единиците на локалната самоуправа граѓаните непосредно или преку претставници учествуваат во одлучувањето за прашања од локално значење.**

Граѓаните непосредно одлучуваат за прашања од локално значење преку граѓанска иницијатива, собири на граѓаните и референдум. Покрај овие основни модалитети на непосредно и директно одлучување на граѓаните за прашања од значење за општината, законодавецот предвидел можност и за партиципација на граѓаните во процесот на одлучување на локално ниво, преку организирање јавни трибини, анкети, предлози, како и преку правото на поднесување претставки и предлози за работата на органите на општината и општинската администрација. Во единиците на локалната самоуправа **граѓаните учествуваат во одлучувањето за прашања од локално значење и преку свои избрани претставници.**

3. ОРГАНИ НА ЕДИНИЦИТЕ НА ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Органи на општината, како основна единица на локалната самоуправа, се **Советот на општината** и **градоначалникот**.

3.1. Советот на општината претставува претставнички орган на граѓаните кој одлучува во рамките на надлежностите на општината.

Него го сочинуваат претставници на граѓаните кои се избираат на општи, непосредни и слободни избори со тајно гласање. Бројот на членовите во Советот на општината се утврдува според бројот на жителите на општината и тој не може да биде помал од 9 члена, ниту поголем од 33 члена. Членовите на советот се избираат за време од **четири години**. Тие ги претставуваат граѓаните, во советот одлучуваат по сопствено уверување, а за времетраењето на нивниот мандат не можат да бидат отповикани.

- Членовите на советот имаат право и должност да присуствуваат и да учествуваат во работата на советот, како и во неговите постојани или повремени комисии.
- Тие имаат право да даваат иницијативи и предлози и да поставуваат прашања до градоначалникот.

Советот на општината работи на седници. Седниците на советот се свикуваат по потреба, но најмалку еднаш во три месеци. Седниците на советот се јавни и на седниците по правило се гласа јавно. На расправата за буџетот на општината, годишната сметка и урбанистичките планови, *присуството на јавноста не може да се исклучи*, заради тоа што граѓаните имаат право да знаат како и за што се трошат општинските пари.

Во рамките на својата **надлежност**, советот на општината донесува статут на општината, буџет на општината, финансиски планови на општината и сл.

Советот на општината може да се распушти пред истек на мандатот доколку за тоа се изјасни мнозинството од вкупниот број членови на советот.

3.2. Градоначалникот на општината ја претставува и застапува општината. Тој се избира на *општи, непосредни и слободни избори со тајно гласање за мандатен период од 4 години*. Градоначалникот ја врши својата функција професионално. За време на вршењето на функцијата градоначалник, тој не може да врши друга професионална дејност, односно да биде вработен на друго работно место. Градоначалникот, исто така, не може да биде именуван за член во надзорни, управни и контролни органи на трговски друштва и јавните служби.

Во рамките на својата надлежност, градоначалникот на општината ја претставува и застапува општината. Тој исто така ја контролира законитоста на прописите на советот и го обезбедува извршувањето на одлуките на советот. Градоначалникот може да дава предлози за прашања за кои одлучува советот и врши други работи определени со закон и статут.

На градоначалникот на општината му престанува мандатот по сила на закон:

- ако поднесе оставка,
- во случај на смрт,
- ако е осуден со правосилна пресуда за кривично дело на казна затвор во траење над 6 месеци,
- ако е лишен од деловна способност со правосилно решение,
- ако настапи случај на неспојливост на вршење на функцијата,
- во случај на неоправдано отсуство подолго од 6 месеци,
- доколку престане да биде жител на општината.

3.3. Комисија за односи помеѓу заедниците - Во општините во кои најмалку 20 % од вкупниот број жители на општината, утврден на последниот извршен попис на населението, се припадници на одредена заедница, се формира Комисија за односи помеѓу заедниците.

Оваа комисија ја сочинуваат *подеднаков број претставници од секоја заедница застапена во општината*. Начинот на избор на членовите на Комисијата се утврдува со статут. Комисијата ги *разгледува прашањата кои се однесуваат на односите меѓу заедниците застапени во општината и дава мислења и предлози за начините за нивно уредување*. Советот на општината е должен да ги разгледа мислењата и предлозите на Комисијата и да одлучи во врска со нив.

Над работата на органите на општината во вршењето на нејзините надлежности се врши надзор на законитоста и контрола и ревизија на материјалното и финансиското работење.

Надзорот над законитоста на прописите на општината го врши Министерството за локална самоуправа.

Надзорот над законитоста на работата на органите на општината, го вршат органите на државната управа.

Контрола на материјалното и финансиското работење на општината врши Министерството за финансии, додека ревизија на материјалното и финансиското работење на општината врши Државниот завод за ревизија.

При тоа, органите на општината се должни да соработуваат со органите за вршење надзор.

РАЗМИСЛЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ

1. На каков начин граѓаните учествуваат во одлучувањето за прашања од локално значење?
2. Размислете што можат да преземат жителите на некоја општина во остварувањето на интерес што е од значење за животот во општината?
3. Дали може да продолжи да ја врши својата функција, градоначалникот на една општина кој престанал да биде нејзин жител?
4. Размислете и поврзете!

5. Од каде се обезбедуваат средства за финансирање на општината?
6. Размислете каква функција остварува општината доколку организира ликовна колонија!

ПЕТТИ ДЕЛ

**ОСНОВИ НА
ЕКОНОМСКИТЕ ОДНОСИ**

ОСНОВИ НА ЕКОНОМСКИТЕ ОДНОСИ

„Јавниот долг е најголемата опасност од која треба да се стравува.“
(Томас Џеферсон)

„Не може сè да се остави на слободниот пазар! Државата треба да им помага на луѓето!“

„Државата не треба да се меша во приватните фирми. Така ќе се добие најголем профит.“

„Причината што луѓето се здружуваат во општество, е заштитата на нивната сопственост.“
(Џон Лок)

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Што е тоа монопол и зошто се забранува нивното постоење?
2. Дали може слободата на пазарот и претприемништвото да се ограничат доколку ја загрозат животната средина?
3. Што според Вас не треба да биде во приватна сопственост?
4. Кој треба да ги издаде кованите или книжните пари за да претставуваат законско средство за плаќање во Републиката?

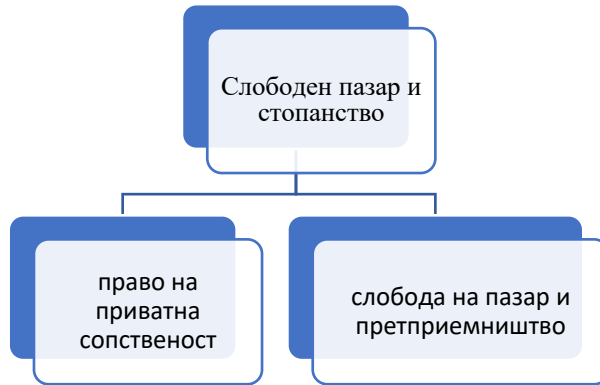

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- На кој начин Уставот ја гарантира слободата на пазарот и претприемништвото?
- Што се добра од општ интерес?
- Што се добра од општа употреба?
- Кои се основните цели на Народната банка на Република Северна Македонија?

1. СЛОБОДА НА ПАЗАРОТ И ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО

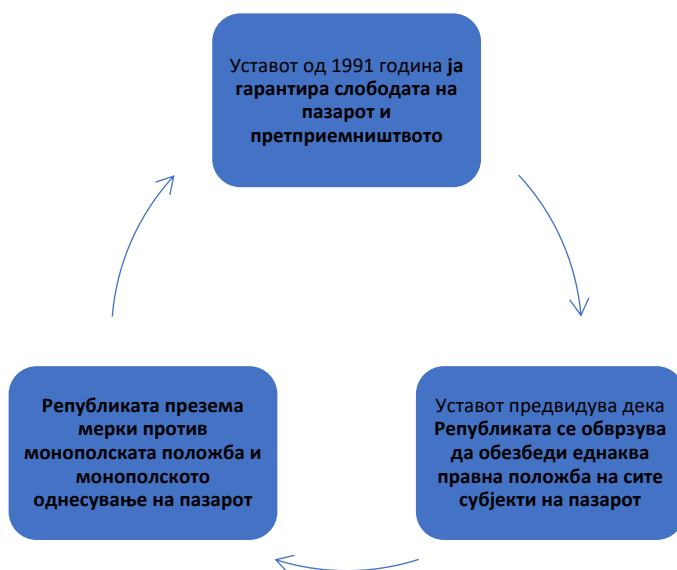
Правото на приватна сопственост и слободата на пазарот и претприемништвото претставуваат два основни елемента на слободниот пазар и стопанството.

Во современи услови не постои демократска држава во која економскиот систем е заснован на државна сопственост и стопанството е во потполност во државна сопственост. Исто така не постои систем кој во целост ќе биде ослободен од државна регулација. Напротив, најчесто економските системи се засновани на принципот на слобода на пазарот и претприемништвото, со извесна контрола на стопанството од страна на државата.

Државата треба да се грижи за прашањето за невработеноста, за здравствената и социјалната заштита на граѓаните и да води даночна политика за да поттикне економски развој итн.

Воспоставувањето на начелото на слободата на пазарот и претприемништвото, претставува предуслов за функционирање на пазар кој се води од **правилото на понуда и побарувачка**.

Значи, со гаранцијата за слободата на пазарот и претприемништвото, нашиот уставотворец имал за цел:

1. да обезбеди еднаква правна положба на сите субјекти на пазарот, што значи дека ниедна фирма не смее да биде привилегирана;
2. да ги заштити економските субјекти од оние, чија цел претставува обезбедување монополска положба и монополско однесување на пазарот за сопствена корист.

Слободата на пазарот и претприемништвото можат да се **ограничат со закон** единствено заради:

1. одбраната на Републиката,
2. зачувувањето на природата, животната средина или здравјето на луѓето.

Во делот од Уставот во кој се уредува материјата која се однесува на основите на економските односи, Уставот од 1991 година предвидува дека **Републиката го поттикнува економскиот**

развиток и се грижи за рамномерен просторен и регионален развој, како и за побрз развој на стопански недоволно развиените подрачја. Тоа значи дека државата не смее да вложува средства само во развојот на некои општини или делови од земјата, а други да ги остави недоволно развиени.

2. „ДОБРА ОД ОПШТА УПОТРЕБА“ И „ДОБРА ОД ОПШТ ИНТЕРЕС“

Сите природни богатства на Републиката, растителниот и животинскиот свет, добрата од општа употреба, како и предметите и објектите од особено историско и културно значење определени со закон, се добра од општ интерес за Републиката и уживаат посебна заштита.

Уставот содржи два различни термини „добра од општ интерес“ и „добра во општа употреба“. Јасното разграничување на овие две категории е направено со закон.

„ДОБРА ОД ОПШТ ИНТЕРЕС“ се дефинираат како **ствари кои поради економското, стратешкото или историското значење за општеството имаат посебен правен режим на 1. употреба, 2. располагање и 3. заштита**. Овие добра мора да се употребуваат во согласност со законски предвидените услови со кои се остварува нивна *рационална употреба*. Нивната употреба треба да биде општествено и економски оправдана. Добрата од општ интерес на Републиката можат да бидат **во сопственост на државата или на физичките и правните лица**.

Такви добра од општ интерес се шумите, шумското земјиште, земјоделското или градежното земјиште, природните богатства, културните добра итн.

Од друга страна, „ДОБРА ВО ОПШТА УПОТРЕБА“ **претставуваат ствари кои по својата природа или намена служат за општа употреба.** Тие служат за општо рамномерно и еднакво користење од страна на сите правни субјекти, без посебни дозволи или одобрувања од страна на надлежните органи.

Такви добра во општа употреба се патиштата, улиците, мостовите, парковите, пристаништата, плоштадите, итн.

Стварите во општа употреба се **ствари кои се во државна сопственост**, а кои ги користат сите физички и правни лица. За нив се грижи и со нив управува Републиката, ако со закон поинаку не е определено. Ствари (добра) од општа употреба се улиците, јавните патишта, плоштадите, мостовите, јавните паркови итн.

3. НАРОДНА БАНКА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Народната банка на Република Северна Македонија претставува уставна категорија. Уставот од 1991 година ги поставува основите на регулирање на материјата за Народната банка и остава „организацијата и работата на Народната банка да се уредуваат со закон“.

Народната банка претставува централна банка на Републиката. Уставот од 1991 година предвидува дека Народната банка е самостојна и одговорна за стабилноста на валутата, за монетарната политика и за општата ликвидност на плаќањата во Републиката и во странство.

Народната банка е независна при постигнувањето на целите и задачите утврдени со Законот за Народна банка.

Основни цели на Народната банка се:

- 1) постигнување и одржување на **ценовната стабилност,**
- 2) придонесува кон **одржување на стабилен, конкурентен и пазарно ориентиран финансиски систем** и
- 3) ја **подржува општата економска политика,** во согласност со принципот на отворена пазарна економија со слободна конкуренција.

Народната банка е **емисиска банка**. Тоа значи дека Народната банка има ексклузивно право да издава книжни и ковани пари. Имено, единствено книжните и кованите пари издадени од Народната банка претставуваат законско средство за плаќање во Републиката. Таа ја определува номиналната вредност, тежината, големината, дизајнот, безбедносните и другите карактеристики на книжните и кованите пари. Во нејзина надлежност е, исто така, повлекувањето, замената и уништувањето на оштетените книжни и ковани пари.

Една од основните цели на Народната банка е да придонесува во одржувањето на **стабилен, конкурентен и пазарно ориентиран финансиски систем**. За исполнување на оваа цел, Народната банка на редовна основа прибира релевантни податоци од јавни установи, јавни претпријатија, органи на државната управа, финансиски институции, финансиски супервизорски органи, трговски друштва основани од државата итн. Врз основа на овие податоци, се изготвуваат периодични извештаи кои се однесуваат на стабилноста на финансискиот систем.

Народната банка е самостојна и одговорна за **монетарната политика**. Основните цели на *монетарната политика се одржување одредено ниво на вработеност и производство, одржување одредена стапка на економски раст, одржување стабилен девизен курс на*

домашната валута, одредување стабилност на опитото ниво на цените.

Органи на Народната банка се **Советот на Народната банка** и **гувернерот на Народната банка**.

Советот на Народната банка е орган на управување. Тој се состои од 9 члена кои се именуваат со мандат од 7 години, со право на повторен избор. Гувернерот претседава со Советот на Народната банка.

Гувернерот на Народната банка ја претставува Народната банка. Тој претседава со Советот на Народната банка, има главна извршна функција во Народната банка. Собранието на Република Северна Македонија го именува гувернерот на Народната банка на предлог на претседателот на Републиката. Гувернерот на Народната банка се именува за мандат од 7 години со право на уште еден избор.

РАЗМИСЛЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ

1. Погледнете ги двете групи надлежности. Размислете и поврзете ја групата надлежности со органот кој треба овие надлежности да ги остварува!

1. ги дефинира и ги усвојува монетарната политика и политиката на девизен курс на Народната банка;

2. ги формулира и донесува политиките на Народната банка во врска со извршувањето на нејзините задачи;

3. ја надгледува примената на политиките и извршувањето на задачите на Народната банка;

4. ги донесува подзаконските прописи од надлежност на Народната банка;

5. го донесува Статутот на Народната банка;

6. ги утврдува општите политики и интерни правила поврзани со работењето на Народната банка

1. ја претставува Народната банка;

2. ги спроведува монетарната и политиката на девизен курс, како и другите политики;

3. одговорен е за извршување на одлуките на Советот на Народната банка и за контролата на управувањето и работењето на Народната банка;

4. одлучува за издавање дозволи и согласности за финансиски институции и ги одзема издадените дозволи и согласности, во согласност со закон;

5. презема мерки кон банки и други финансиски институции кои се предмет на супервизија на Народната банка.

Гувернер на Народната
банка

Совет на Народната банка

2. Размислете која категорија е поширока? Дали добрата од општата употреба ги опфаќаат добрата од општ интерес или обратно?
3. Што значи тоа кога ќе се каже „Народната банка на Република Северна Македонија, претставува емисиска банка“?
4. Размислете и поврзете!

5. Размислете до кој степен државата треба да се меша во пазарот и претприемништвото за време на економска криза и дали државата е должна да обезбеди економска сигурност за нејзините граѓани?

ШЕСТИ ДЕЛ

**УСТАВНИ НАЧЕЛА ЗА
МЕЃУНАРОДНИТЕ
ОДНОСИ НА РЕПУБЛИКА
СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА,
ОДБРАНА НА
РЕПУБЛИКАТА, ВОЕНА И
ВОНРЕДНА СОСТОЈБА**

I. МЕЃУНАРОДНИ ОДНОСИ

„Ако Вашите постапки ги инспирираат останатите да сонуваат повеќе, да научат повеќе, да прават повеќе и да станат повеќе, Вие сте лидер.“

(Дон Квинси Адамс)

„Избирам да ги бранам човековите права затоа што не можам да го задржам молкот пред лицето на неправдата.“

(Чен Гуанченг)

„Принципите и целите на надворешната политика претставуваат рефлексија на внатрешната политика на една земја.“

„Кога еден човек ќе стане и ќе рече 'застанете, ова е погрешно', тоа им помага на другите луѓе да го сторат истото.“
(Глорија Стајнам)

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. На кој начин склучените меѓународни договори стануваат дел од внатрешниот правен поредок?
2. Размислете до кои начела кои се однесуваат на меѓународните односи се придржува Република Северна Македонија?
3. Дали Републиката се меша во внатрешните односи на останатите држави?
4. Дали склучените меѓународни договори кои се ратификувани во форма на закон, можат да се менуваат со закон?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Кој ги склучува, а кој ги ратификува меѓународните договори?
- Кој може да даде предлог, а кој донесува одлука за стапување или истапување од сојуз или заедница со други држави?
- Како се одвива постапката за стапување во членство или истапување од членство во меѓународните организации?

1. УСТАВНИ НАЧЕЛА ЗА МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ

Република Северна Македонија како суверена, независна и мирољубива држава се залага за почитување на неколку **начела кои се однесуваат на меѓународните односи**:

Почитување на сувереноста на останатите народи и држави.

Немешање во нивните внатрешни работи.

Решавање на меѓународните спорови по мирен пат.

Исполнување на преземените меѓународни обврски.

Нема територијални претензии кон соседните држави.

Активно учество во меѓународните организации во кои членува.

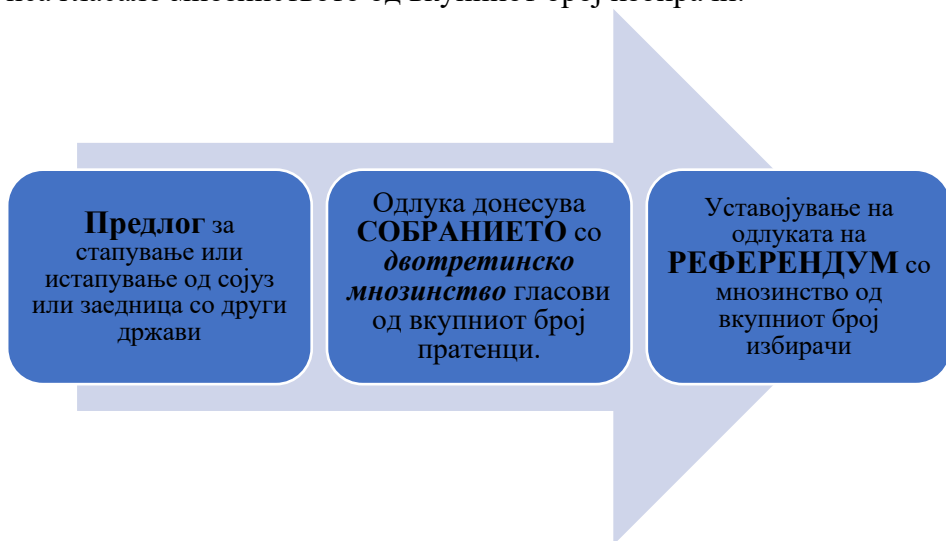
Прашањето за стапување или истапување од сојуз или заедница со други држави е предмет на уредување во нашиот Устав.

Предлог за стапување или истапување во сојуз или заедница со други држави можат да поднесат:

1. претседателот на Републиката,
2. Владата,
3. најмалку 40 пратеници.

Одлуката за стапување или истапување во сојуз или заедница со други држави ја донесува **Собранието** со *двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници*.

Сепак, оваа постапка ќе се смета за завршена дури кога одлуката донесена од Собранието ќе биде усвоена на **референдум**, доколку за неа гласало мнозинството од вкупниот број избирачи.

Постапката за стапување во членство или истапување од членство во меѓународните организации е нешто поедноставна.

Одлука за стапување или истапување од членство во меѓународните организации донесува **Собранието со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници** по предлог на

1. претседателот на Републиката,
2. Владата,
3. најмалку 40 пратеници.

Меѓународните договори во името на Републиката ги склучува **претседателот на Републиката**. Нив може да ги склучи и **Владата** кога е тоа утврдено со закон.

Склучените меѓународни договори треба да **ги ратификува Собранието на Република Северна Македонија**. Собранието ги ратификува меѓународните договори во форма на закон. Меѓународните договори кои се ратификувани во согласност со Уставот, *стануваат дел од внатрешниот правен поредок*. Тие не можат да се менуваат со закон.

2. ОРГАНИЗАЦИЈА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ

Организацијата на обединетите нации (ООН) е меѓународна организација основана во 1945 година. Членството во оваа организација е отворено за сите мирољубиви држави кои ги прифаќаат обврските од Повелбата на Обединетите нации. Нејзините основни цели се **одржувањето на мирот во светот, разрешувањето на конфликтите по мирен пат и без насилство, решавањето на светските проблеми како сиромаштијата, загадувањето и болестите**.

Слика 1 – Знамето на ООН

На 8 април
1993 година
тогашна
Република
Македонија
стана членка
на ООН.

ООН имаат повеќе **органи**. Главното претставничко тело на ООН е **Генералното Собрание на ООН** во кое членуваат сите земји членки на ООН. Тоа се состанува еднаш годишно во септември во Њујорк (САД). Генералното собрание одлучува за мирот и безбедноста, за

прием на нови членки, за буџетот и за други прашања. Секоја година Генералното собрание избира претседател на Генералното собрание со мандат од една година.

Друг орган на ООН е **Советот за безбедност** чија основна задача е зачувување на мирот и безбедноста. Во Советот на безбедност членуваат 15 земји членки, од кои 5 се постојани членки (Кина, Русија, САД, Обединетото Кралство, Франција и САД) и 10 се непостојани членки кои се избираат со мандат од 2 години. Советот за безбедност може да наметне санкции или да одобри употреба на сила за одржување или воспоставување на меѓународниот мир и безбедност.

Економскиот и социјалниот совет се занимава со економски, социјални и прашања за животната средина. Овој орган расправа за прашањата за одржливиот развој во земјите на ООН. Целите за одржлив развој на кои работи ООН се повик за акција да се стави крај на сиромаштијата, да се заштити животната средина и климата и да се обезбеди сите луѓе да уживаат во мир и просперитет.

Слика 2 – Целите за одржлив развој на ООН

Меѓународен суд на правдата е сместен во Палатата на мирот во Хаг (Холандија). Тој е надлежен да решава правни спорови меѓу државите и да им дава советодавни мислења за правни прашања на органите на ООН и специјализираните агенции.

3. ЕВРОПСКА УНИЈА

Европската Унија претставува политичка и економска унија на 27 држави членки. Зачетоците на ЕУ се поставени со Договорот од Рим во 1957 година со кој е основана Европската економска заедница. Оттогаш бројот на државите членки се зголемува за да во 1992 година се склучи Договорот од Мастрихт, кога е оформена оваа заедница под денешното име – Европска Унија.

Европската Унија создава единствен пазар, а нејзините акти се применуваат во сите држави членки. На тој начин се овозможува слободно движење на луѓе, стока, услуги и капитал.

Во 2002 година Европската Унија го воведува **еврот** како заедничка валута.

Институции на Европската Унија се: Европскиот парламент, Советот на Европската Унија (Совет на министри), Европскиот совет, Европска комисија, Европскиот суд на правдата и Европската централна банка.

Слика 3 – Ода на радоста од Бетовен е определена за химна на Европската Унија

Слика 4 – Знамето на ЕУ

Слика 5 – Еврото е парична единица на ЕУ

РАЗМИСЛЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ

1. Со какво мнозинство Собранието на Република Северна Македонија ја носи одлуката за **стапување или истапување од сојуз или заедница со други држави**, а со какво мнозинство ја донесува одлуката за **стапување или истапување од членство во меѓународни организации**?
2. Објаснете ја постапката за стапување или истапување од сојуз или заедница со други држави?
3. Размислете зошто се вели дека **постапката за стапување или истапување од членство во меѓународните организации** е поедноставна од постапката за **стапување или истапување од сојуз или заедница со други држави** ?
4. Што мислите, зошто склучените меѓународни договори ратификувани во форма на закон, не можат да се менуваат со закон?

II. ОДБРАНАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА И ВОЕНА И ВОПРЕДНА СОСТОЈБА

„Вооружените
сили ја
остваруваат
одбранбената
функција на
земјата.“

„Никој нема право
да признае окупација
на Република
Северна Македонија
или на некој нејзин
дел.“

„Вооружените сили
треба да бидат во
состојба да го
обезбедат опстанокот
на поредокот, но не и
да се мешаат во
работата на
цивилните
институции и
човековите слободи
и права.“

„Правото на одбрана
на земјата е
неприкосновено и
неотуѓиво. Никој не
може да го спречи
граѓанинот да
учествува во
одбраната на својата
земја.“

ПРАШАЊА ЗА ДЕБАТА

1. Што мислите зошто уставотворецот јасно ги предвидел случаите кога настапува воена или вонредна состојба?
2. Размислете зошто уредбите со законска сила кои се донесуваат во време на воена или вонредна состојба ги донесува Владата, а не Собранието?
3. Размислете зошто одлуката со која се утврдува постоењето на вонредната состојба има важност 30 дена, додека временско ограничување на воената состојба не е предвидено?

ФОКУС НА ОВАА ГЛАВА

- Кога настапува воена состојба?
- Кога настанува вонредна состојба?
- Какви овластувања му се доделуваат на претседателот на Републиката за време на воена состојба, доколку Собранието не може да се состане?
- Што се тоа уредби со законска сила и кога се донесуваат?

1. ОДБРАНАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Во Уставот се содржани одредбите за одбраната на Републиката и воената и вонредната состојба. Сепак, материјата која се однесува на одбраната на Републиката се уредува подетално со закон кој се донесува во **двотретинско мнозинство** гласови од вкупниот број пратеници.

Нашиот уставотворецот предвидел дека:

„Вооружените сили на Република Северна Македонија го штитат територијалниот интегритет и независноста на Републиката.“

Никој нема право да признае окупација на Република Северна Македонија или на некој нејзин дел.

Одбраната на земјата е право и обврска на секој граѓанин.

2. УСТАВНИ НАЧЕЛА ЗА ВОЕНА И ВОНРЕДНА СОСТОЈБА

Воената и вонредната состојба во Република Северна Македонија се исто така уставна категорија.

Во Уставот е определено дека **воена состојба** настапува само кога:

- претстои непосредна опасност од напад врз Републиката,
- Републиката е нападната или
- на Републиката ѝ е објавена војна.

Воена состојба настапува кога *претстои непосредна воена опасност од напад врз Републиката, или кога Републиката е нападната или ѝ е објавена војна.*

Значи, уставотворецот многу прецизно и рестриктивно ги определил условите (ги ограничил условите) кога настапува воена состојба за да ја оневозможи злоупотребата на овој институт.

Воена состојба прогласува Собранието со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.

Овластени предлагачи за воведување на воена состојба се:

- Претседателот на Републиката,
- Владата или
- Најмалку 30 пратеници.

Уставот утврдил дека *во случај Собранието да не може да се состане*, одлуката за прогласување на воената состојба ја донесува **претседателот на Републиката**. Претседателот на Републиката е должен одлуката за прогласување на воената состојба да му ја поднесе на Собранието на потврдување, штом тоа ќе биде во можност да се состане.

Прогласувањето на воената состојба предвидува воспоставување посебен правен режим. Тоа може да се согледа од овластувањата кои му се доделуваат на претседателот на Републиката за време на воена состојба, доколку Собранието не може да се состане. Така во ваков случај, претседателот на Републиката може да ја именува и разрешува Владата и да именува и разрешува функционери чиј избор е во надлежност на Собранието“.

Уставот **не предвидува временско ограничување на правниот режим на воената состојба**.

Вонредната состојба претставува посебен правен режим кој може да се воспостави на **целата територија на Републиката или на некој нејзин дел**.

Со цел да се оневозможи злоупотреба на институтот и донесување одлука со која се утврдува постоењето на вонредната состојба, без уставна основа за тоа, уставотворецот се определил за еден исклучително рестриктивен пристап во определувањето кога таа настанува. Така:

Вонредна состојба настанува кога ќе настанат големи природни непогоди или епидемии.

Вонредна состојба утврдува **Собранието** по претходен предлог на претседателот на Републиката, Владата или најмалку 30 пратеници.

Овластени предлагачи за воведување на вонредна состојба се:

- Претседателот на Републиката,
- Владата или
- најмалку 30 пратеници.

Одлуката со која се утврдува постоењето на вонредната состојба се донесува со **двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници**. Оваа одлука има важност **30 дена**.

Доколку причините поради кои е воведена вонредната состојба не бидат отклонети во овој период, може да се донесе нова одлука за прогласување на вонредна состојба. Тоа значи дека вонредната состојба не се продолжува по автоматизам.

Доколку се земат предвид условите кога се прогласува вонредна состојба (природни непогоди или епидемии), Уставот предвидел решение и директно го овластил претседателот на Републиката тој да ја донесе одлуката за прогласување вонредна состојба, доколку Собранието не може да се состане. Воедно, оваа одлука, претседателот на Републиката мора да ја поднесе на потврдување на Собранието, штом тоа ќе биде во можност да се состане.

За време на траењето на воената и вонредната состојба, мандатот на пратениците во Собранието, претседателот на Републиката, Владата, судиите на Уставниот суд, членовите на Судскиот совет се продолжува.

При постоење на вонредна или воена состојба Владата согласно Устав и закон, донесува уредби со законска сила.

Уредбите со законска сила во својата суштина се закон во материјална смисла.

Уставотворецот предвидел дека владата донесува уредби со законска сила затоа што е пооправдано еден помал колективен орган (владата) наспроти законодавниот орган, да го понесе товарот на одлучувањето и итноста на постапувањето, во услови на епидемии или големи природни непогоди или во воена состојба.

Ова уставно решение е оправдано, ако се има предвид дека начинот на вообичаена работа на законодавните органи не соодветствува со потребите на брзо, ефикасно и делотворно одлучување во услови на вонредна или воена состојба.

Смислата на уредбите со законска сила е итност во постапувањето и утврдувањето комплет мерки, инструменти и механизми во насока на надминување на вонредната или воената состојба.

Сепак, и ова овластување на Владата е временски ограничено, бидејќи тоа трае до завршувањето на вонредната, односно воената состојба.

До март 2020 година земјава немаше искуство со примената на уставните одредби кои ја регулираат материјата за вонредната состојба. Ширењето на вирусот ковид-19 ја наметна потребата од прогласување вонредна состојба. Овластен предлагач за донесување одлука за постоење вонредна состојба беше Владата на Република Северна Македонија. Бидејќи Собранието беше распуштено поради одржување парламентарни избори, одлуката за постоење вонредна состојба ја донесе претседателот на Републиката. Имено, претседателот на Републиката донесе 5 одлуки за прогласување вонредна состојба.

3. ОРГАНИЗАЦИЈА НА СЕВЕРНОАТЛАНТСКИ ДОГОВОР – НАТО

На 27 март 2020 година, Република Северна Македонија стана триесетта земја членка на Алијансата. Со тоа, се реализира еден од стратешките приоритети на надворешната политика на земјата.

The North Atlantic Treaty Organization (NATO) е основана во 1949 година и е група од 30 земји од Европа и Северна Америка. Таа е основана за да ги заштити народот и територијата на нејзините членки.

Целите на НАТО се да ги гарантира слободата и безбедноста на своите членки преку политички и воени средства.

Алијансата е основана врз принципот на колективна одбрана. Тоа значи дека ако е нападната една членка на НАТО, тогаш се смета дека сите членки на НАТО се нападнати.

РАЗМИСЛЕТЕ И ОДГОВОРЕТЕ

1. Погледнете ги двете табели. Размислете и поврзете го органот со надлежноста која ја остварува!

Претседател на Република Северна Македонија
Собрание на Република Северна Македонија
Влада на Република Северна Македонија
30 пратеници

Донесува одлука за прогласување вонредна состојба, доколку Собранието не може да се состане
Донесува уредби со законска сила
Овластен предлагач за воведување вонредна состојба
Прогласува воена состојба

3. Објаснете ја постапката за прогласување на воена состојба?
4. Што мислите, зошто нашиот уставотворец предвидел така големо мнозинство за прогласување на воена или вонредна состојба?
5. Размислете и поврзете!

A blue ribbon graphic with a central rectangular panel and two flared ends. The central panel has rounded corners and contains white text. The flared ends also have rounded corners and point outwards.

**ТЕМАТСКО РЕЗИМЕ,
КОРИСТЕНА
ЛИТЕРАТУРА И
СОДРЖИНА**

ШТО НАУЧИВМЕ?

ПРВ ДЕЛ - „Уставно уредување на Република Северна Македонија”

- **Уставно уредување** се правните норми кои ги регулираат најзначајните прашања кои се однесуваат на организирањето на власта во една политичка заедница, карактерот на нејзиното уредување и човековите права како и односите кои се воспоставуваат врз основа на овие правни норми.
- **Устав во формална смисла** е пишан, кодификуван, општ и највисок правен акт (односно акт со најголема правна сила) кој се донесува и менува по посложена постапка од постапката за донесување и менување на другите правни акти.
- Уставите можат да се **класифицираат** врз основа на различни критериуми. Според формата, уставите се делат на пишани и непишани и на кодификувани и некодификувани. Според постапката за донесување и измена, уставите се делат на цврсти и меки, а според нивниот доносител – на октроирани устави, уставни пактови и народни устави.
- Вообичаено е **структурата на уставот** да ја сочинува преамбула и нормативен дел, и покрај тоа што немаат сите уставни преамбули. Некои уставни имаат и уставни амандмани.
- **Преамбула** е воведот на уставот, кој му претходи на нормативниот дел. Преамбулите не се задолжителен дел на секој устав. Стилот на преамбулите е описен, декларативен и свечен.
- **Нормативниот дел** на уставот е суштината на уставот бидејќи во него се содржани правните норми.
- Првата половина на 20-от век е одбележан со исклучително важни настани за нашата **уставна историја**. Тоа се Првото заседание на АСНОМ во 1944 година и донесувањето на Уставот на Народна Република Македонија во 1946 година, Уставот на Социјалистичка Република Македонија од 1963 година и Уставот на Социјалистичка Република Македонија од 1974 година.

- Уставот од 1991 година е првиот македонски **устав на суверена и самостојна македонска држава.**
- **Република Северна Македонија е суверена, самостојна, демократска и социјална држава.**
- **Суверенитетот** на Република Северна Македонија е неделив, неотуѓив и непренослив, произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните.
- Грбот, знамето и химната се **државни симболи.** Тие се утврдуваат со закон кој се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.
- **Уставот се менува и дополнува со уставни амандмани.** Составен дел од нормативниот текст на Уставот претставуваат и уставните амандмани.
- Уставот во Република Северна Македонија е релативно краток устав кој содржи 134 члена, распределени во 9 дела кои се означени со римски броеви (I-IX). Некои од деловите се поделени на глави. Уставот, од неговото донесување на 17 ноември 1991 година е менуван 8 пати (во 1992, 1998, 2001, 2003, 2005, 2009, 2011 и 2019 година), при што се донесени 36 амандмани.
- **Темелните вредности** се одредби кои имаат посебно значење во Уставот, бидејќи кога другите уставни одредби се толкуваат и применуваат, треба да се води сметка тоа толкување и таа примена да бидат во согласност со „духот“ на темелните вредности.
- Во Република Северна Македонија **слободно е сè што со Уставот и закон не е забрането.** Ова начело е начело кое се однесува на човекот и неговите права, а не на државните органи, односно на власта.

ВТОР ДЕЛ - „Слободите и правата на човекот и граѓанинот во Уставот на Република Северна Македонија”

- Човековите права се најзначајните права кои ги поседува некој заради тоа што е човек. Човековите права им заштитуваат одредени човекови вредности кои се сметаат за суштински за соодветно функционирање на човечкото суштество. Целта на човековите права е да **ги заштитат суштинските вредности на луѓето и на заедницата,** како што се на пример животот, слободата, достоинството, домот и сл.

- Човековите права се **универзални**. Човековите права треба да им се гарантирани на сите човечките суштества само заради тоа што се луѓе. Значи, сите човечки суштества имаат човекови права независно од расата, полот, родот, религијата, националноста, социјалната и друга положба, независно од признавањето на овие права во правниот систем на државата во која лицето живее.
- **Личните права** ја штитат сигурноста и автономијата на лицата од државата. Тие имаат највисока заштита со сите можни правни средства.
- **Политичките права** се партиципативни права, права на граѓаните да учествуваат во управувањето на државата.
- **Економските, социјалните и културните права** се признаени подоцна од личните и политичките права. Тие ја заштитуваат економската, социјалната и културната положба на поединците во една заедница.
- Во Република Северна Македонија судовите се должни да ги штитат човековите права во итна постапка. Некои човекови права ги штити и Уставниот суд. Но исто така, доколку нашата држава не ни даде заштита на нашите права, можеме да ја тужиме пред **Европскиот суд за човекови права во Стразбур**. Таа можност ја имаме бидејќи земјата е членка на Советот на Европа и ја има ратификувано **Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП)** која исто така ги гарантира човековите права.

ТРЕТ ДЕЛ- „Организација на државната власт во Република Северна Македонија

- **Суверенитетот** претставува обележје на државната власт која е највисоката, врховната власт и која е независна од сите други власти на територијата на која се остварува.
- Постојат два основни начини на остварување на суверенитетот: **непосредниот (директниот)** и **посредниот**.
- Непосредниот начин на остварување на власта често се означува како **непосредна демократија**, која се остварува преку: **референдум, плебисцит, народно вето, собрание на граѓаните, граѓанска иницијатива**.

- Посредниот начин, пак се поистоветува со **посредната (претставничката) демократија**, која се поврзува со неможноста на граѓаните самостојно и директно да ја извршуваат власта.
- **Изборниот систем** претставува систем со чија што помош може да се пренесат освоени гласови на политичките партии, коалиции или независни кандидати кои учествувале на изборите, во определен број пратенички мандати.
- **Изборен модел** е правилото со чија примена ќе се изврши трансфер на освоени гласови на изборите за некоја партија или кандидатска листа, во определен број освоени пратенички места. Постојат три вакви изборни модели: **мнозински, пропорционален и мешовит**.
- Поимот **организација на власт** се однесува на односите кои се воспоставуваат помеѓу органите на законодавната, извршната и судската власт. Тие односи можат да бидат засновани врз **начелото на поделба на власта** или **начелото на единство на власта**.
- **Собранието** на Република Северна Македонија како претставнички орган на граѓаните и носител на законодавната власт на Републиката.
- Собранието на Република Северна Македонија е составено од 120 до 140 пратеници, кои се избираат на општи, непосредни и слободни избори со тајно гласање.
- Пратениците во Собранието имаат слободен репрезентативен мандат.
- Собранието се распушта ако за тоа се изјасни мнозинството од вкупниот број пратеници.
- Пратениците во Собранието уживаат имунитет.
- Собранието на Република Северна Македонија донесува закони, врши политичка контрола над Владата, дава амнестија, распишува референдум и врши други работи утврдени со Уставот.
- Извршната власт во Република Северна Македонија ја вршат Претседателот на Републиката кој е шеф на државата и Владата.
- **Претседателот на Републиката** ја претставува Републиката во земјата и во странство и е врховен командант на вооружените сили. Претседателот на Република Северна Македонија се избира на општи и непосредни избори, со тајно гласање, за време од 5 години.
- Шефот на државата ја претставува државата во земјата и во меѓународните односи, има овластувања во областа на

одбраната, предлага кандидати за избор на други органи или именува носители на функции, доделува одликувања и признанија во согласност со закон, дава помилување, има овластување да го известува Собранието за прашања од негова надлежност. Шефот на државата има и право на суспензивно вето.

- **Владата** е носител на извршната власт. Неа ја сочинуваат *претседател и министри*.
- Владата на Република Северна Македонија има голем број надлежности како што се: **извршување закони и други прописи на Собранието, ја креира политиката, преку предлагање на актите и прописите кои ги донесува Собранието**, овластувања во рамките на **водењето на надворешната политика и други овластувања** за чие вршење донесува уредби, одлуки, упатства, програми, решенија и заклучоци.
- Судската власт во Република Северна Македонија ја вршат **основните судови, апелационите судови, Управниот суд, Вишиот управен суд и Врховниот суд на Република Северна Македонија**.
- Јавното обвинителство е **единствен и самостоен државен орган** кој ги гони сторителите на кривични дела и на други со закон утврдени казниви дела и врши и други работи утврдени со закон.
- **Уставниот суд** ја штити уставноста и законитоста.
- Составот на Уставниот суд го сочинуваат **девет судии** кои ги избира Собранието на Република Северна Македонија за мандатен период од **9 години без право на повторен избор**.
- Уставниот суд одлучува за согласноста на законите со Уставот и за согласноста на другите прописи и на колективните договори со Уставот и законите, ги штити слободите и правата на човекот и граѓанинот, но не сите, туку само оние кои се утврдени со Уставот, решава за судир на надлежности меѓу носителите на законодавната, извршната и судската власт, решава за судир на надлежности меѓу органите на Републиката и единиците на локалната самоуправа, одлучува за одговорноста на претседателот на Републиката, одлучува за уставноста на програмите и статутите на политичките партии и здруженија на граѓани.
- **Народниот правобранител** во Република Северна Македонија е надлежен да ги заштитува уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од

органи на државната управа и од други органи и организации кои имаат јавни овластувања.

ЧЕТВРТИ ДЕЛ- „Локална самоуправа во Република Северна Македонија”

- Локалната самоуправа претставува **право на граѓаните самостојно да одлучуваат за прашања кои се од заеднички интерес за локалната заедница, за средината во која живеат.**
- Локалната самоуправа во Република Северна Македонија е **темелна вредност на уставниот поредок.**
- Уставот ја гарантира локалната самоуправа **како самостојна и независна категорија од централната власт, воедно и како еден од основните механизми за нејзино ограничување**
- Основни и единствени единици на локалната самоуправа се **општините**, односно во Република Северна Македонија постои **едностепена локална самоуправа.**
- Општините имаат **надлежности да одлучуваат за прашања од локално значење**, како што се урбано и рурално планирање, заштитата на околината, комуналните дејности, културата, спортот, социјалната и детската заштита, образованието, здравствената заштита, противпожарната заштита и сл.
- Општините се финансираат од сопствени приходи, како и од други извори на финансирање.
- Органи на општината, како основна единица на локалната самоуправа, се **советот на општината и градоначалникот.**

ПЕТТИ ДЕЛ - „Основи на економските односи”

- **Правото на приватна сопственост и слободата на пазарот и претприемаштвото** претставуваат два основни елементи на слободниот пазар и стопанството

- Воспоставувањето на начелото на слободата на пазарот и претприемаштвото, претставува предуслов за функционирање на пазар кој се води од **правилото на понуда и побарувачка**.
- Со гаранцијата за слободата на пазарот и претприемаштвото, нашиот уставотворец имал за цел: **да обезбеди еднаква правна положба на сите субјекти на пазарот**.
- Сите природни богатства на Републиката, растителниот и животинскиот свет, добрата од општа употреба, како и предметите и објектите од особено историско и културно значење определени со закон, се **добра од општ интерес за Републиката и уживаат посебна заштита**.
- Народната банка на Република Северна Македонија е централна банка на Републиката, која е самостојна и одговорна за стабилноста на валутата, за монетарната политика и за општата ликвидност на плаќањата во Републиката и во странство.
- Основни цели на Народната банка се: постигнување и одржување на **ценовната стабилност**, придонесува кон **одржување на стабилен, конкурентен и пазарно ориентиран финансиски систем** и ја **подржува општата економска политика**, во согласност со принципот на отворена пазарна економија со слободна конкуренција.
- Органи на Народната банка се **Советот на Народната банка и гувернерот на Народната банка**.

ШЕСТИ ДЕЛ- „Уставни начела за меѓународните односи на Република Северна Македонија, одбрана на Републиката, воена и вонредна состојба”

- **Начела кои се однесуваат на меѓународните односи се:** почитување на сувереноста на останатите народи и држави, решавање на меѓународните спорови по мирен пат, немешање во внатрешните работи на други држави, исполнување на преземените меѓународни обврски, активно учество во меѓународните организации во кои членува, републиката нема територијални претензии кон соседните држави.
- **Одлуката за стапување или истапување во сојуз или заедница со други држави** ја донесува Собранието со

двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. Оваа постапка ќе се смета за завршена дури кога одлуката донесена од Собранието ќе биде усвоена на референдум, доколку за неа гласало мнозинството од вкупниот број избирачи.

- **Одлука за стапување или истапување од членство во меѓународните организации** донесува Собранието со мнозинство гласови од вкупниот број пратеници по предлог на претседателот на Републиката, Владата, најмалку 40 пратеници.
- **Меѓународните договори** во името на Републиката ги склучува претседателот на Републиката. Нив може да ги склучи и Владата кога е тоа утврдено со закон.
- Склучените меѓународни договори треба да ги ратификува Собранието на Република Северна Македонија. Собранието ги ратификува меѓународните договори во форма на закон.
- **Организацијата на Обединетите Нации (ООН)** е меѓународна организација основана во 1945 година. Членството во оваа организација е отворено за сите мирољубиви држави кои ги прифаќаат обврските од Повелбата на Обединетите нации. Нејзините основни цели се одржувањето на мирот во светот, разрешувањето на конфликтите по мирен пат и без насилство, решавањето на светските проблеми како сиромаштијата, загадувањето и болестите.
- **Европската Унија** претставува политичка и економска унија на 27 држави членки. Европската Унија создава единствен пазар, а нејзините акти се применуваат во сите држави членки. На тој начин се овозможува слободно движење на луѓе, стока, услуги и капитал.
- Во 2002 година Европската Унија го воведува **еврото** како заедничка валута.
- Институции на Европската Унија се: **Европскиот парламент, Советот на Европската Унија (Совет на министри), Европскиот совет, Европска комисија, Европскиот суд на правдата и Европската централна банка.**
- Вооружените сили на Република Северна Македонија го штитат територијалниот интегритет и независноста на Републиката.
- Никој нема право да признае окупација на Република Северна Македонија или на некој нејзин дел.
- **Воена состојба** настапува кога претстои непосредна воена опасност од напад врз Републиката, или кога Републиката е нападната или ѝ е објавена војна.

- Воена состојба прогласува Собранието со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. Уставот не предвидува временско ограничување на правниот режим на воената состојба.
- **Вонредна состојба** настанува кога ќе настанат големи природни непогоди или епидемии.
- Одлуката со која се утврдува постоењето на вонредната состојба ја донесува Собранието со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број на пратеници. Оваа одлука има важност 30 дена.
- При постоење на вонредна или воена состојба Владата согласно Устав и закон, донесува уредби со законска сила.
- **The North Atlantic Treaty Organization (NATO)** е основана во 1949 година и е група од 30 земји од Европа и Северна Америка. Таа е основана за да ги заштити народот и територијата на нејзините членки.
- **Целите на НАТО** се да ги гарантира слободата и безбедноста на своите членки преку политички и воени средства. Алијансата е основана врз принципот на колективна одбрана. Тоа значи дека ако е нападната една членка на НАТО, тогаш се смета дека сите членки на НАТО се нападнати.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Adler, John. „Constitutional and Administrative Law”, Macmillan, 1994.
2. Adonis, Andrew. „Parliament today", Manchester University press, Manchester, 1993.
3. Agresto, John. „The Supreme Court and Constitutional Democracy”, Cornell University Press, London, 1984.
4. Arato, Andrew. „Elections, Coalitions and Constitutionalism in Hungary”, East European Constitutional Review 3-4/94
5. Arend, Lijphart, „Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries", Hew Haven: Yale University Press, 1999.
6. Aroney, Nicholas. „Federalism: Legal, Political and Religious Archaeology”, University of Queensland T.C Beirne school of law, 2020.
7. Barendt, Eric. „An Introduction to Constitutional Law”, Clarendon Law Series, Oxford University Press, 1998.
8. Barnett, Hilarie. „Constitutional and Administrative Law”, sixth edition, Cavendish Publishing Limited, 2004.
9. Barron, Jerome A. „Constitutional Law": West publishing company, 1991.
10. Beddard, Ralphg. „Human Rights and Europe”, Cambridge: Grotius Publications Limited, 1993.
11. Berting, Ian, Peter E. Baehar and others. (eds.) „Human Rights in a Pluralist World – Individuals and Collectivities”, Westport, London: Meckler.
12. Blackburn Robert and Kennon Andrew. „Parliament Functions, Practice and Procedure", Sweet and Maxwell Ltd, London, 2003.
13. Bogdanor, Vernon. „Democracy and Elections, Electoral Systems and Their Consequences”, Cambridge. 1993.
14. Bradley, A W. Ewing, K D. „Constitutional and administrative law, fourteenth edition, Pearson education, Essex, 2007
15. Carroll, Alex. „Constitutional and administrative law”, fourth edition, Pearson Longman, Essex, 2007.
16. Cassese, Antonio. „Human Rights in Changing World", Polity Press, 1990.

17. Chemerinsky, Erwin. „Constitutional Law – Principles And Policies”, Aspen Law & Business, 2002.
18. Clayton, Richard and Hugh Tomlinson with Carol George and Vina Shukla. „The Law of Human Rights”, Oxford University Press, 2000.
19. Čok, Vida. „Spone međunarodnog i uporednog prava – Primeri iz oblasti ljudskih prava”, Beograd, 2010.
20. Čok, Vida. „Vrste i dejstvo odluka ustavnih sudova”, Beograd, 1972.
21. Conforti, Benedetto and Francesco Francioni (eds.), „Enforcing International Human Rights in Domestic Courts“, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston, London, 1997.
22. Cranston, Maurice „What are Human Rights?”, New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1962.
23. Craven, Matthew „The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights – A Perspective on its Development”, Clarendon Press, Oxford, 1995.
24. Cunningham, Robert L. (ed.), „Liberty and the Rule of Law”, Texas A&M University Press, 1979.
25. Donnelly, Jack, „Universal Human Rights in Theory and Practice", Ithaca and London: Cornell University Press, 1989.
26. Esmein Adhémar. „Eléments de Droit constitutionnel français et compare”, Paris, 1914.
27. Forum za javnu raspravu, „Lokalna samouprava i decentralizacija”, Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb, 2012.
28. Guillourel Hervé and Levy, Jacques “Space and electoral system”, Political Geography, vol.11, Issue 2, March 1992.
29. Krbek, Ivo, „Upravno pravo”-I, Zagreb, 1929.
30. Krbek, Ivo. „Ustavno sudovanje” Zagreb, 1960.
31. Omejec, Jasna., „Izvrstanredna stanja u pravnoj teoriji i ustavima pojedinih zemalja (poredbeni studija hrvatskog i srodnih europskih ustavnopravnih modela”. Pravni vjesnik. Osijek 1996.
32. Pejč, Tomas „Prava čoveka" Beograd: Filip Višnjić, 1987.
33. Radović, Z. „Normativna delatnost izvršne vlasti”, doktorska disertacija, Beograd, 1989.
34. Sajó, András „Limiting Government - An Introduction to Constitutionalism", CEU Press, 1999.
35. Sturgis Alice, „Parlamentarna procedura", Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 2000.

36. Trajkovska-Hristovska, Jelena The Constitutional Justice and the protection of the Human Rights (The Constitutional Court of RM- Dilemmas and Prospects). Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSEER Publishing, vol.4 Rome 2015
37. Trajkovska-Hristovska, Jelena The Role of the Constitutional Courts in the Protection of the Human Rights. JEZYK SZKOLA RELIGIA, Poland, 2017
38. Trajkovska-Hristovska, Jelena, „The Rule of Law as an Element of Constitutionalism”, Iustinianus Primus Law Review vol. 14/2016
39. Trajkovska-Hristovska, Jelena. „The Legal Aspects of the Principal of „Rule of Law” as an Element of Constitutionalism”. COAS.Centerptode.vol.3.No.2
40. Trajkovska-Hristovska, Jelena. The Features of the Modern Concept of Separation of Powers as an Element of Constitutionalism- „The Garden of Eden” or „The Dark Side of the Moon”?., Khazar Journal of Humanities and Social sciences, Khazar Uninersity press 2018, indexed by Thompson Reuter Vol.21 No 2. 2018
41. Трајковска-Христовска Јелена, Уставно-судска контрола на уставноста и законитоста, Скопје, 2020
42. Трајковска-Христовска, Јелена, „За положбата и составот на Уставниот суд на Република Македонија”, Годишник во чест на проф.д-р Симеон Гелевски/ Правен факултет „ Јустинијан Први” Скопје, 2014
43. Treneska - Deskoska, Renata, „Constitutional rights of national minorities in Republic of Macedonia“, Journal of Constitutional Law in Central and Eastern Europe (Netherlands), vol. 11, No.2/2004
44. Treneska Deskoska Renata “Committee and commissions for inter-community relations as instruments for inter-ethnic dialogue in the Republic of Macedonia”, “Law of the countries in the region” (ur. Prof. Vladimir Čolović), Institute of Comparative Law, Beograd 2010.
45. Treneska Deskoska Renata “Human Dignity in North Macedonia” in Paolo Becchi and Klaus Mathis (Eds) “Handbook of Human Dignity in Europe”, Springer, 2019, SBN 978-3-319-28081-3 ISBN 978-3-319-28083-7
46. Treneska Deskoska Renata “Judicial independence in Europe – plurality of models”, “The current tendencies in the

- development and application of the European-Continental Law”, Faculty of Law of Nis, 2010
47. Treneska Deskoska Renata “The Parliament of the Republic of Macedonia – “House” or “Cemetery” of Democracy?!” , Iustinianus Primus Law Review, No. 6/2013, <http://law-review.mk/pdf/o6/Renata%20Treneska-Deskoska.pdf>
 48. Treneska Deskoska Renata “The right of non-discrimination and affirmative action”, Iustinianus Primus Law Review, Vol.1/2010, <http://www.law-review.mk>
 49. Treneska Deskoska Renata and Jelena Trajkovska-Hristovska, “The Conceptual Framework of Human Rights Protection (Case Study of Republic of North Macedonia)”, “Constitution Lex Superior”, Institut za uporedno parvo, Beograd, 2021, стр. 339-354.
 50. Treneska Deskoska Renata, “Accommodating Multilingualism in Macedonia”, Social Inclusion (ISSN: 2183-2803), 2017, vol. 5, issue 4, pp. 60-68.
 51. Treneska Deskoska Renata, “Constitutional Rights of National Minorities on Republic of Macedonia”, International Yearbook of Minority Issues, Volume 8/2009
 52. Treneska Deskoska Renata, “Democratic Transition and Consolidation in Macedonia”, Pravni zivot, br.12/2012, Belgrade
 53. Treneska Deskoska Renata, “Is the Organization of Power in the Republic of Macedonia Semi-Presidential?” – Pravni zivot br. 12/2014, Beograd, pp. 585-594.
 54. Treneska Deskoska Renata, “Macedonian Perspective of the Freedom of Association”, Pravni zivot br. 12/2015, Beograd.
 55. Treneska Deskoska Renata, “Open Parliaments: The Case of Macedonia”, “Open Parliaments 2012 – Transparency and Accountability of Parliaments in South-East Europe” (Regine Schubert, ed.), Friedrich Ebert Stiftung, Sofia, 2012
 56. Treneska Deskoska Renata, “The Constitutional Challenges of Judicial Independence - Endless Story in Macedonia, Iustinianus primus Law Review, 10/2014.
 57. Treneska Deskoska Renata, “The Constitutional Challenges of the Financial Crisis in the Republic of Macedonia”<https://www.jus.uio.no/english/research/news-and-events/events/conferences/2014/wccl-cmdc/wccl/papers/ws12/w12-deskoska.pdf>

58. Treneska Deskoska Renata, "The Constitutional Court in the Republic of Macedonia: Arbitrary Interpretation Of Its Competencies - On the Occasion of 'the Case of Dissolution of the Parliament'" - Iustinianus primus Law Review, No. 13/2016, <http://law-review.mk/pdf/13/Renata%20Treneska-Deskoska.pdf>
59. Treneska Deskoska Renata, "The Constitutional Court of the Republic of Macedonia: Veto Player or Vetoeed Body?!" in "Legal, Social And Political Control in National, International and EU Law" - Collection of papers from the International Scientific Conference Held on 19–20 May 2016, Niš, Serbia, Faculty of Law, University of Niš, 2016, pp. 35-50
60. Treneska Deskoska Renata, "The Financial Crisis in the Republic of Macedonia: Constitutional Challenges and (Un)Constitutional Responses", Romanian Journal od Comparative Law, Supplement 2014
61. Treneska Deskoska Renata, "The Crisis of the Separation of Powers: Case Study of North Macedonia", во „Preispitivanje klasičnih ustavnopravnih shvatanja u uslovima savremene države i politike“, (Urednik Dr Miroslav Đorđević), Institut za uporedno pravo, Beograd, 2021
62. Treneska Deskoska Renata, "The Rule of Law and Protection of Human Rights in the Republic of Macedonia", "Rule of Law, Human Rights and European Union", SEELS, GIZ, Skopje, 2012
63. Treneska-Deskoska Renata, Trajkovska-Hristovska Jelena. „The Conceptual Framework of Human Rights Protection (Case Study of Republic of North Macedonia)“, Constitutio Lex Superior, Institut za Uporedno Pravo, Beograd, 2021
64. Тренеска Дескоска Рената, Ристовска Марика, Трајковска-Христовска Јелена, Уставно право, Просветно дело Скопје, 2021
65. Тренеска Дескоска, Рената "За Изборниот законик: реформи без чесни намери", во "Реформата на институциите и нејзиното значење за развојот на Република Македонија - Зборник од научната расправа одржана во Скопје на 18 декември 2008", МАНУ, 2009
66. Тренеска Дескоска, Рената "За напишаните извори на уставното право", Зборник на Правниот факултет

- “Јустинијан први” во Скопје во чест на проф. д-р Владимир Митков, Скопје, 2010
67. Тренеска Дескоска, Рената “За уставот - теоретски аспекти”, Зборник на Правниот факултет “Јустинијан први” во Скопје во чест на проф. д-р Тодор Џунов, Скопје, 2009
 68. Тренеска Дескоска, Рената “За Уставот на Република Македонија - две децении подоцна”, Зборник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје, во чест Тодор Пеливанов, Скопје, 2012
 69. Тренеска Дескоска, Рената “Изборната кампања и нејзиното финансирање од 2006 до 2011 година”, Годишник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје во чест на Кики Мангова-Поњавиќ, том 50, Скопје, 2014
 70. Тренеска Дескоска, Рената “Конституционализмот и човековите права”. Скопје, 2006.
 71. Тренеска Дескоска, Рената “Медиумските слободи и демократијата”, Зборник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје, Меѓународна конференција Медиумите и човековите права, Скопје, 2016, стр. 1-14.
 72. Тренеска Дескоска, Рената “Постапката за оцена на уставноста и законитоста”, Зборник на Правниот факултет “Јустинијан први” во Скопје во чест на проф. д-р Стефан Георгиевски, 2009
 73. Тренеска Дескоска, Рената “Приватност – право или илузија?!", Годишник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје во чест на проф. д-р Марјан Марјановски, том 56, 2017, стр. 281-294.
 74. Тренеска Дескоска, Рената “Религијата во јавната сфера во современа Европа”, Годишник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје во чест на Лазар Китановски, том. 52/2015 стр. 201-214
 75. Тренеска Дескоска, Рената “Секуларизмот и слободата на вероисповед”, Зборник на Правниот факултет “Јустинијан први” во Скопје во чест на проф. д-р Томислав Чокревски, Скопје, 2010
 76. Тренеска Дескоска, Рената “Слобода вероисповести као део “идеологије” Европске Уније”, Зборник радова

- Правног факултета у Нишу, бр. 68/2014 (индексиран во EBSCO)
77. Тренеска Дескоска, Рената “Слободата на здружување – предизвици во Македонија, Грција и Бугарија” – Годишник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје во чест на проф. д-р Гале Галев, том 59, 2019, стр. 869-887.
 78. Тренеска Дескоска, Рената “Тортурата во современиот демократски свет – дилеми и предизвици”, Годишник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје во чест на Љиљана Спиновиќ – Трпеновска, 49/2013
 79. Тренеска Дескоска, Рената “Тортурата нечовечкото и понижувачкото постапување или казнување – европска перспектива”, Зборник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје, во чест Бранко Зеленков, Скопје, 2012
 80. Тренеска Дескоска, Рената “Уставни аспекти на административно - правната заштита во Република Македонија” – Годишник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје Зборник во чест на Симеон Гелевски, Vol. 51/2014.
 81. Тренеска Дескоска, Рената “Уставни парадокси на помилувањата во Република Македонија од 12.04.2016 година”, Годишник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје во чест на Јане Миљовски, том 54, Скопје, 2016
 82. Тренеска Дескоска, Рената “Уставниот концепт на човековите права во Република Македонија”, во “Европските стандарди за човековите права и нивната имплементација во правниот систем на Република Македонија - Зборник од научна расправа одржана во Скопје на 18 ноември 2008”, МАНУ, 2009
 83. Тренеска Дескоска, Рената “Уставниот суд и “правните земјотреси” во Република Македонија”, Годишник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје во чест на Петар Манговски, том 55, Скопје, 2016.
 84. Тренеска Дескоска, Рената, “Конституционализам”, Правен факултет, Скопје, 2015.
 85. Тренеска Дескоска, Рената “Европски стандарди за заштита на слободата на мирно собирање” – Годишник на Правниот факултет “Јустинијан Први” во Скопје во

чест на проф. д-р Славко Милосавлевски, том 53/2015,
Скопје

- 86.Тренеска, Рената, „Извршната власт во демократските системи“, Матица Македонска, Скопје, 1999.
- 87.Walker, Geoffrey de Q., “The Rule of Law - Foundations of Constitutional Democracy”, Melbourne University Press, 1988.
- 88.Wheare, K. C. “Modern Constitutions”, Oxford University Press, London, 1966.
- 89.Харис, Д.Ј., М. О‘Бојл, Е.П. Бејтс, С.М. Бакли, „Право на Европската конвенција за човекови права“, Скопје, 2010.

СОДРЖИНА

ПИСМО ОД АВТОРКИТЕ.....	3
-------------------------	---

ПРВ ДЕЛ

УСТАВНО УРЕДУВАЊЕ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....	5
---	---

I. ЗА ПОИМИТЕ УСТАВНО УРЕДУВАЊЕ И УСТАВ.....	7
<i>(проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)</i>	

1. Поим на уставно уредување и устав.....	9
2. Видови устави.....	13
2.1. Пишани и напишани устави.....	14
2.2. Цврсти и меки устави.....	15
2.3. Кодификувани и некодификувани устави.....	15
2.4. Октроирани устави, уставни пактови и народни устави.....	16
3. Структура на уставот	17
Размислете и одговорете.....	20

II. УСТАВНОПРАВНИОТ РАЗВИТОК НА МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА.....	23
<i>(проф. д-р Јелена Трајковска-Христовска)</i>	

1. Значење на решенијата на Првото заседание на АСНОМ за македонската државност.....	25
2. Уставна историја и развој на уставноста на македонската држава.....	27
3. Концепција на Уставот на Република Македонија од 1991 година.....	30
4. Измени на Уставот на Република Македонија од 1991 година.....	32
Размислете и одговорете.....	35

III. СТРУКТУРА НА УСТАВОТ И ТЕМЕЛНИ ВРЕДНОСТИ НА УСТАВНИОТ ПОРЕДОК НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....37

(проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)

1. Структура на Уставот во Република Северна Македонија.....	39
2. Темелни вредности на уставниот поредок на Република Северна Македонија	43
2.1. Основни слободи и права на човекот и граѓанинот признати со меѓународното право и утврдени со Уставот	44
2.2. Слободно изразување на националната припадност и соодветна и правична застапеност на граѓаните кои припаѓаат на сите заедници во органите на државната власт и другите јавни институции на сите нивоа.....	45
2.3. Владеење на правото.....	45
2.4. Поделба на државната власт за законодавна, извршна и судска.....	46
2.5. Политичкиот плурализам и слободните, непосредни и демократски избори.....	47
2.6. Правна заштита на сопственоста.....	48
2.7. Слобода на пазарот и претприемништвото.....	48
2.8. Хуманизмот, социјалната правда и солидарноста.....	49
2.9. Локалната самоуправа.....	50
2.10. Уредување и хуманизација на просторот и заштита и унапредување на животната средина и на природата.....	51
2.11. Почитување на општоприфатените норми на меѓународното право.....	51
Размислете и одговорете.....	52

ВТОР ДЕЛ

СЛОБОДИТЕ И ПРАВАТА НА ЧОВЕКОТ И ГРАЃАНИНОТ ВО УСТАВОТ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА...53

I. ЛИЧНИ И ПОЛИТИЧКИ ПРАВА – ПРВ ДЕЛ.....55

(проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)

1. Поим и видови човекови права.....	57
2. Право на живот	59
3. Интегритет на човековата личност.....	61
4. Право на слобода.....	63
5. Слобода на движењето и настанувањето.....	65

6. Право на презумпција на невиност и правна сигурност.....	66
7. Право на правна помош и право на жалба.....	68
8. Право на приватност.....	69
8.1. Неповредливост на домот.....	71
8.2. Тајност на писмата и другите облици на комуникација.....	71
8.3. Право на сигурност и тајност на личните податоци.....	72
9. Слобода на вероисповед.....	73
10. Право на државјанство.....	74
Истражете и размислете.....	76

II. ЛИЧНИ И ПОЛИТИЧКИ ПРАВА – ВТОР ДЕЛ.....77 (проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)

1. Право на еднаквост и забрана за дискриминација.....	79
2. Слобода на изразување.....	82
2.1. Слобода на мисла и уверување.....	84
2.2. Слобода на говор и јавно настапување.....	84
2.3. Слобода на печат и други видови јавно информирање.....	85
3. Слобода на јавен собир.....	86
4. Слобода на здружување	88
5. Избирачко право	89
6. Право на претставки и поплаки.....	91
7. Права на странците.....	92
8. Право на одбрана на земјата.....	93
Истражете и размислете.....	94

III. ЕКОНОМСКИ, СОЦИЈАЛНИ И КУЛТУРНИ СЛОБОДИ И ПРАВА (проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)

1. Право на сопственост	97
2. Право и слобода на работа.....	98
3. Право на социјална сигурност и социјална заштита	100
4. Право на заштита на здравјето	101
5. Права на борците.....	102
6. Општествена заштита на семејството.....	103
7. Репродуктивни права.....	104
8. Право на здрава животна средина.....	105
9. Право на образование.....	106

10. Слобода на научното, уметничкото и други видови творештво.....	107
11. Право на синдикално организирање и право на штрајк.....	108
12. Должност за плаќање данок и други јавни давачки.....	109
Истражете и размислете.....	110

IV. ПОЛОЖБА НА ЗАЕДНИЦИТЕ ШТО НЕ СЕ МНОЗИНСТВО ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....

(проф. д-р Рената Тренеска Дескоска).....111

1. Положба за заедниците кои не се мнозинство во Република Северна Македонија.....	113
1.1. Културни права	113
1.2. Права во областа на образованието.....	114
1.3. Јазични права.....	114
1.4. Други гаранции предвидени во уставните амандмани од 2001 година	115
2. Комитет за односи меѓу заедниците	116
Истражете и одговорете.....	116

ТРЕТ ДЕЛ

ОРГАНИЗАЦИЈА НА ДРЖАВНАТА ВЛАСТ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

.....117

I. ОБЛИЦИ НА ОСТВАРУВАЊЕ НА СУВЕРЕНИТЕТОТ НА ГРАЃАНИТЕ.....

(проф. д-р Јелена Трајковска-Христовска).....119

1. За поимот суверенитет	121
2. Непосредно остварување на суверенитетот на граѓаните.....	122
2.1. Референдум.....	123
2.2. Граѓанска иницијатива.....	129
2.3. Собир на граѓани.....	130
2.4. Народно вето.....	131
2.5. Плебисцит.....	132
3. Посредно остварување на суверенитетот на граѓаните	132
4. Изборен систем	133
Размислете и одговорете.....	137

II. НАЧЕЛОТО НА ПОДЕЛБА НА ВЛАСТА И СОБРАНИЕТО НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....139

(проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)

1. За организацијата на власта141
2. Положба, состав, мандат на Собранието на
Република Северна Македонија.....142
3. Права и должности на пратениците145
4. Надлежност на Собранието147
5. Постапка за донесување закони150
Истражете и размислете.....154

III. ПРЕТСЕДАТЕЛ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....155

(проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)

1. Положба, избор и одговорност на претседателот на
Република Северна Македонија157
2. Надлежност на претседателот на
Република Северна Македонија.....159
Истражете и размислете.....163

IV. ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....165

(проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)

1. Положба и состав на Владата на
Република Северна Македонија167
2. Надлежност на Владата на
Република Северна Македонија.....168
3. Избор на Владата на Република Северна Македонија.....169
4. Одговорност на Владата на
Република Северна Македонија.....170
5. Државна управа.....171
Истражете и размислете.....172

**V. ПРАВОСУДЕН СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА.....173**

(проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)

1. Уставни начела на судовите175
2. Организација на судскиот систем во Република Северна
Македонија.....178
3. Судски совет на Република Северна Македонија и избор и
разрешување на судиите.....179
4. Јавно обвинителство во Република Северна
Македонија.....180
- Размислете и одговорете.....183

**VI. УСТАВЕН СУД НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА.....185**

(проф. д-р Јелена Трајковска-Христовска)

1. Положба и состав на Уставниот суд на Република Северна
Македонија.....187
2. Надлежности на Уставниот суд на Република Северна
Македонија.....189
- 2.1. Контрола на уставноста на општите правни акти.....190
- 2.2. Заштита на човековите слободи и права.....190
- 2.3. Одлучување за одземање имунитет, за утврдување
одговорност и за утврдување на настапувањето на условите за
престанок на функцијата на претседателот на Републиката.....191
- 2.4. Решавање судир на надлежност.....191
3. Правно дејство и извршување на одлуките на Уставниот суд на
Република Северна Македонија.....192
- Истражете и размислете.....193

**VII. НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ НА РЕПУБЛИКА
СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....195**

(проф. д-р Рената Тренеска Дескоска)

1. Положба избор и мандат на Народниот
правобранител.....197
2. Надлежности на Народниот
правобранител.....198
- Истражете и размислете.....201

ЧЕТВРТИ ДЕЛ

ЛОКАЛНА САМОУПРАВА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....203

ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....205

(проф. д-р Јелена Трајковска-Христовска)

1. Поим и темелни обележја на локалната самоуправа.....207
2. Локалната самоуправа во Република Северна Македонија.....210
3. Органи на единиците на локалната самоуправа во Република
Северна Македонија213
- 3.1. Советот на општината.....213
- 3.2. Градоначалникот на општината.....214
- 3.3. Комисија за односи меѓу заедниците.....215
- Размислете и одговорете.....216

ПЕТТИ ДЕЛ

ОСНОВИ НА ЕКОНОМСКИТЕ ОДНОСИ.....217

ОСНОВИ НА ЕКОНОМСКИТЕ ОДНОСИ.....219

(проф. д-р Јелена Трајковска-Христовска)

1. Слободата на пазарот и претприемништвото221
2. „Добра од општа употреба“ и „добра од општ интерес“.....223
3. Народна банка на Република Северна Македонија.....224
- Размислете и одговорете.....227

ШЕСТИ ДЕЛ

УСТАВНИ НАЧЕЛА ЗА МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА, ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКАТА, ВОЕНА И ВОНРЕДНА СОСТОЈБА.....229

I. МЕЃУНАРОДНИ ОДНОСИ.....231

(проф. д-р Јелена Трајковска-Христовска)

1. Уставни начела за меѓународните односи.....233
2. Организација на обединетите нации235
3. Европска Унија237

Размислете и одговорете.....	238
------------------------------	-----

II. ОДБРАНАТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА И ВОЕНА И ВОНРЕДНА СОСТОЈБА.....	239
<i>(проф. д-р Јелена Трајковска-Христовска)</i>	

1. Одбраната на Република Северна Македонија.....	241
2. Уставни начела за воена и вонредна состојба.....	242
3. Организација на Северноатлантски договор – НАТО.....	246
Размислете и одговорете.....	247

ТЕМАТСКО РЕЗИМЕ, КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА И СОДРЖИНА.....	249
Што научивме?.....	251
Користена литература.....	261

